

LIGETI ERNŐ

A NÉGER HŐSSZERELMES

*E könyv első kiadása az Erdélyi Szépmíves Céh
kiadásában jelent meg „Az Idegen Csillag” címen.*

PANTHEON KIADÁS

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest: Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2017
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-963-417-138-6 (online)
MEK-16712

TARTALOM

I. FEJEZET.	AZ AFRIKAI FEHÉR VARÁZSLÓ
II. FEJEZET.	KITÉPETT SARJAK
III. FEJEZET.	IFJÚKOR
IV. FEJEZET.	LONDONBAN
V. FEJEZET.	A CSAVARGÓ
VI. FEJEZET.	AZ ELSŐ SIKER
VII. FEJEZET.	ISMÉT AMERIKÁBAN
VIII. FEJEZET.	ISMÉT ELŐLRŐL
IX. FEJEZET.	„YOUR HAND, DESDEMONA”
X. FEJEZET.	UJABB HÖLGY A LÁTHATÁRON
XI. FEJEZET.	PÁRISBAN
XII. FEJEZET.	NEHÁNY LEVÉL
XIII. FEJEZET.	IRA est FUROR BREVIS
XIV. FEJEZET.	A GYŐZELEM UTJA
XV. FEJEZET.	SHAKESPEARE KÉTERTELMÜSÉGE
XVI. FEJEZET.	NEHÁNY ÉVVEL KÉSŐBB
XVII. FEJEZET.	OROSZORSZÁGBAN
XVIII. FEJEZET.	BOLHASZINHÁZ
XIX. FEJEZET.	SAM ROBESON ÉLETFILOZÓFIÁJA
	UTÓSZÓ.

I. FEJEZET. AZ AFRIKAI FEHÉR VARÁZSLÓ

A hold duzzadt, sárga tömlője, mint egy óriási emlő csüngött le a trópusi égről. Az erdő felől koronként magányos vadállat hangja bődült, de csak a csendesség lett nagyobb tőle.

A király köralakú kunyhójában a primitív ember mély álmát aludta. Friss, sűrű fű fedte a bambuszrudakból egyberótt kúpos tetőt és vékony réseken keresztül fény szivárgott. A délnyugatnak néző ajtónyíláson át valahonnan, nagyon messziről érkező szél be-belegyintett.

Pihent a hatalmas.

Király volt és szépeket álmodott. Faháncs kötényű asszonyairól és testes barmairól. Lőporos szarujáról, faragott lándzsájáról, nagy dobjáról és három húrú gitárjáról.

Magasra csúszott a nap, amikor nyújtózott egyet és megébredt. Sátorának őrei köszöntöttek és harsányan tam-tamoztak a domboldalon. Felült, összeverte a tenyerét. Egyik ágyasa, fején gyapot turbánnal, kemény, kiugró mellei között rézamulettel, kőkorsót nyújtott át neki, amelynek fehér nedvét szűnni nem tudó mohósággal az utolsó cseppig kiitta. Azután megveregette a leány lapos tomporát és nevetett. A másik visszanevetett.

Mégegyszer kinyújtotta hosszú lábait, amelyekkel az idős kor ellenére is mint valami gólyalábakkal járkált dágványos birodalmában. Végigjártatta szemét a tetőn, a marhabőrtakarók hézagai között önelégülten pillantott meg egy molyette, sáfrányszínű kabátot és egy ugyancsak megviselt allonge-parókát, királyi méltóságának újabb díszet, majd megrázkódott, mint ha az éjszakát akarta volna lerázni magáról és kezébe fogta hat láb hosszú botját, elindult a falu felé.

Most, amikor ment, látszott rajta az idő. Arca ráncos volt, fogai helyett fekete gyökerek. Útközben találkozott egyik menyével.

- Hogy van az apád?

- Jól.

- Hát az anyád?

- Jól.

- Hát a tyúkod?

- Jól.

- Hát a kutyád?

- Jól.

- Hát az urad? Az én fiam?

- Jól. Ő is lenn van a folyónál a többiekkel. A halat szedik.

Az ő fiai. Vannak vagy hatan. Mind harcosok, javasál férfiak. Dárdáik biztosak a kezükben, nyilvánvalóan kész halál az erdő vadjaira. Csak a legkisebb legényke rí ki a sorból. Izmai ennek is helyesek, de nem él velük, pihenteti őket. Jobban inyére van belebámulni a tűzbe, hason fekve kísérni a felhők játékát, vagy ögyelegni a vén varázslók körül, hallgatni papolásukat. De ezt a csöndes ifjút a király mind között a leginkább kedveli.

A királyfiak lármásan rázzák halaikkal telt gyékénykosaraikat a térdig érő vörös fűben. Zsákmányuk tudatában csúfolkodnak az öccsel, aki csak ül és unottan vakarja az üres hálót.

- Héj ho, *doseita* - ripakodnak rá diadalmasan. Éles kacagás kacarássza a torkukat s bíbor-vörös vállaikon, a víz fodrozatán, a parti vadfügefák lombjain új fényeket gyújt ki egyszerre a nap.

Doseita - ékes mandingo nyelven annyi, hogy anyámasszony katonája.

- Héj hó, *doseita* - mondja a király is. - Nem szégyeled magadat?

Inkább biztat, mint korhol. Érti ezt a süvölvény, csillogtatja is derűsen, magabízóan mind a harminckét fogát. Atyja fürösztöi tekintete sugárzásában és osztályoz a lelke: mégis te ülsz a helyemre, ha majd...

Nem azért, amiért a legkisebb, hanem mert épen ő reá ütött. Elég volt már a hódításokból, határvillongásokból, vérrel-bajjal járó fenekedésekből. Vad harcokra vezetni népét más törzsek ellen - sohasem. Mennyivel méltóságosabb napszálltáig törvényt ülni nyíllövésnyire fedelmi kunyhójától, a *bantang*-on és míg ajkán a megfélebbezhetetlen igazmondás, előkelően forgathatja melléje sarló alakú görbekardját, azután táncokra adhat jelt, avagy trafikálhat, csereberélhet földjére vetődő, tisztos fehérbőrűekkel. Kisded fia is épen így. Ez nem fog akként országlani, hogy kihuzzák alóla a háborúság örve alatt a hegyeket és vizeket.

- Jösz te mellém, - int a szemével neki, de úgy mintha feddené, a többiek miatt. Leül egy tisztásra, megtörli orrát a keze fején, merthogy egy nagy dongó pontosan a cimpákra merészkedett. Aztán int, hogy csak dolgozzanak tovább.

*

Az időt itt nem mérik, hanem halásszák. Megmérhetetlen víz mélyéből emelik ki, abból a nagy titokzatosságból, amelynek legfőbb tulajdonsága, hogy kifogyhatatlan, mérhetetlen s nem lehet annyit elvenni belőle, hogy még több ne maradjon utána. Akár estig is játszadozhatnának a halakkal, a király meg ül, nézi őket, avagy saját lábujjait mozgatja szórakozásból. De íme a sátorok irányából integetett a fekete nép, egy gyorslábú pedig rohant is már jelenteni: fehér ember a láthatáron!

Ez már beszéd. Mintha óriási kigyó tekerőzött volna hirtelenjében a bokájuk köré, egyszerre felugrottak. A fehér ember... Ófelsége jelentősége teljes tudatában méltósággal elegyes arckifejezést öltött és parancsot adott, hogy a „karavánt” vezessék a bantangra. Elindult, botját vállmagasságban tartva. Fiai utána iparkodtak. Dobolt az egész falu. Még a fűszálak is hegyezték fülüket a lelkes dobolásra. A majmok megzavarva nyugalmukban, ijedten ugráltak fel a fákon.

A király előbb sátrába ment, hogy díszet öltöszön magára. Homloka fölé rézholdat, fülcimpáiba rézkarikákat, fejére az allonge-parókát, és egész testét frissiben végig dörzsöltette a vörös festékfa lisztjével. Amikor mindez megvolt, mint egy palástot magára kanyarította a sáfrányszínű kabátot. Hadd legyen ő is olyan, mint azok, akik hordották valaha: erős és legyőzhetetlen!

Az idegen már ott is állingált a nád-emelvényen, körülvéve bámészkodó tömegtől. Valóban csak néhány zsákkal és sátorlappal megrakott öszvéren érkezett, egy benszült szolga kíséretében, aki a mandingok törzséhez tartozott. Az idegen szikár, kiszáradt, sasorrú öreg volt, fehér, durva szakállal leért gyolcsingéig, amely a nyakát és mellének egy részét szabadon hagyta.

A király csendre intette népét és az idegenhez fordult:

- Honnan jöttél?

A mandingo szolga tolmácsolta: nyugat felől.

- Vajjon egyedül?

- Egyesegyedül.

Kis csend.

- Mit hoztál nekünk? - kérdezte a király gyerekes kíváncsisággal és már is elindult az öszvér felé, hogy saját felséges kezével nyissa meg az egyik batyut. De vajmi keveset talált benne, ami szívét gyönyörködtette volna. A fehér aggastyán szelíden megérintette kezével és mosolygott.

- Istent hoztam el nektek.

A király szétterpesztette lábát és abba az irányba fordult, ahol a mandingo szolga állott:

- Mit mond urad?

- Az istent hozta el nektek.

A király csalódottan simította végig rézgombjait. A népség is elégedetlenkedett és már akadtak egyesek, akik fenyegetőleg ütögették a földet lándzsájuk hegyével. Egyik királyfi káromkodott, türelmetlen zajongását átvették a többiek. Az aggastyán tisztában volt a fenyegető hangok értelmével, de változatlanul nyugodtan viselkedett.

- Vezess a betegekhez - mondotta és ő maga is jelekkel iparkodott megértetni szavait.

A király tépelődött, ingerülten vakargatta az orrát. Visszacseengtek fülében a sokszor hallott és most újra megismétlődésre várt szavak: Afrika gyermeke, jöjj közelebb hozzám, ne félj tőlem! Nézd, sőt hoztam neked, hogy megízesítsd lisztpépedet, üveggyöngyöt, hogy füledbe aggasd, wiskit, hogy megismerd az istenek italát... Milyen keveset akarok én tőled... Aranypor, viasz, fehér elefántcsont. És fekete elefántcsont... Minek az nektek? De én egy világot adok érte cserébe...

És ez a tökfilkó csak annyit tud hebegni: Isten.

Intett neki, hogy kövesse. Pár száz lépésnyire egy tisztáson fekvő kunyhóhoz vezette, ahova négykézláb kellett bemászniok. Itt egy fiatal harcos nyöszörgött, összetört csontokkal. A missziós atya - mert az volt - óvatosan megfogta a beteget a fejénél, szolgája a lábánál emelte fel. Kihozták a gyékényre a sátor elé. Az idegen figyelmesen vizsgálta a törések helyeit. Szolgája ezalatt a kötést hozta és az orvosságos faládikát. Az aggastyán felgyűrte inge ujját és munkához látott. - Mire az új hold kisüt, - mondotta - talpon lesz.

A király most saját sátrának egyikébe vezette. Itt egy vénasszony hányódott magas lázban és sárga tajték gyüremlett összeroppedezett ajkai szélén. A fehér ember székében megsimogatta a homlokát. A mellére kötözött zacskóból port szedett elő, ujjai hegye közé illesztette, óvatosan szétnyitotta a nő ajkát és elmorzsoltatta vele.

- Újholdkor ez együtt fogja veletek imádni a mindenhatót!

Biztossága és erélye lefegyverezte a bensülötteket, akik csodálkozva óbégattak.

Egyszerre többen taszigálták egymást, hogy betegségekkel az idegen elé jussanak.

A király azonban elkergette őket.

- Tehát nálunk maradsz?

Az idegen körülnézett. Egyenletesen tűzelt a nap és vakító fehér fénnel öntötte végig a kalyibák tetejét. Fahangok és dobok tompa ütemei lüktettek.

- Itt maradok.

*

Páter Eusebius hosszú hónapok óta itt van a Kokoro folyónál, ahol az sebes sodrással omlik bele a Szenegálba.

Meddig marad itt? Nem tudja. Kinyomozhatatlan erők vezették idáig. Isteni sugallat fogja megadni a jelt, amikor ismét indulnia kell. Vajon sikerül-e néhány jó lelket beterelni az Úr karavánjába?

Igy morfondírozott és a távoli tűzrakások felől, a leszálló alkonyatban zürös hangszerszámok lármája bukdácsol felé. Szeme, amely megtanult tájékozódni a homályban, sötét mozgást is megfigyelhetett. A benszülöttek meztelen testüket táncra lendítették, oly könnyedén, ahogyan egy madár szökdecssel az ágak között... És ha megmentem őket? - szorult a szerzetes torkába a kétség. - Megmenthetem-e? Nem állatok-e ezek a fura szabású teremtmények, állatok, amikor hajbókolnak fétisük előtt, csámcsogva zabálják a favajas kókuszt és a letaposott füvön, a sziszegő kigyófejek fölött szeretkeznek?

De máris rázengett bensejének kis harangja.

Az állatoknak talán nincs lelkük?

Aztán látja maga előtt Doseitát, az álmodozó szemű fiút. Figyelmes, átható pillantását már akkor magán érezte, amikor az első napon hozzálátott a betegek gyógyításához. Azóta is az ifjú mindig a nyomában volt, melléje szegődött, leste szavait. Egyik sem értett a másik nyelvéen. De a fehér atya beszélt, az ifjú karját cirógatta, a másik lóbálta a kezét, nevetett magas torokhangon. Amikor a misszionárius felemelkedett, az ifjú követte őt, elkísérte szállásáig, megvárta, amíg elcsendesedik és csak azután lopodzott ki a sátorból. Kiszámíthatatlan volt e ragaszkodás. Talán azért húzott hozzá, mert ő is rögvést a pártfogásába vette. Doseita hűsége az értelmes állat hűségére emlékeztette. Ezen sokat gondolkodott. Később, amikor szavaik is voltak egymáshoz, a fehér atya Innocentius nevet adott neki és az ifjú úgy örült a névnek, mint üveggyöngyöknek, színes csecsebecséknek.

Majd beállott az esős évszak, megszűnik a világ.

Ez a lázrohamok évadja és a benszülöttek is sokat szenvedtek. Nappal fojtogató volt a hőség, éjjel mennydörgött az ég és üvöltöztek a sakálok.

A lélek ilyenkor megtelt sötét indulatokkal. Páter Eusebius is csak most fogta fel Afrika misztériumát.

Innocentius gyakran menekült hozzá: félt. Azelőtt sohasem félt.

A fehér aggastyán Jézusról beszélt neki, s Innocentius megnyugodott.

Egyszer egy primitív, fekete fából faragott torz szobrocskát hozott neki. Jézus - mondotta. Eusebius az égre nézett.

A pogány istenség, akinek kegyeit a fehér tyúk, kigyófej és gyümölcsáldozattal kérték ki a javasok, már nem volt az a szörnyű és félelmetes hatalom. Helyét az ifjú lelkében felváltotta egy emberibb isten, tele szívjósággal, megbocsájtással.

- Tévedtem atyám, - mondotta egy ízben az ifjú -, az isten nem olyan, mint amilyennek én faragtam.

- Hát milyen?

- Olyan, amilyen te vagy atyám.

Eusebius megütődött.

- Az isten nem hasonlít senkihez. Az isten sem fehér, sem fekete. Nincs színe, megfoghatatlan.

Az ifjú nem értette. Eusebius megsímogatta a haját.

- Most már érted?

- Értem.

S azon a napon, amikor végre kitisztult az idő és hosszú, csodálatos nyár következett, Eusebius megkeresztelte a király fiát.

Dániel Aldridge, - ezt a nevet adta neki a keresztségben, egy neworleansi korán elhunyt minisztráns gyerek után, akit nagyon szeretett.

*

Szólottak a dobok lelkesen, zajongva, mert ezuttal nagy karaván érkezett.

A király sietve öltötte magára méltóságának összes jeleit. Eusebius kunyhója előtt haladt el, megmutatta magát neki, azután sürgette, hogy lépjen ő is az idegenek elé.

- Legjobban szeretnék nem ott lenni - mondotta Eusebius elborulva. - Nem szeretem őket.

A király kétségbeesett fintort vágott.

- De azért természetesen veled megyek - tette hozzá megnyugtatólag.

A karaván Gambiából jött és a Niger felső folyása irányába tartott. Lehetek vagy százötvenen a vásárolt rabszolgákkal együtt. A karaván vezetője egy vörös, viharezett, himlőhelyes, alacsony ember volt, kapzsiság, erőszakosság és arcátlanság ajka körül és ha mosolyogni próbált, e vonások még jobban kiütköztek.

Amikor a vezető megpillantotta Eusebiust, aki a nádemelvénytől pár lépésnyire állott a király fiával, fanyar megilletődést erőltetve arcára, hozzásietett, kezét csókolt neki. Azután angolul üdvözölte és hogylétéről érdeklődött. Eusebius átható tekintete azonban visszariasztotta.

- Úgy látom karavánodról, hogy rabszolgákat jöttél ide vásárolni.

A vezető kenetesen vigyorgott:

- Igen, fekete elefántcsontot, ha nincs ellene kifogásod, szent atyám.

- Mindent el fogok követni, hogy egyetlen embert se hurcolj el erről a helyről.

A vezető vállat vont, a király elé lépett, meghajolt. Intett szolgálóinak, akik átadták neki az ajándékokat: messzelátót, kicsinyítő és torzító tükröket, tubákos szelencét, papirlegyezőket, gyertyákat. Majd egy zsákot nyitott meg és arany-cérnára felfűzött üveggyöngyöket adott mindenkinek.

A király arca felragyogott, a tömeg öröme határtalanná vált.

- És még sok mindent hoztunk neked, király - folytatta a karavánvezető, rámutatva a megnyitlan iszákokra. - Ez mind a tiéd, ha segítségünkre leszel, hogy egyet s mást megvásárolhasunk...

Megnyitott egy hordó rumot is és az első színültig teli ólomkupát ördögi arccal átnyújtotta a királynak. Eusebius azonban odahajolt a királyhoz és komoly hangon szólt:

- Ne igyál.

A király nyugtalanul emelte tekintetét hol Eusebiusra, hol a karaván-vezetőre. A tömegből méltatlankodás, sőt fenyegetőzés morajlott fel s a királynak úgy tetszett, hogy túlontúl sok az, amit a fehér varázsló követel. Felemelte a botját, de Dániel védő tartással a bot elé állott és a király ökle lehanyatlott...

A vörös sunyin pislogott:

- Holnap is beszélhetünk. A hordót mindenesetre itt hagyjuk nektek.

A tömeg helyeselt és a király haragja is lelohadt. Amikor kíséretével elvonult, még rendelkezett, hogy az emberek segítsenek az idegeneknek a sátorverésben...

*

Amikor a nap leszállt, Eusebius tanítványát a sáto rtábor felé vezette. A jövevények úgy neki gyürköztek a munkának, mintha soha többé nem akarnának elmenni. A sátrak végében harminc-negyven egymáshoz kötözött rabszolga sinylődött.

Eusebius egy domboldalról odamutatott:

- Ezek itt - mondotta - néhány rongyért megvásárolják és elhurcolják testvéreidet. Ha apád nem adja oda nekik, erőszakkal és fegyverrel viszik el. Menj hozzá és mondd meg neki: apám, királyom, légy résen! A harcosok pedig vigyázzanak és ne részegedjenek le. Itt az ellenség!

Az ifjú megborzadt és elindult, hogy apjával beszélhessen.

Odaát a tisztáson már lobogtak a lángok és a rumos hordót csapra verték.

*

Sötét éjjel volt, amikor elnémult a tam-tam. A rőzselángok még parázslottak egy darabig, aztán elhamvadtak. A rumtól lerészegedett férfiak és nők, mind megannyi élettelen tuskó, terültek el a földön.

A király részegen aludt sátorában és legkisebb fia nem merte lehunyni szemét. Egyszerre sziszegő hangot hallott. Felült. Ez a hang emlékeztette őt a nyilvessző röptére. Óvatosan a kunyhó nyílásához csúszott, jobbában szorongatva dárdáját. Vad, gyűlölködő szempárral találta magát szemben. Dárdájával feléje sujtott, mire az árnyék eltűnt. Most puskalövés hallatszott. Eusebius atya kezében volt a fegyver, ő sütötte el.

A két kunyhó, a királyé és a misszionáriusé szemben voltak egymással. Eusebius füstölgő fegyverével, amelyet soha sem használt és amelynek létezéséről rajta kívül senki sem tudott, a király kunyhója felé rohant. Ismeretlen lesőhelyről ujjab nyilvessző suhogott el a füle mellett, de Eusebius sértetlenül elért a király kunyhója elé, ahol a király fia dárdájának hajításra kész mozdulatában meredt meg.

- Fiam: Dániel! Innocentius! - sutto gott egy hang a közelében.

A dárda tompán leereszkedett.

- Atyám! Eusebius!

- Egy nyilvesszőt hajítottak be a kunyhómba.

- Atyám kunyhójába is egy nyilvessző merészkedett.

- Költsd fel apádat!

Dániel visszament a kunyhóba és rázta atyját. Nem mozdult. Vállára emelte és kihozta.

- Látod, fiam, a rum...

Nem volt sok vesztegetni való idejük, mert lassan csúszó lépések neszét hallották. Egy, kettő, hárman is jöttek.

- Be az erdőbe - parancsolta Eusebius és felkapva vállaikra a tehetetlen királyt, rohanni kezdtek. Az erdő elnyelte őket s az üldözés abba maradt.

Egy Afrika belsejéből visszatérő expedíciós karaván találta meg őket, és magával vitte a tenger mellé, St. Louisba. De ott mindhármuknak nagy gondot okozott, hogy mi fog történni ezután.

A két feketének mi keresni valója is lehet kiragadva szülőföldjükről ebben az idegen városban? Akárhogy is latolgatják, hárman együtt nem maradhatnak. Így született meg egy álmatlan éjszaka után Eusebiusban az elhatározás, hogy hajóra ülteti tanítványát és elküldi Amerikába. Az ifjú menjen Neworleansba, keresse fel Leonard atyát, erősböldjék meg lelkiekben és azután hirdesse odaszakadt testvérei között az ígét... Ez, ez lesz a legjobb. Majd kiállítat számára egy szabadságlevelet. Dániel Aldridge keresztény, ki merné reátenni a kezét?... Mindezt el lehet intézni itt is St. Louisban. Majd beszél a hajó kapitányával is...

Az öreg néger elkezdett keservesen jajgatni. Hát vele mi lesz?

- Velem maradsz emberséges szeretetben.

Az apa azonban ragaszkodott fiához, a fiú apjához.

- Hát menjetek akkor mind a ketten!

St. Louisban Eusebius megszerezte a felszabadító okmányt, elintézte az útrakész hajó kapitányával, hogy vegye fel barátait és bánjék velük emberségesen, mint keresztény ember a kereszténnyel. Csak amikor már mindent rendbehozott, pótolta újra elveszett holmait, orvosságos ládikáját és gondolatban már újra Afrika belsejében érezte magát.

II. FEJEZET. KITÉPETT SARJAK

A kapitánynak, bizonyos Bilderdijsnek, egy bozontos szemöldökű, szüntelenül pipázó hollandusnak tökéletesen mindegy volt, hogy mit szállítanak a hajóján. Legyen, hát ezuttal rabszolgákat, akiket majd Virginiában, Lousiánában, Floridában, a Missisipi vidékén a gyapju, rizs, dohány és cukornád ültetvényeken fognak széjjel szórni. Nem érdekli, megfizették... De már akkor dühösen tette egyik agyaráról a másikra fapipáját, amikor a szállítmány tulajdonosa, a hirhedt Jim Barrie félrevonta és bizalmasan azt indítványozta, hogy tépjék el Eusebius négereinek okmányait, sorozzák be őket a többi rabszolgák közé és Orleansban osztozkodjanak az árukon.

- Soha, ilyen gazságot soha - sistergett a kapitány. - Amit én egyszer megigértem, állom is. Szégyelje magát!

Jim Barrie fumigálóan dűnnyögte:

- Sorsukat úgy sem kerülhetik el. Majd ha megérkeznek s éhesen csatangolnak, korog a gyomruk, ők maguk adják el magukat...

- Az már az ő dolguk - vonogatta vállát a kapitány és ott hagyta.

A hajó pedig repült egyik világrészből a másikba, csodálatos tengeren, a mozgás határtalan lehetőségével. De a rabszolgák mindabból, amit tenger és hajó egymásnak jelentenek, csak a víztömegek tompa nyögését érezték. Odafent a vizeken, talán kék, veres és sárga színekből csodálatos tűzijáték gyulladt ki, virgonc delfinek ugrálnak és millió vízcseppben nézegeti magát kacéran a fény, de ők erről nem vesznek tudomást. Csak a vihart tudják, ha tépi börtönük deszkáit és a nagy hajó-korpusz ringatásával löki, pofozza az ő alvilági bölcsőiket is.

Vajjon ki törődött azzal, hogy e páriáknak, akik most saját szennyeikben rothadnak, egymást fertőzik és irigylik azt, aki már kidőlt soraikból, még pár héttel ezelőtt minden pórúsát átvitette és beragyogta a korlátlan nagy szabadság? Kinek jutott eszébe, hogy e sötét gomoly odalenn, amelyről nem tudni, hogy meddig trágya és meddig ember, ártatlan boldogságban táncolt fétisei előtt, a gyermeki lélek naiv kardalaival énekelte meg a szerelmet, istent, napot és a csillagokat?

Dánielt és apját eddig még megkímélte a sors testvéreinek nyomoruságától. Ők a kapitány jóvoltából felmerészkedhettek a tisztára mosott hátsó fedélzetre, ahol hordók, ládák, óriási vastag vontató kötelek feküdtek, jöhettek-mehettek a legénységi osztály tájékán, ahol a szűk kabinokban két sorban egymás felett horkoltak a matrózok, vagy a felső sorban ülők vidáman lógatták lefelé lábaikat az ágyról, bekukucskálhattak a szakács kamrájába, ahol állandóan gőzölgött finom forró feketekávé, vagy pecsenye, sőt husvétkor szabad volt nekik az első fedélzetre is felmenniük, ahol rögtönzött istentiszteleten zsoltárt énekelhettek. Illetve csak Dániel fujta lelkesen a zsoltárt, mert az öreg király nem jutott még többre szájának szapora mozgásánál.

Mialatt Dániel odafenn sürgött-forgott, a kiérdemesült törzsfőnök tétlenül leguggolt a ketrecek elé és a foglyok hosszan elnyújtott panaszait hallgatta. Nem értett a nyelvükön, mert mindenféle törzs gyermekei voltak ott. Alacsony növésű, eszes, földművelő bongók, vad és teljesen meztelen dzsurok, emberevő nym-nymok, pöttömnyi akkák, börtöneikben is kedélyes szerék - asszonyaik orrcimpájában még a hazulról hozott megáporodott fű, - keskeny szemvágású busmanok, világosabb színű fulbék, korcs lábú pigmeusok és óriástartú szudániak, keskeny arcú káfirok, szaharai tuegerek, berber nők is, nyakgyönggyökkel és végül az övével

rokontörzsek származékai. Ezek az óriási szemek, nagy fehér golyójukkal, nedves fogsorok, amelyek eltűnedeztek, hogy újra felcsillogjanak, a szinte foszforeszkáló körmök és enyhébb színezetű talpak és tenyerek valósággal világítottak és táncoltak a sötétben. Fény egyedül a lejártnál volt valamicske, beljebb, a koporsóknak szánt fülkék homályában szinte eloszolni látszottak a testek és alig voltak sejthetők a rikító sárgára festett ketrecek körvonalai.

Az egyhangú napok, sőt hetek multak, Dániel közben nagy előhaladást tett az olvasásban és ebben segítségére volt egy mulatt matróz, akinek hálából fekvőhelyét rendben tartotta és ritka ügyességgel megvarrta, összefoldozta elszakadt gunyáit. Most már ott tartott, hogy kezdte megérteni a testamentumnak szavait, nagy vesződséggel kisillabizálta és ilyenkor szenvedélyesen felszökött megszokott helyéről, amely ott volt a hajó farában, az egymásfelé tornyozott hordók és ládák mögött. Megrázta apját és sebesen hadaró beszéddel magyarázni kezdett neki, amit az öreg reménytelen érdeklődéssel hallgatott. Mint a gyermek, inkább a váltakozó hangokra, a beszédnek patakozó menetére, mintsem a szavak pontos értelmére figyelt. Pedig szeretett volna ő is többet tudni, lépést haladni a fiával. De hiába, voltak fogalmak, amelyek többszöri ismétlés dacára sem mentek fejébe és ilyenkor ujjával dühösen nyomkodta a homlokát, hogy talán ily módon tud valamit beszorítani a makacs csontfal mögé ebbe a számára annyira valószínűtlen értelem-körből.

A hajóút vége felé az öreg is megváltozott. Hovatovább ő is alkalmazkodott a helyzethez és abba hagyva a lomha üldögélést a hátsó fedélzet árurakományai körül, kimustrált, rongyos, fordítva magáraöltött matróznadrágban vágatni kezdett a ketrecek előtt, botjával egyengette vissza a merészen kinyújtott lábakat, fenyegetődzött és szavalt, kihúzta magát, mintha most is a bantongon lenne, egyszerűen játszott a afrikai királyt.

Két hónapi út után megérkeztek Neworleansba.

*

Sokáig ténfergett a két kíváncsi arcú néger az idegen utcákon, a nyüzsgő fehér emberek között, amíg valakit meg mert szólítani Dániel. A missziót tudakolta.

- Hiszen az orrod előtt a templom, mellette a misszió, nincsen szemed?

Bekerültek egy szép, tisztán seprert füves udvarra, a pátioba, ahol egy sántikáló szerzetes elvette tőlük a levelet, leültette őket egy kőpadra, egy tál rizset, vizet, gyümölcsöt tett elébük. Mialatt békésen ettek és ittak, virágok, fehér fénylő japonica, skárlátszínű geránium illatoztak körülöttük. Egyszerre harangszó csendült fel a kis templom tornyában, az a csodálatos kis csengő, amelyről Eusebius atya oly sokat mesélt a vadonban. Hát ez az?... Dániel tisztesség-tudóan megtörölte a száját, amint ezt a matrózoktól látta a hajón és egy mozdulattal, mintha mindent, amit a szeme megragadott, magához akart volna ölelni, elkiáltotta magát: Amerika!

De már jött Leonard atya lassu léptekkel, a virágágyak mentén, mosolyogva és oldalról figyelmesen megnézte őket.

Most ő ült le a kőpadra, a néger felállottak. Megtámaszkodott a kőtámlán. Még sohasem látott néger királyt. És ime, most itt áll előtte a vadak fejedelme.

- Apáddal nem tudom mitevő legyek - mondotta Dániel felé fordulva. Kereste a szavakat, mert spanyol volt az anyanyelve. - Nehány hétig itt segíthetne a cocinában. No jó, no jó...

Leonard nem volt szép ember, sőt határozottan csunya volt, teljesen kopasz és zsiros fejű, fogai rosszul nőttek, alsó álkapcsa kinőbb volt, mint a felső, de ahogyan a tar fön settenkedett a nap, Dániel úgy találta, hogy még sohasem látott szebb embert és senki zengzetesebben nem ejti ki a szavakat Leonardnál.

Boldog idők következtek. Dániel pár hét alatt megszokta és megszerette a missziót. Leonard atya minden nap órákat foglalkozott vele. Szabad idejében pedig Dániel kertészkedett, bevásárolni ment a városba. Kedves városka volt ez, félig francia, félig spanyol, zeg-zugos sikátorokkal, tömör vaskapukkal, vidám, nevető emberekkel. Délután Dániel a néger iskolába járt, ahol mindenfélét tanult.

Ha az apjában is lett volna annyi fogékonyság... De az öreg nem tudott, sőt meg sem kísérelte beleszokni az új életkörülményekbe. Nem panaszkodott, hámozta a krumplit, sikálta a refektorium padlóját, fát aprított és ha befejezte munkáját, órákig vakargatta az állát és éjszakai álma nem volt többé egészséges és mély...

*

Két esztendő és Dániel Aldridge már az ültetvényen van.

Mély folyó kavargott itt az iszapos partok között: a Missisipi. Amerre a szem ellát, cukornád és gyapot. A folyó mentén alacsony dombok, ömlik a napsugár, s énekelnek a niggerek.

Fred Alverston, az ültetvény gazdája Neworleansban járt, hogy rabszolga állományát felfrissítse és hogy egy színes prédikátorról gondoskodják, mert a szelid Thomast, aki hét éven keresztül pásztora volt a fekete nyájnak, egy szép napon halva találták kunyhójában. A misszióban Leonard atya Dánielt ajánlotta neki.

Fred Alverston egy apró farmházat jelölt ki számára és gondjaira bízta a fából összetákolt apró templomot.

Dániel két fajta fehér embert ismert. Az egyiket, aki üti, veri, elhasználja a négert, a másikat, aki kiméli, emberséges hozzá. Alverston bizonyára ez az ember. Hiszen kitűnik ez abból is, hogy törődik szolgálóinak lelkiüdvösségével. Dániel egyszerű formák szerint gondolkodott. Még nem ment a fejébe, hogy Alverstonnak nem valami tulzásba vitt humanizmus, de a rabszolgatartó józansága és okossága diktálhatta, hogy hittel ajándékozza meg szolgálóit és így szelidítőleg hatva erkölcsükre, kibékítse őket helyzetükkel.

Az öreg király nem gondolt semmit, neki testi nehézségeket is okozott volna törni a fejét a tényekben rejlő ellentmondásokon vagy az ellentmondások feloldásán. A krumplihámozások és a klostrom kőpadlójának felmosása, a kertöntözés nap-nap után ismétlődő egyhangú munkája után nagy változatosságot jelentett, hogy fekete testvérei között lehetett - kiváltságos helyzetben, mint odahaza. Úgyszólván a Kokoro melletti táj elevenedett meg előtte.

Dániel buzgón énekelt a gyülekezetben és a fehér turbános asszonyok, a kvadronok és más keveredett vérből származottak, kezükben kis imakönyvvel, áhítattal hallgatták az új prédikátort. Nem volt abban az értelemben lekipásztor, ahogyan a katolikus dogma előírja, nem volt se katolikus, se anglikán, egyszerűen egy fekete előimádkozó, épen olyan, amilyen Alverstonnak kellett.

A kis házat, melyben Dániel apjával lakott, futórózsa és begónia tette már messziről is idillikussá. Valami azonban hiányzott e házból. Ahogyan Dániel mindinkább beásta magát hivatalába, az apa és fiú között az érintkezés csak a legszükségesebbekre terjedt ki. Mintha ebben a házban is már két generáció törvénye uralkodott volna, az apának semmi köze sem volt azokhoz a dolgokhoz, amelyek a fiú világát betöltötték és a fiú homályos sejtéseinek keresztül apjában már-már akadályát látta saját céljai kibontakozásának. De nem fért össze lelkével semmi harag, indulat, vagy türelmetlenség. Apjával gyengéden bánt, mint egy gyermekkel, legfeljebb azt fájalta, hogy vágyódása magányosan röpül.

Dániel részéről a maga meg nem oszthatóságának enyhe bánata abban a pillanatban megszűnt, amikor asszonyt vezetett a házba. Feleségét Leslienek hívták. Keresztény leány volt, vagy

még helyesebben őt is megkeresztelte a boldogult Thomas, aki nagy buzgalmában ugyancsak Istennek tetsző cselekedetet vélt keresztülvinni akkor, amikor egyre-másra öntötte a keresztvizet a feketebőrűekre.

Leslie még *odaát* született, családjával Sierra Leonéból hurcolták el kilenc évvel ezelőtt. Az anya a rabszolgahajón halt meg, a két bátyját északra vitték. Leslie sohasem tudta meg, hogy mi történt velük.

Apja kocsis volt, kovács is egyben, sőt választott bírása az afrikaiaknak. Leslie az istállóban nőtt fel, együtt a csikókkal. Karcsu termete volt, kissé aránytalan, de formás végtagokkal, egyenes járással, amelyet nem tudott megtörni a folytonos hajlás a mezőn, előugró, kemény mellekkel, nyakán az amulettel, amelyet még Afrikából hozott, karcsú nyakkal és arányos fővel, - a fejét mindig felszegzetten hordotta - és tekintetében volt valami kihívó, akaratlanul is fölényes mosoly. Ez a mosoly teljesen betöltötte arcát és nem hullott le róla akkor sem, amikor ismeretlen, titkos bánat gyötörte, mert már a csontokba évdőtt és a száj, orr szögletét így formálta meg, nevetősnek.

A néger szfinx mosolya ez.

Amikor először lépte át a prédikátor küszöbét, ezzel a meghatározhatatlan, sőt nyugtalanító mosollyal, azonnal úgy viselkedett, mintha örök időktől fogva e hely lett volna számára kijelölve.

Furcsa teremtség volt, látszólag semmi sem hatotta meg. Már az esküvőjén is, amikor fehér ruhában, narancskoszorúval a haján az oltár elé lépett és maga Leonard atya húzott gyűrűt az ujjára, sőt az örömapa, az exkirály is fehér gyapjukeztyűben, marokra szorítva, nem minden fensőség nélkül tartotta a menyegzői gyertyát a kezében, egyenesen és keményen állott és Leonardnak valósággal nyomkodni kellett dacos fejére a narancskoszorút, hogy lehajoljon és a feléje nyújtott pálmabort megizlelje.

Amikor első gyermeke megszületett... Egy jajszó nem hagyta el ajkát, úgy szült. A kalimpáló kisfiút Dániel diadalmasan tartotta az anya szeme elé. Leslie keresztülnézett rajta és mosolygott. Három nap múlva már künn dolgozott a mezőn, hátán a gyermeke... A nap tüzelt, a gyermek napszúrást kapott és meghalt. Leslie egyenesen állott akkor is, amikor csecsemőjét elföldelték. Azután még egy gyermeket szült, ezt Irának keresztelték...

Dániel nem egyszer igyekezett, hogy rájöjjön e titokzatos mosoly forrására, de sohasem sikerült neki. Se jó, se rossz nem volt ez az asszony; olyan volt, mint az anyaföld: betöltötte rendeltetését. Leslie úgy tett, mintha semmit sem látott, semmit sem vett volna észre maga körül és mégis mintha birtokában lett volna valami megmérhetetlen titoknak. Ő meglátta például, amit más senki sem látott, hogy apósa, - mialatt Dániel összegyűjtve egy tisztáson híveit, Krisztus szenvedéseiről prédikált, - megbújt hátul a pajták mögött és marhatrágyából, kerek kövekből fétist rakott magának. Meglátta és szót sem szólt. És az ősz törzsfőnök előtt sem volt titok, hogyha valaki be tud pillantani az ő lelkébe, az csak Leslie lehet. De szót nem váltottak, gondolatokat nem cseréltek, jóformán idegenek maradtak egymásnak, mégis egymáshoz tartozandóságuk tudata rejtelmesen összekapcsolta őket.

Az évek gyorsan repültek, mint a növekvő sarj évei, mert tele voltak ezer és ezer eseménnyel. Dániel szemében különösen rövidnek tetszett az elszálló idő, mert nem élt benne: ő az evangéliumi betűk szellemében élt, Krisztus felé nőtt, közeledett, mint egy fa, amely az égbe kívánczik lombozatával.

Egy nap az történt, hogy nagyapa nyomtalanul eltűnt a házból. Nem jött haza késő estig és nem került elő másnap sem. A környéken senki sem tudott róla, Alverston lovas emberekkel kerestette. Eredménytelenül. A kis Ira bömbölt, Dánielt lelkiismeret furdalások gyötörték.

Csak Leslie mosolygott, sőt mintha vidámabb lett volna a bölcsődala, mint máskor, mintha örült volna valaminek...

Végre három hét múlva hazavetődött az öreg.

- Miért mentél el apám? - ostromolta Dániel szenvedélyesen.

Az öreg szóra sem méltatva fiát, odalépett a bölcsőhöz s mintha mi sem történt volna, játszani kezdett unokájával. Utánozta az oroszán ordítását, a harcosok csatakiáltását, a szent kigyó sziszegését, s a varázslat ígét mormolta. Ira tapsolt a kezeivel, nagy fekete szeme kifényesedett a bölcsőből: még! Most egy régi bölcsődalt mormogott, amit Dániel azóta sem hallott, amióta elkerült Afrikából. Hát ezért bujdosott el az apja?... Felállott, melléhez, torkához kapott, mint akinek szörnyű melege van és kiment. Leslie hosszasan nézett utána.

Kisvártatva visszatért a házba, Leslie már a frissen mosott ruhát teregette ki az udvaron, Ira kidagadt arcocskával szendergett a bölcsőjében. Az aggastyán guggoló helyzetben ült a földön, épen úgy, mint odahaza, amikor a jósok jövendöléseit hallgatta. Dániel nem először látta így ülni, de sohasem tulajdonított neki fontosságot, most azonban egyszerre tisztába jött ezzel is.

- Apám - kezdte el Dániel reménytelen hangon - te vissza akarsz menni Afrikába?!...

A megszólított felnézett, olyan mozdulatot tett, amelyből a fehér ember nem lett volna okosabb, de Dániel ezt olvasta ki belőle: természetesen! Csodálkozol rajta? Hát itt van az én helyem?

Dániel leült, mohón az asztalon fekvő kis breváriumra helyezte a tenyerét, hogy legalább ez legyen biztos. Majd csüggedten így szólott:

- Mert, hogy te csak kóborolj vaktában, annak semmi értelme nincs.

Az öreg egyetlen ugrással kiegyenesedett:

- Jól tudod: király voltam, király akarok lenni. *Ott* - és az ujjával a bizonytalanba mutatott. - *Mindig* tudtad...

Dániel bólintott.

- Odahaza betegség pusztított - kezdte el Dániel, mintha mentegőzni akart volna, hogy hát ő sem jár vakon a világban.

Az agg ráncos, megviselt arcán sunyi mosolygás jelentkezett.

- Tudom.

- A szomszédos törzsek betörték országunkba és most az ő királyuk király a bantagon.

- Tudom.

- Hát mindent tudsz, - sóhajtott Dániel reménytelenül.

Miért ne tudott volna? Csak Dániel találkozhatott egyik-másik törzsbeli atyafiával? Talán más nem tudhatja, hogy hajdani alattvalóit hajtották a minap északra? Más nem foghatta fel a szállongó híreket, hogy milyen az élet *odalenn*, a két folyó ölekezésénél? Másnak talán nincs szeme és füle?

Milyen furcsa is, hogy ők ketten a hazai dolgokról sohasem beszélgettek maguk között.

- Most már látod - pihente ki magát az öreg egy mély lélekzetvétellel - nekem vissza kell mennem.

Az exkirály egy hét múlva hajóra szállott. Egy félév múlva Dániel hírt kapott, hogy az apja minden baj nélkül megérkezett St. Louisba. Ott csatlakozott egy safárihoz, mint málhahordozó. De hogy azután mi történt vele: eljutott-e országába, vagy valahol útközben pusztult el nyomorultan, sohasem lehetett megtudni...

Dániel sokat gondolt apjára, nem szünt meg helyteleníteni elhatározását, vitatkozott vele a távolból - egy olyan emberrel, aki már talán nem is élt. Később engedelmeskedve a feledés kiengesztelő törvényének, már élesebben látta maga előtt saját célját. Alverston eladta birtokát és északra költözött. Dániel maradhatott volna. De minden átmenet nélkül, mint aki úgy érzi, hogy már is sokáig pihentette erejét egy szűk körben, az északi ültetvény-tulajdonosokhoz ajánlólevelet kért Alverstontól és máról-holnapra felcsapott vándorprédikátornak. Az ültetvény apraja-nagyja kísérté ki a bárkához, amellyel a Missisipin felfelé haladt, hogy új ültetvényeket érjen el és új híveket szerezzen Krisztus országának. Egy helyen sem volt sokáig maradása. Ment tovább, immár azzal a magába idegzett afrikai nyugtalansággal, hogy a kontinens nagy és végére kell járni. Leslie is, kezén a kis Irával mindenhova követte. Teltek a hosszú hónapok, Newyork-Citybe jutott el. Sokáig itt sem akart időzni, de kénytelen volt, mert Leslie teherbe esett. Ez a vidék nagyon megtetszett neki. Nagy oratori sikerei voltak, zsoltárecsklését százan és százan hallgatták, nem rettenve vissza mérföldes járótutaktól, hogy közelébe jussanak. Egy szép napon felkinálták a regenstreeti Zion-Chapel lelkipásztorságát s Dániel azon vette észre magát, hogy szándéka ellenére végérvényesen Newyorkban maradt.

III. FEJEZET. IFJÚKOR

Abban a kis körben, amelyből az agg vad erővel tépte ki magát, mindinkább elfoglalta helyét a friss, fiatal hajtság, a négy éves Ira. És ha hozzászámítjuk, hogy Irának kis hugocskája, Rebecca is ott gögicsélt a bölcsőben, elmondhatjuk, hogy a kör bezárult.

Ira főfoglalkozása, hogy nőtt. És pedig hogy nőtt! A nap minden órájában ennek a sürgető kívánságának tett eleget. Nagy kezei és lábai voltak, már így csirájában is magas termetű nagyapjára ütött.

Ira szerette a meséket.

Leslie mesélt neki. Az őserdőről, ahonnan jöttek, a vadállatokról, az óriáskigyóról és a majmokról, a harcosok táncairól. Nagyapjáról, aki még a minap itt volt és oly szépen tudta megmutatni, hogy csinál az oroszlán...

A gyermek belecsimpaszkodik anyja nyakába és tátott szájjal bámul arcába, amelyen ott csillog ennek az elmerült mesevilágnak a reflexe. Mintha Leslie valami öreg kút mélyéről vizet merített volna fel, bele mosta volna arcát és a gyermek arcát is és ez a nedvesség ragyogott volna csupán rajta. Leslie nem tudott „szépen” mesélni, összefüggő történeteket elmondani. Szagगतott, halk hangon csak képeket idézett fel és a hézagokat kitöltötte szüntelen mosolygásával.

Bezzeg, amikor apa kezdett mesélni... Betette szemüvegét a biblia lapjai közé - a sok olvasástól meggyöngült a szeme és az okuláré olyan jól illett hozzá - magához intette Irát, aki egyikről a másikra nézett, választott. Leslie azt mondta: eredj hát apádhoz!

Dániel a térdére vette és a gyermeke morcos, gubancos haját simogatta. Krisztusról mesélt neki, a kanaáni mennyegzőről és más csoda tettelekről; Ádámról, Éváról, Jákobról és Ézsauról, aki egy tál lencséért eladta az üdvösségét.

- Mi tulajdonképpen Ézsau gyermekei vagyunk - fordult magyarázóig Leslie felé - fajtánk tőle vette eredetét. De Leslienek csak a mosolya mélyült e szavaktól és üres tekintettel nézett a mestergerendák irányába. Dániel színesen adta elő a történeteket és ha elfogta a mesélés láza, felültette Irát az asztalra, ő maga pedig fel s alá járkált a szobában, megfelelő mozdulattal kísérve szavait, valósággal megjátszotta a történeteket.

De egy gyermeknek minden kézzel fogható valóság mese és játék. Az a kis harmonium is zöld, felfeslett posztójával a hűvös lefüggönyözött szobában csodálatos játéknak tetszett, hiszen csodálatos hangokat lehetett kicsalni belőle. Vagy talán a petróleumlámpa nem az, amely lecsüngött a fagerendákból összerótt menyezet tetejéről és fényt árasztott maga körül, amikor odakünt koromsötét volt?... Ebbe a lámpába esténként úgy bámultak bele az apjával egykorú négerférfiak, mintha magába az elfelejtett afrikai napba néznének. De Irának erről még sejtelve sem volt... Játék volt neki a házörző eb is az udvaron, pompásan el tudott társalogni vele. Játék volt neki Rebecca, akinek leszorította makrancos kacsóit és kényszerítette, hogy szótlannul hallgassa az ő meséit: Csitt - intett az ujjával, - most a lámpa mesél... Most a muzsika mesél. Hallod? - és egyik kezével fogva a kislány kezét, a másikkal belecsörömpölt a harmonium billentyűibe. - Most a szél zúg az őserdőben...

Játék volt neki a város is, a méltóságos folyam, a Hudson; a bárkák, párnaként kidagadó vitorláikkal és messze a felfoghatatlan: a tenger. Játék volt neki, hogy léteznek körülötte emberek, akiknek olyan az arca, mintha tejbe mártották volna... Különben, ahol ők laktak, mindenkinek fekete volt a bőre. Másfajta ember csak ritkán vetődött oda, és csörömpölt végig

szekerével, vagy ha gyalogszerrel jött arrafelé, legfeljebb benézett a kerítésen és már el is tűnt. Milyen csunyak ezek a fehérek - húzta el a száját Ira komolykodó meggyőződéssel. - Miért nem mossák le magukat, hogy ők is szépek legyenek.

*

Newyork, a világ fővárosa még idillikusan szunnyadozott valahol a smaragdzöld, kolomp-szóval tele táj kulisszái mögött. Elmultak a napok, amikor Howe és Washington harcoltak zordul Harlem halmai fölött és a régi Broedweg nevetős hollandi házacskaí gyászos tűzvész martalékává váltak. Most a béke szelidsége ömlik a tájon. A hajdani hollandusokat felváltotta a szívós angolszász fajta, amely az ifjúság lüktető akaratával örök időkre való hajlékot épített magának.

Az északamerikai élet hőskora ez. A népvándorlásnak nincs még vége, de a honalapítók már véglegesen berendezkedtek hosszú történeti életre. Egész nap csattogott a fejsze, a földből gomba módra bújtak ki a házak, szűkszavú, szálas emberek látnoki tekintettel helyeztek el egy-egy követ, fedelet, oldalba való deszkát, vagy kerítést.

Talán az időjárás teszi, de erretájt még a négerék is mások, különbek voltak, mint délen. Nem egy közülük apja, sőt nagyapja cikornyásan megírt szabadságlevelét mutathatta fel, de azok sorsa is, kik még szolgaszámba mentek, szabadság volt a déliek elnyomottságához képest. Életüknek nem volt egyetlen eleme a kávé vagy a gyapju és mindaz, ami az efajta termelő munka sivárságával összefüggött - belekóstolva városiasabb életbe, individuálizálódtak s mint iparosok, vagy kézművesek, családjuk külön kívánságával, igényeivel, örömeikkel és hagyományaikkal akár elszigetelődhettek; munkaszerszámaikat magukénak mondhatták, sőt nem egyszer a műhelyt, házat is, amelyek falai közé saját akaratukból beilleszkedtek. Magasabb rendeltetésükre hivatott polgári lényük tudatában színes mellényt viseltek, köcsög kalapot, öltözködésben is rangot mutattak egymás iránt, asztalra csapott lábbal, pipával a szájukban olvasták és zörgették az újságot, szenvedélyesen hangoztatták politikai nézeteiket és bár még határozatlanul bontakozott ki valóságérzésük a politikai összefüggések felismerésében, mint Észak többi fia, ők is federálistáknak vallották magukat. Afrika a forró és vad kontinens már csak halvány emlékként élt bennük, mint felnőttekben az ifjú kor: volt, de többet meg nem ismételhető. Élni és meghalni, számukra egyedül Amerika földjén volt elképzelhető. Ebben az elkerülhetetlennek látszó bizonyosságban a saját helyzetüket is meg merték vitatni, sőt jogaikat is hangoztatták, hivatkozva a város első néger lakosaira, akik nem minden esetben szajkózták vakon, engedelmesen: yes, mister... Így mister, úgy, de volt bátorságuk öklük keménységét is megmutatni.

Mindenesetre itt jobb a világ, állapította meg Dániel és napról-napra otthonosabban érezte magát, ő tanította be az énekkart, ő zendített rá elsőnek a zsoltárokra. Mialatt a többiek utána fújták, hangja öntudatosan, fölényesen kicsengett, úgy hogy Ira apja hangját mindig ki tudta választani az összevisszából. A zsoltárok elhangzása után Dániel a fekete gyapjuval letakart pulpitus elé sietett, állott egy darabig, mintha gondolkozna, noha sejtették, hogy ünnepélyes ábrázattal megint az utolsó ítéletről fog beszélni. Ez volt a kedvenc témája és hallgatóságát is ezzel volt képes leginkább megfogni. Bár szavainak értelmét annyi meg annyi ismétlés után sem fogták fel, jólesett az embereknek a gondolatoknak ez a zűrzavara, mert vitte őket valamerre, kellemes, saját törpeségüket felejtető bizonytalanságba. Dániel ismerte az utat... Hóna alá csapta a bibliát és marsolni kezdett vele. Most elindulunk - mondta határozott hangon és intett a többieknek, hogy kövessék. Valamilyen ritmusra körültrappolták a templomot, Dániel megállott. - Ez az út vezet az égbe. A másik út - kezével jobb oldalra mutatott - vigyázzatok, ez az út a pokolba vezet. És most megyünk a csillagok felé...

Dániel tovább ment, nyomába a többiek, egy sánta néger homlokán verejtékcseppek ültek ki, mert nem tudott lépést tartani a menyország felé menetelőkkel. - Megérkeztünk - szólott

Dániel és boldogság gyült ki az arcára. - Ott van az én édes Jézusom, hív engem - és azok, akiket nem ragadott el eléggé az extatikus séta, a látomás ereje, irigykedve néztek Dánielre, aki úgy burkolódzott bele képzeletének játékába, mint valami felhőbe. Ó, ebből a gyülekezetből, ahol ilyen nem mindennapi dolgok mentek végbe - máskor a pokolt járták meg, valósággal égtek a gyehenna lángjaiban, amíg végre egy andalító tisztítóüzbe kerültek - senki sem akart kimaradni. Könnyű volt előttük materializálni az írás szavait, mert a négerék dús képzeletében a láthatatlan figurák egyetlen delejes elindításra kézzel fogható formát találtak. De amikor kitették lábukat a templomból, és ki-ki foglalkozása után látott, olyan hamar feledkeztek meg Istentől, mint a gyermek a játékaról, ha nem látja maga előtt. Dániel azt szeretette volna, ha hivei állandóan együtt vannak, úgyszólván hálnak az Istennel. És mert ezt nem tudta elérni, sajnálta őket, sűrűn sóhajtozott és éjszakái tele voltak nyugtalansággal.

*

Ira kün járt az erdőn, ahol vörös arcú, tagbaszakadt németek döntötték a fát.

Csattogott a fejsze, nyögtek a törzsek, robajló omlásukra rengett a föld. Beljebb a zeg-zugos sűrűben terebélyes galyak eltakarták az eget és a tetők lombozatában a nap, mint valami óriástestű aranypók, szövögette szálait. Méltóságos homály ereszkedett alá, megihletőbb a templom hangulatánál. Ira is szeretett volna viaskodni a fákkal, de gyerek kezéből a forgatásnál kihullott a fejsze.

A németek kacagtak ügyefogyottságán. De ha arra ösztökölték, hogy másszon fel az ágak közé, oly könnyedén kuszott fel, mint az evet.

Amikor az első őszi szél lopta be magát a családi faház ereszékeibe, Ira iskolába került. Százan sűrűsödtek a fojtott levegőjű iskolateremben, de ahogy Ira az erdőre gondolt, arra egyszeriben tele lett a szoba gyantaillattal. Az I. számú African free schoolban tanulta meg a betűvetést, itt szövődtek első barátságai is. Itt ismerkedett meg a bozontos szemöldökű, köhögős Sam bácsival, aki a csizma szárában tartotta a vonalzót és reszketett a keze, kinyujtva ujjait a tábla, vagy Amerika térképe felé. Kis pajtásai közé tartoztak Patrick Roason, Samuel Ringgold Ward, a szabómesternek fia és a kancsal Crummel, akik még sohasem jártak künn az erdőben. Ira a zajos szüneti percekben, mint valami titkot sugta meg nekik a fák szépségeit és megígérte nekik, hogy ha majd kitavaszodik, kivezeti őket a németek erdejébe. De az iskolaévek elrohantak anélkül, hogy Ira beválthatta volna ígéretét...

Dániel hosszas tanácskozás után, amelyet Sammel, a tanítómesterrel folytatott, elhatározta, hogy a gyermeket a Shenectady Collegébe küldi, közel Newyorkhoz. Az volt a terve, hogy a fiúból is papot farag. Ő maga új paróchiára költözött, a Green Streetre és képzeletben már is látta Irát, mint utódját ugyanazon a helyen. Ira azonban nem érzett túlságos elragadtatást Isten szolgálatára és e tekintetben is anyjához hasonlított, aki minden meggyőződés nélkül nézett fel a pulpituson ágáló, átszellemült tekintetű férjére és szűkreszabott gondolatvilágát folytonosan az otthon hagyott dolgok, főzés, sulykolás, meszelés foglalkoztatták.

- Jó, édes apám - szólott Ira egy ízben, amikor apja kitartóan a Collegere célozgatott. - Úgy fogok cselekedni, ahogyan parancsolod. De engedd meg nekem, hogy legalább a nyarat ott töltssem az erdőben, a németeknél - felgyűrte inge ujját és önelégülten megtapogatta izmait.

Dániel számította a napot, amikor eleget téve fia szeszélyének, visszahozza az iskolába. Ira boldog volt. Kidönteni a fát, mint azok a markos legények, ehhez hiába, most is hiányzott az ereje. De viszont künn lehetett velük, segíthetett nekik. Amint nézte őket, azt hitte, hogy a szertelen viaskodásban, amelyet az ember a természettel folytat, ő is részes és egy parányi a győzelemből őt is megilleti. A ledöntött fákat aztán elszállították, a fejsze szerepét átvette a fűrész és amíg hullt, zenélt a por, az ő lelke is tele volt énekkel.

Az iskolába nem tért vissza.

Ennek is megvan a története.

Alig pihente ki Ira a nagy erdei vakáció fáradalmait, Leslie már is feltarisznázta a még hosszabb útra. Dániel egész nap izgatottan járt-kelt, halina csizmát vásárolt fiának, amilyent az urak szoktak viselni, vadonatúj tankönyveket, noha ócskákat is kaphatott volna, de hát... Már befogták a lovat a szekérbe, a saroglyába kötötték Ira ládáját, amikor a fiú, aki eddig szótlanul szemlélte a nagy készülődést, hirtelen a földre vetette magát és toporzékolt nem megy, akármit csinálnak is vele.

Dániel kétségbeesetten igyekezett őt meggyőzni. Hiába. Csak Leslie segíthetett volna, de Leslie már egykedvű mosollyal emelte vissza a ládát, a tarisznzába csomagolt élelmet.

- De hát mihez akarsz kezdeni? - faggatta Dániel.

- Vissza akarok menni az erdőbe. - Arca nekitüzesedett és tekintetéből szikrázott az elszántság.

- Birkozz inkább a gonosszal. Birkozz makacssággoddal. Birkozz meg engedetlenségeddel.

Ira mind hajtogatta:

- A fával.

- A fának hagyj békét, ne okozz fájdalmat neki. Ne bánts az életét - próbált így érvelni kenetesen.

- A fával.

- A fa Isten teremtménye. Nem szabad ledönteni.

- A fát feltüzeljük, hogy melegünk legyen tőle. Ha nem döntenék le a fákat, miből épülne a háza, apám? Ha nincs fa, nincs neked templomod sem.

Micsoda gondolatai vannak ennek a gyerkőcnek? Dániel izgatottan levette a szemüvegét, hogy jobban megnézze a fiát.

- Favágó akarsz lenni?

- Nem favágó, ácsmester, mint a német urak. Építeni akarok. Tornyot akarok emelni. Ágyat, hogy belefeküdhes. Bölcsőt. Lajtorját. Mindent, amire szüksége van az embernek. Ácsmester...

Most Dánielen volt a sor, hogy mondjon valamit. De torkán akadt a szó és csak makacsul a nyaka bőrét szorította.

- Fiam - ennyit nyögött ki, de Ira tudta, hogy nyeregben van.

- Sweet Jézus apja is ácsmester volt. A názáreti József... Hamiskásan villant fel a szeme, a célbatalálás biztos öntudatával.

*

Long Islandra került Burnetthez, egy kvéker vallású ácsmesterhez és asztaloshoz inasnak.

Burnett asztalos műhelyében többen dolgoztak. Az egyik inas indiánus volt, rézbőrű. Ira most látott ilyen színű embert először.

A rézbőrű nem barátkozott vele.

- Te nem vagy az én testvérem - fordította el megvetőleg az arcát. - Az én testvérem a fehér ember.

Ira kacagott. Lekacagta a másik büszkeségét.

Olyan ember volt ez, aki gyűlöletet érzett, ha reá néztek, de ha nem néztek reá, ez még jobban felbőszítette.

A rézbőrű egyszer, amikor Ira verejtékező háttal a gyalupad felé hajlott, öklével a hátába csapott. Ira megfordult és csodálkozó arccal nézett támadójára. A vörösbőrű mélyen bennülő szemei szikráztak az indulattól és horgas orra is remegett. Most megint előkapta az öklét és Ira állára csapott.

Ira megragadta csuklójánál, oly erővel, hogy a másik felszisszent.

- Miért ütöttél meg?

A rézbőrű bosszútól lihegő arccal szorult Ira kemény karjában és tehetetlenségében erőlködve fujt, lihegett orrlyukain keresztül. Ira fensőbbbségesen tartotta vissza és nevetett. A rézbőrű apró, erős fogaival esett neki a karjának. Ira oldalra legyintette támadójának arcát s bár a karján elszintelenedő félkör mutatta a harapás fájdalmas nyomait, jókedve nem szűnt meg, sőt mintha ettől emelkedett volna.

- Mérges vagy, mint egy megdühösödött bivaly. Csak nem olyan erős. De hát miért haragszol rám? Mit vétettem neked?

A másik sötéten nézett le a földre.

- Mert... Mert mindent jobban csinálsz, mint én. A mester is jobban szeret téged.

- És azért bántasz? - csodálkozott a néger és elengedte a rabul ejtett kezét, amelynél ime, a rézbőrű lelke ezerszer jobban hánykodott.

- Mert mindig jókedved van - folytatta tovább s elsomfordált megszégyenülten és mialatt kiment, magában szitkozódott.

Azóta nem mert a rézbőrű többet kikezdeni vele.

Az ájtatos Burnettnak kedvence lett a néger. Meglepte őt az ifjú értelmi fogékonysága, szolgálatkészsége, még inkább becsületessége, amelyet eleinte gyanusnak tartott. Mint George Fox tanának hűséges tanítványa, nem ismert különbséget ember és ember között, de mialatt a hívőkkel a *silent worship*-be, a csend áhítatába merült, volt ideje elmélkedni azok lelke felett is, akiket háznépének tekintett. Vajjon képes-e érzésszel nemességre - kérdezte magától és apróbb pénzdarabokat dobált szét, így téve lehetővé, hogy az inas lopkodhasson. De Irát lopáson, vagy hazugságon egyetlen egy esetben sem sikerült rajtacsípnie és ez annál jobban megnyugtatta, mert Ira erkölcsi emelkedettségében a kvékerek emberegyenlőségi tanának igazolását látta.

Ira mestere megbízásából gyakran hagyta el a munkahelyet, hogy Brooklynba menjen ágyakat, butordarabokat elszállítani egy ottani lazarettnek, vagy pénzt elhozni, anyagot vásárolni. Brooklynból a révészek átvitték Newyorkba. Már neki magának is volt megtakarított pénze és hallatlanul nagy urnak képzelte magát, amint végigsétált a város napsütésben csillogó házai mellett, avagy szétvetett lábakkal megállott a tumultusban. Ápolta bőrű, szőke hajú dámák kocsikáztak a simára kavicsolt úton, fejük felett tarka napernyők, amelyek beárnyékolva még sejtelmesebbé tették így őket. Ha valaha is abba a helyzetbe kerülhetne, hogy ezekből a gyönyörűséges misziszekből egy aranyhajas kihajolna a hintóból és rámosolyogna... De ezek ott a zajos, forgalmas, percenként más képet mutató Broadwayn csak olyan lopott séták voltak, gyerekes ábrándozások, amelyek elkezdődtek a délutáni nap-sugárban és beleszövödtek a kigyulladó lámpák fényébe... Valójában nem szólíthat meg senkit, őt sem szólíthatja meg senki. Úgy néz, bámészkodik, mintha egy néma képeskönyvet forgatna. Saját létezésének rendeltetésére csak akkor eszmél fel, ha odahaza van az enyv-

szagú, töröttablakú műhelyben, vagy apja lakában, Harlemben, ahol most egy keskeny, komoly arcú, színes gentleman járkál fel és alá hosszú, térden alul érő kopott és bezsirozódott fekete kabátban, kezében az elmaradhatatlan imakönyvvvel, lelkében az egész világ gondjával. Az ő apja...

Mialatt rágondolt, léptei megkétszereződtek és ösztönösen abba az irányba fordultak, ahol a néger község, mint egy kis sziget, beékelődött a fehér emberiség közé.

Valahányszor hazatoppant, Leslie kávéval és mézzel várta. Mintha csak tegnap, az imént váltak volna el, nem volt semmi mondanivalója, új ruháját meg sem nézte, óraláncára, mely ott fityegett a mellényén, rá sem hederített, minden törekvése láthatólag csak arra irányult, hogy fia a kávé foslós kaláccsal az utolsó morzsáig elfogyassza. Bezzeg apja és a kíváncsi huga, Rebecca megostromolják kérdéseikkel. Rebecca már kellemes, sudár hajadon volt, férfiszemet megállító formákkal.

Valahányszor Ira bekerül a városba, nem mulasztja el azt a „görbe utat”, amely egy közös sétával szokott befejeződni. Ira szeretettel hallgatja Rebecca szüntelen karatolásait és csak a szeme csücskéből vet reá egy pillantást. Ismeri gondolatjárását, érdeklődésének zeg-zugos útjait. De ma mintha egészen más lenne ez a leány, amilyen szokott lenni. Látja a szeméről. Duzzadt, piros ajkáról, amelyek nedvesek és félig nyitva maradnak, amikor a fiúk széles kalapjaikkal vihogva köszöntik.

- Mi van veled, Rebecca?

A fiatal leány irulva-pirulva böki ki, hogy szerelmes. Ejnye, ez már meglepetés... Emlékszik-e még Patrickra, a kis iskolából, aki még a tavasszal beállott Bloomhoz, a vésnökhez és egy év múlva már felszabadul? Hm. Patrickhoz? Hát aztán férj-feleség lesztek? - csap reá ravaszkodó váratlan kérdéssel.

- Férj-feleség leszünk.

Tovább sétálnak, most a főuccára kerülnek. Este van, a niggerek leülnek a ház előtt a padkára, Robbins, az iszákos Robbins gitároz és rekedt hangon énekelget. Amott, lám a nyiszlett Jack, hozzásimulva egy természetes nőhöz. A nő megpillantja őt, kihívóan felé fordul, egyetlen tekintettel felméri tetőtől talpig. A sarkon, ahol a vén Georgesnek a boltja van - ő, ez az ismerős hal- és rothadó zöldegszag és petroleum - nagyobb társaság kockázik egy alacsony kőasztalon.

- Halló, Ira, nem akarsz megpróbálni a szerencsédet? - és már körül is veszik, huzzák az asztalhoz. Alig szabadulni tőlük.

- És te? Te nem vagy még szerelmes? - csimpaszkodik a karjába Rebecca, amikor egy néptelenebb sikátorba érnek.

- Szerelmes? Még mit nem? Szerelmes? Haha, ez nagyon mulatságos!

Ira nevet, de a nevetését valami tompa, megmagyarázhatatlan érzés teszi nehezzé. Vágyódik a nők után és szeretne ő is csókolni, ölelni, megrészegedni. De kit szeressen?

Rebecca végig simít a szoknyáján és lesüti a szemét.

- Találd ki, hogy ki érdeklődik folytonosan felőled? - de be sem várva, amíg Ira válaszol, jelentősen hozzáteszi: Bess. A lelkemre kötötte, hogyha hazavetődsz Long Islandból, menjünk el hozzá...

Ira elfintorodik.

- Bess? A suszternek a lánya? A kis Bess!

- Van házuk, földjük, gazdagok. Bess négykézláb menne el hozzád feleségül.

- Ó, kicsi Rebeccám...

- Csak egy ugrás innen - sürgeti Rebecca, mintha saját titkát rejtene nagyobb biztonságba azzal, hogy bátyjának szívébe is belopja a szerelmet.

- Kicsi Rebeccám.

Rebecca megütődve néz bátyja arcába. Hirtelen felhő szalad végig ezen a mindig nevetésre kész fiú arcon.

- Bess szép leány. De mi közöm hozzá? Én ha egyszer szeretni fogok valakit, az csak fehérbőrű leány lesz, érted? Még mondani akart valamit, de abba hagyta és mentegetőző tekintettel elfordult.

- Fehér leány?

Rebecca parázsló tekintete elkomorodott. Ira még mindig a földet nézte, most, hogy kiszaladt lelkéből és tudatossá vált a mélyen beágyazott kívánság, egyszerre világossá vált vágyódásának esztelensége is.

Többet nem hozták szóba a dolgot.

*

Írát hívták magukkal a németek délre, Marylandba.

Ira boldogan tartott velük. Búcsút vett Burnettől és barátságosan rázta meg a kezét a rézbőrűnek is. Ama jelenet óta nem haragudtak egymásra, a rézbőrű lassanként legyőzte ellen-szenvét és most megajándékozta saját fejszéjével. Ira vidáman dugta a csizma szárába és viszonzásul egyik viseltes ruháját hagyta hátra.

Csak menni, menni, bejárni ezt a kerek világot! Megérkezni valahova. - Menni őserdőbe, őserdőből városba, városból vissza.

Élete itt is vidám volt, mint Long Islandban, csak azzal a különbséggel, hogy ha most kedve szottyant, nem Newyorkba sétált be, hanem Baltimoreba. Fehér leányok itt is akadtak, nyugtalanul vágyódó tekintete eléggé gyönyörködött bennük. Sőt valami olyan örömben volt része, amelyet Newyorkban nem volt alkalma kitapasztalni. A színházban.

A színházhoz Ira úgy került, hogy a társulatnak szüksége volt ácsmesterekre és díszletező munkásokra. A két német, akik Írát magukkal hozták, azon mód alkalmazást találtak a színháznál. Ira munkája többek között abban állott, hogy neki kellett estéről-estére meggyújtani a tetőn elhelyezett gázcsillárt, amelyet csak holmi akrobata művészettel lehetett megközelíteni. Ira ügyesen csúszott fel a magasba és nyaktörő vállalkozását megtetézte azzal, hogy belekapaszkodva a csillárt tartó kampókba, percekig himbálódzott. A munkások közömbösen vonogatták a vállukat. Nem láttak semmi különöset abban, hogy egy néger azt tudja, amit ők nem tudnak. - Mászni tud a gorilla is - jegyezte meg az egyik megvetőleg, de Ira ügyet sem vetve a megjegyzésre, csak folytatta mutatványát, legfeljebb sajnálta, hogy annyira üres ez az óriási hodály és megfeszült testének hiábavaló szépségét csak a díszpáholyok verik vissza reménytelenül.

A színházban, amelyet hatalmas deszkákból róttak össze és tágasabb volt egy templomnál is, a híres *Baltimore Company* játszott.

E társulat csak az év bizonyos szakában tartózkodott Baltimoreban, egyébként állandóan úton volt Newyork és Salt-Lake-City között. A nagyszámú baltimorei délnémet lakosság kedvéért ezuttal Schiller Don Carlosát is bemutatták.

De a legfőbb vonzóerő az angliai Edmond Keannek vendéjátéka volt.

Kean most másodizben járt Amerikában. Épen Kanadából érkezett, ahol holmi pionir kalandban vett részt és az indiánok megtették tiszteletbeli törzsfőnöknek. Ira mindezt az újságokban olvasta, melyek öles cikkekben olyan elragadtatással írtak a szigetországi vendégről, mintha Amerikának sohasem lett volna véres háborúja Angliával.

Ira először olvasta e nevet is a színlapokon: William Shakespeare. Nem jelentett számára egyebet egy pusztá névnél, amilyent az utolsó málhahordó is viselhetett. Unalmában elolvasta, megtapadt agyában e név, mint az életnek annyi haszontalansága és amikor egy este merő semmittevésből bennmaradt a kulisszák mögött, egy másik este szintén, harmadik este is - de ezúttal szándékosan az éj nyugalmit cserélve fel, - nem sejtette, hogy sorsának égő csillaga felé rohan. Valami zürös kábulat nehezedett a mellére, a látomány szokatlan ereje, amelyben volt valami az otthoni templomi gyülekezet szenvedélyes vallásosságából, a nagyvásár mókáiból, a karnevál maskaráiból, a csepűrágók huncutságaiból, éjszakai álmok lidércnyomásából és a bor különös mámorából, amelyet akkor ismert meg, amikor Robbins egy délután félüveg whiskit diktált bele. A színpalak mögött, épen mellette, egy felgyürt ingujjú ember megüt egy gongot, felhúzódik a kortina és attól a pillanattól kezdve éjfélig megszűnik az igazi világ, felváltja helyét valami buta új, hazug és feje tetejére állított - és ő nem tehet róla, vágyódik vissza, noha kacagni vagy bosszankodni kéne, hogy olyan alattomosan becsapták.

Valamelyik nap azt hallja a színháznál, hogy Kean néger inast keres, akit magával kíván vinni Európába.

A néger inas nagyon divat volt odaát is és Kean, mint London előkelő arslánjai, szívesen hódolt az új módinak.

Ira egy váratlan kívánságnak engedve, elhatározta, hogy ha csak egy mód van rá, beszélődik Keanhez. Mit törődött azzal, hogy szolgának megy el, ő, aki lelkipásztor is lehetne a green-streeti parochián. Kean szolgálatába állani odaát a csodás Európában, hát van-e ennél nagyobb szabadság? - és hangosabban vert a szíve a gondolatra, hogy közelében lehet ennek az ünnepezt férfiúnak, egy levegőt szívhat vele és főképpen minden este ott lehet majd a színházban.

Keant az öltözőjében találta meg. Épen ott ült egy homályos foncsoru tükör előtt és egy üveg állott a festéktől bemocskolt deszkaasztalkán.

Arcát két faggyugyertya világította meg. Királyi palástja földre dobva, ő maga befűzetlen saruban, szétvetett lábakkal, mintha támla nélküli széken lovagolna.

Ez volna hát Richard, a félelmetes?

Ira kissé meghökkent. Az imént még egy királyt látott, méltóságosan elhelyezkedve trónján, királyt, aki egyszerre felugrik, kiegyenesedik, hadba készül. Amikor ágaskodva kukucskált egy poros kulissza apró nyílásain keresztül, úgyszólván a forgószél erejét érezte, amelyet nincs hatalom megállítani. És most egy alacsony, kiaszott arcú ember sandít rá gyanakodóan, a nyitott ingből kiugró ádámcsutkával, az iszákosságtól remegő kezekkel, amelyek hogyan is tudták megragadni a kardmarkolatot?!

- Mit akarsz? - kiáltott reá Kean, hátra sem nézve, csak a tükörből figyelve nyugtalanul a néger minden mozdulatát.

- A mister egy szolgát keres... Én... Én szívesen elmennék Európába!

- Vagy úgy. Szeretnél átjönni Európába? Kimászni ebből a... - pálinkás üveg után nyult, jót huzott belőle, azután megfordult és tetőtől talpig megnézte a feketét. Most már engedékenyebb hangnembe csúszott át, megtörölte száját és így folytatta: - Hm. De én velem törököt fogsz, öcsém! Komisz ember vagyok, tele szeszéllyel és rigolyával. Meg találnád bánni...

- Vigyen el uram magával - dadogott Ira, szemét lesütve a reátapadó éles tekintettől.

Kean a nevét kérdezte. Ira megmondta.

- Az hittem, hogy valami szép afrikai neved van - szólott Kean tántorogva, heves csuklások között és egy széken fekvő tollas indián fejdíszre sétáltatta az ujját. - A rézbőrűek Alemienouidenek neveztek el engem. Haha. Szép név, ugy-e? Dallamos?! Ha én közéték mennék nyám-nyám országba, vajjon minek keresztelnétek? Haha.

Miután nem kapott feleletet, ismét a tükörhöz fordult és a szemhéját kezdte festeni.

- Hát tegyük fel, elviszlek, ami lehet igaz is, meg nem is. Szorulni fog a kapcád, de azért kibírod, fickó! Feltéve, ha megbecsülöd magadat. Lopni azonban nem szabad, érted? Azt mondják, hogy ti feketék, kilopjátok a szegeket is a falból?

Ira komikusan védekezett.

- Jézusra mondom, én még sohasem loptam.

Kean nevetett, jó kedve kerekedett és hatalmasat rántott a nadrágszíjján.

- Jézusra mondom, viszlek magammal. Tizenötödikén indulunk. Útirány: London - megint szenvedélyesen nyult az ital után és nyelt egyet. - Hm. Hol a kardom? Add csak ide azt a kardot! - Amikor átvette, felállott, magára kötötte. - Hát hogy is hívnak csak Ira? Ira... - Odalépett az öltöző közepére, szavalni kezdett, nem törődve a jelenlevővel. Amikor befejezte tirádáját, csodálkozva látta, hogy Ira még mindig ott van és tágra nyílt szemekkel bámulja. - Holnap gyere el a szállásomra és megbeszéljük az utazást. A köpenyeget! Vedd csak le onnan a szegről.

Ira odaadta, Kean begyakorlott mozdulattal magára kanyarította. Ira a befűzetlen cipőjére nézett, mire Kean dühösen toppintott.

- Hát nem csizma nélkül megyek ki? Haha, mulatságos újítás volna a baltimorei játékszínen. Kérlek, huzd fel a lábamra a csizmát.

Ira lehajolt és áhítatosan húzni kezdte. Kean tétova érdeklődéssel nézte a fekete bozontos haját, a vállizmok játékát, a hosszú karokat, - a néger karja rendszerint hosszabb a fehér emberénél - és vállára ütve megkérdezte:

- Láttál már játszani?

Ira lelkesedve vágja ki, hogy este is a színházban volt.

- Tetszettem neked?

- Ó, - csak ennyit válaszol Ira, de Kean megérzi, hogy ez a hosszasan elnyújtott hang ékebben szól az American Times minden dicséreténél. - Alemienouide - élcelődött és mint aki már elmulasztott valamit, mohón nyúlt az üveg után.

- Hát, mint mondtam, holnapra várlak. Úgy négy óra tájban. Addig hozd rendbe az irataidat. Hm. Akarsz egy kis foglalót?

Belenyult a festetlen asztal fiókjába és egy arany tallért kotorászott elő.

- Nesze, ezt el ne idd! Mert kettőnk közül csak egy lehet részeg.

Ijjedt arccal rohant be a felgyűrt ingujjú, hogy jöjjön már Kean, mert jelenése van. Kean bólintott és amikor kinyomta a deszkaajtót, szilárd, rendíthetetlen volt a tartása. Egy pillanat alatt ismét a lenyűgöző erejű király lett belőle.

Ira tátott szájjal bámult utána.

IV. FEJEZET. LONDONBAN

Ira narancssárga uniformist kapott urától, cizellált ezüst E. K. gombokkal, háromszögletű kalapot à la Napoleon. Lakóhelye az a kis előszobából benyíló fülke volt, amelyből egy tapéta ajtón keresztül közvetlenül Kean hálószobájába lehetett belépni.

Keannél nagy dözsölés esett - e héten már harmadízben. Éjfél után jöttek fel a vendégek, előkelő dámák is voltak közöttük, whisteztek, égő puncsot ittak, hajnal tájban ott hagyták Keant, aki végig dőlve holtrészegen, a kanapén mély álomba merült, mit sem tudott a világról.

Ira szemére nem jött álom. Levetkőzetenül gubasztott egy nádfonatú karosszékben és nézte a sarokban a kitömött aligátort, melynek üvegszeme úgy csillogott, mintha élne.

Már az első pillanattól kezdve, amint megérkeztek Londonba és Kean elhozta szállására, ez a titokzatos aligátor mélyen megragadt a képzeletében. Ahányszor megnézte, mindig valami új vonást fedezett fel rajta, de ettől az állat egyre rejtélyesebb lett. Irát nagy magányosság vette körül, London, új arcok, új emberek, új világ és mert nem volt senkije sem, társául szegődött az aligátornak, aki ép olyan egyedülálló, társ nélküli lény volt, mint ő.

Mégis félt tőle. Attól tartott, hogy az állat egy éjszakán megunja magányosságát és azt a merev, halott mozdulatot, amelybe belekényszerítették, ráugrik és elharapja a torkát.

Már három hónapja elmúlt, hogy megérkeztek a *Washington*-nal. Hosszú és fárasztó volt az átkelés az óceánon. Kean unatkozott, egykedvűen örölte a napokat, de neki minden óra új izgalmat jelentett. Sok dolga nem akadt. Urának segített reggel felhúzni a cipőjét, este lehúzta róla, borért szaladt le a hajó konyhájára és mialatt Kean komoran fel s alá járkált a fedélzeten, három lépésnyire követte őt, karján gazdája pelerinjével.

Étkezés közben rendszerint a háta mögött állott, fölöslegesen, hiszen volt pincér, aki kiszolgálja. De Kean így kívánta meg és ezt tudomásul kellett venni, mint a híres színész annyi szeszélyét. Kean kedvéért megtanult borotválni és mialatt ezen a beszappanozott arcon motozott, közel érezte magát a lángoló tűzhöz, amely e túl magas homlok mögül szerte sugárzott.

Keannek nem volt oka panaszra. Olyan szolgálhoz jutott, aki már-már rejtett szándékait is kitalálta. Mégis indulatosan és ok nélkül támadt rá, de mindig megbánta hevülékenységét és engedékenyen jelentette ki: bocsáss meg, fiam, tudok én jobb is lenni...

Kean kedvenc helye a hajó végében volt. Itt állott órákig, még esőben is, amikor felcsaptak a hullámok és féhéren sisteregtek. Könyökével neki támaszkodott a karfának és meg nem szünő érdeklődéssel, elbámulta a sok egyforma barázdát, amelyet a hajó vont a tenger síkján. Egy napon, minden előzmény nélkül, magához inti Irát és az árbócfán dolgozó hajóinasra mutatott:

- Nézd csak azt a kölyköt - ez voltam én. Hajóinas. Portsmouth-Madeira... Óriási!... Ha nem száll belém az ördög, ma már kormányos lehetnék. Amikor először lógtam meg a kikötőből, a fülemnél fogva hoztak vissza a matrózok és derekasan elnászpálgáltak. Bár maradtam volna... Süketnek és sántának kellett tettetnem magam, hogy a szárazra dobjanak. Az első színészi siker... Nagybátyám megszánt, mert a sárban rothadtam volna meg. Nagybátyám művész volt, haha, a vidéken... De én Windsorban szavaltam a király előtt... Állandó nyilalás az oldalamban, első dolgom lesz Bathba menni, hogy kikuráljam magamat. De ez hogy mászik, nézd csak hogy mászik - hallgatott el csendes elragadtatással és szemellenzőt csinálva a kezével,

felnézett az árbócrud tetejére, ahol a hajóinas lebegett, mint a madár, amely csak megáll egy pillanatra és tovább repül.

Ira most nem nevetett.

Végre a megérkezés. Találkozás egy sereg vidám hajóval, felhuzzák a zászlót, üdvölvés. Aztán a kék előhegységek, a kikötő, a parton állingálók százai, az átdobott horgonyzó kötelek, amelyekkel a szilárd földhöz rögzítették a Washington.

Örjögő tapsvihár, amely gazdájának szólt. Kean sápadtan jelent meg a korlátnál és integetett. Mintha kicserélték volna, egy más, eddig ismeretlen ember lett volna belőle. Arcáról eltűnt a fáradság, boldogan nevetett, mint még soha. - Köszönöm nektek, hogy nem felejtettetek el - ismételte szüntelenül.

Kean megérkezése után egy félórával már alá is írta új szerződését. Új élet kezdődött. Már másnap, ahogy megérkeztek, bele kellett bújni ebbe a sárga ruhába. Kean gyönyörködött benne, derüsen hunyorgatott, a rendezővel, aki feljött hozzá az új szereppel, tüstént *cab*-ot hozatott, Irát felültette a bakra a kocsis mellé és kikocsikázott. Olyan csodálatosan nagy város ez a London, amelyhez foghatót még álmában sem mert volna elképzelni. Micsoda hatalmas kőépületek, templomok, szobrok, pompás terek, szépen egyengetett uccasorok, mindegyik abban a barnás-olajzöld színben, amelyet a nedves levegő és a szénfüst mázolnak egyenletes ecsetvonással. Ira még nem tudta, hogy mi a Tower, Westminster, Trafalgar-Square, Hyde-park, St. James palota. Homályos, elemezetlen érzései voltak arról a titokzatos valamiről is, ami e városmonstrum fölé emelkedik, kozmikus erővel kormányozza a házak és emberek sorsát és amit úgy hívnak: történelem. És ha nagy dolgokat vitt végbe az amerikai fehér ember, aki három vagy négy nemzedékkel ezelőtt partra lépve, az őserdőket kiirtotta és lakóhelyeket emelt helyükre, London láttára egy ügyefogyott, otromba négernek csak babonás áhítattal lehet fejet hajtani.

Ira gondolt erre is, meg másra is, mialatt álmatlanul gubbasztott a fülledt sarokban. E hónapok eseményei kóvályogtak az agyában, összefolytak a tengeri utazás emlékével, valamint az ő külön életével. És most itt van. Szenved, köhög, didereg ebben a hideg Londonban, de nincs oka megbánni, hogy útra kelt. Abból a ragyogó aranyporból, amely a Kean fejére szítál, hozzá is tapad valami. A delnök mosolya neki is szól, még akkor is, ha büszkén elnéznek felette. Jó, szeretkezzenek Edmond úrral már az előszobában a ladyk, vegyék semmibe jelenlétét, vannak még nők, akiknek szeme megakad rajta. A minap, amikor elkísérte urát Londonderry grófnőhöz, Kean büszkélkedett vele, mint egy játékszerrel és azt mondta: - asszonyom, ime Ira, a szenegáli princ, a grófnő nem kérte-e urát, hogy adja őt neki? Álmodozó hangon nem szólította-e fel, hogy egy párnát igazítson el a lába alatt és mialatt ő a szallagos cipőcskébe bújtatott lábát elébbre vonta, nem érezte-e hátán a perzselő tekintetet? Úgy árad ebből a fickóból a feketeség, de úgy - szólott Londonderry grófnő és ez volt az a nap, amikor bőrének ébenfa fényét zsirokkal és pomádékkal igyekezett fokozni. Neki bizonyára nincs hangja ebben az összevissza csattogásban, amely olyan magasan zeng, mint a kolibrik hangversenye az őserdőben, de a női szemek megnézik, a semmibevevést erőszakoló pillantások mögött szakértelemmel végig surolják a testét, észreveszik, hogy neki is kering a vére. Kean büszke reá. Lám, amikor magával vitte a leghirhedtebb tavernába, a *Coal Hole*ba, a boxbajnokok, ringyók és matrózok közé, egész este nem róla beszélt-e? Nézzétek minő felséges termet, minő izmok, szűzies, valóban pogány isten!

A walesi herceg öt aranyat dobott neki, mert nevetett. Pénzt kap azért, ami neki semmibe sem kerül, ami annyira magától jön, a kacagásáért. Hát nem volt érdemes Londonba jönni?

*

Hughes, a nyiszlett színházi szabó keresve sem kaphatott hálásabb közönséget bőbeszédű mondókái számára Ira Aldridgenél. Végre valaki, aki nem mondott neki ellent, mély csodálattal volt iránta és felismerte benne azt a nagyságot, amelynek elismerését itt a Covent Garden-nél emberemlékezet óta hiába leste.

Hughes sok mindenről felvilágosította. Tőle hallotta, hogy Londonban mifajta színházak vannak, de csak kettőről lehet komolyan beszélni. A Drury Laneről és a Coventről, még inkább az utóbbiról, Kean itt is „dolgozik”, ő is itt van a műhelyben. Már pedig... - harapta el a szót, azzal a könnyed, titokzatos taglejtéssel kísérve, amely az ifjút minduntalan derűs mosolygásra csábította.

Most épen Keanról beszélt neki. Kean királyi palástját foltozgatta és egy foltot illesztett az elszakadt helyre, mesterileg.

- *Mi* itt nyilvánvalóan vezetünk. Johnny, Miss Stephen, Liston az a néhány ember, aki még számít, mind ide kérezkodott. Keannek is jó orra volt, amikor Elistonhoz szerződött.

- Valóban csodálatos társulat - hagyta rá Ira, hogy ő is mondjon valamit.

- Nana. A maiak? Hol van már egy Kemble? Az áldott John Philip - jó barátom volt, de sokat varrtam reá - megtért az egek urához. Ha láttad volna nővérét, Miss Sarah Siddonst, olyan lady Macbeth még nem volt, amióta a világ világ. Ezek itt mind epigonok, hallod? Elegáns uracskádát is beleértve - szólt, nagyot szippantott a tubákos szelencéből.

- Haragszom Edmond urra, mert egy idő óta nagyon rátarti. Pedig az ő papája is foltozó szabócska volt... Nem használt neki a lecke. Azt hittem, hogy a kis számkivetés majd észretéríti, de nem - ollója után kapott és hangosan csattogtatta. - Nem okul az ipse. Megint játsza a nagy urat, amíg végleg ki nem törí a nyakát.

- Én szeretem Keant - vágott közbe Ira egyszerűen, először mondván ellent a szabónak.

- Mert ostoba néger vagy. Minél jobb vagy hozzá, annál inkább visszaél a szeretetteddel. Én fiam, ismerem. Megun ez mindent a világon. Mielőtt téged idehozott volna, sokáig egy szelídített oroszlánkölyköt mutogatott a szalonjában. Egy millió fontot keresett évente, kivilágított vitorlásai voltak a Themsén, de ahelyett, hogy kevésbé szerencsés kollégáin segített volna, meztelen cafatokot táncoltatott a külvárosban. Szörnyű ember. Kimarta az áldott miss Mary Chamberset, a hitese feleségét és nyomorba taszította. Megunta azt a bankárnét is, kit megszöktetett, noha két gyermeke lett tőle. Csak dicsérd! Egy szép napon téged is úgy kipenderít, mint a pinty.

Miután Ira válasz nélkül hagyta a szavait, megint hatalmasat szippantott a tubákos szelencéből, egy még stentoribbat tüsszentett:

- Sohasem fogom kiismerni, pedig a lábaimnál nőtt fel. Mint kölyök statisztálta a szellemet Macbethben... Akkor törte ki a lábát, azóta is húzza maga után, nem vetted még észre? - szemüvege mögül egy laposat pillantott, felvillant arcán egy kis kajánság, valami homályos elégtétel féle. - Én akkor egy udvari férfit alakítottam - folytatta, könnyed társalgó hangon. - Mert tudd meg, nekem is voltak sikereim... Határozott sikerem volt - és eltolta magától a foltot, hogy teljesen átengedje magát a visszaemlékezésnek. - Először Belfastban léptem fel Sarahhal, aki megjegyzem előkelőségben is volt olyan, mint ő, pedig az ő anyja közönséges cselédleány volt. De ezek mind alulról kezdtek. Nohát... akkor ragadt ökelmére a gúnynev: *horrid little man*. Ne nézz rám olyan mérgesen, csak nem sértettem meg az uradat? A te uradat... Inkább add ide azt a paszomántot, te néger. Haha, azt sem tudja, hogy mi az a paszománt, ez akar... És most varrjam meg az ő koszos rongyait... Érzed az ital szagát rajta - felemelte a palástot és Ira orra alá tartotta. - Tudod te, hogy minek köszönheted, hogy itt vagy?... Ki kellett menni neki Amerikába, mert botrányai miatt már az uccára sem

merészkedett. A színházban pedig, haha, kifütyülték. Most bezzeg ismét a nyeregben van. Mert a mi közönségünk olyan számár, hogy mindent elfelejt - dünnyögte, majd emelt hangon befejezte: - De jön még a kutyára dér... Add már ide azt a másik paszomántot is, ne lógasd a lábadat!

Ira Aldridget összezavarta a sok fecsegés. A szabó ellentmondó érzéseket ébresztett fel benne Kean iránt, viszont gyanakodott a szabóra, akiből csak valami esztelen, sértett hiúság beszélt és viszketést érzett a tenyerében, hogy befogja a száját. Szerencsére belépett Kean, felgyűrt, esőtől átázott gallérral és vidáman fütyörészett. A szabó egyszerre hétrét görnyedt és tekintete alázatossá vált, mint a kutyának. Mintha attól tartott volna, hogy ez az esztelen szolga képes őt bepanaszolni, egyszerre, minden átmenet nélkül magasztalni kezdte Keant, dicsérte nyak-kendőjét, öltözetének elmés összeállítását és bizalmasan sugdosódott, hogy Eliston épen az imént mennyire dicsérte az irodában. Saját fülemmel hallottam, amikor mondotta: ha nincs itt Kean, akkor be is csukhatjuk a boltot. Hát persze... A mester tegnap is felülmulta önmagát - szólott és buzgón serénykedett, hogy Kean ázott köpenyegét rendbehozza. - Csodálatos volt az a jelenet... - Kean nem hagyta szóhoz jutni és hanyag mozdulattal egy aranyat dobott oda feléje. Ira undorodott. Lehajolt s egy száraz ronggyal kezdte feltörölni a víztócsát, amelyben Kean állott és világosan érezte, hogy ő sem ilyen alattomos gyűlöletre, sem ilyen szolgai hizelgésekre soha magát lealacsonyítani nem fogja.

*

Eliston sohasem dicsérte Keant, ő elvből sem szokott dicsérni senkit, csak gáncsolt, talán attól való félelmében, hogy ha elejt egy jó szót, azonnal előleg-kérés következik. De még mindig különb ember volt színháza tagjainál, akik csak a háta mögött mertek intrikálni, szemtől szembe csepegtek a mézédés bókoktól és kedveskedésektől. Ez a színháznak a levegője, - állapította meg magában Ira, de azért nem tudta megérteni, hogy miért épen az ő urára fenekeknek a legjobban.

Nem értette meg Keant sem. Sok mindent nem értett meg rajta, nem baj, de hogy ő, aki a legkülönb itt, nem vág szét közöttük, ezt nem tudta neki megbocsájtani. Egy ízben London egyik híres kritikus a ebédelt Keannél. A kritikus - kopasz fej, bulldogg arc, táguló, folyton szimatoló orrlyukak, - miután kedélyesen elfogyasztott egy tányér osztrigát, azt merte állítani, hogy Kean nem ura cselekedetének. Nem Shakespearet tolmácsolja, hanem önmagát adja, saját lázas, beteges nyugtalanságának a szószólója. A szövegre nem vigyáz, könyörtelenül meg kell vallania, bármily ízletes is ez a homár (közben már itt tartott és étvágya csallhatatlan volt ezuttal is) na, de meg kell mondania, hogy nem tudja a szerepét, rögtönöz és mimikával keni el a klasszikus szövegezésű tirádát.

Kean hangosan nevetett, közelebb huzódott a kritikushoz, mintha meg akarta volna könnyíteni a munkáját, hogy őt magát is elfogyassza. Irát azonban kihozta sodrából gazdája angyali béketűrése. Miért hunyászkodik meg, miért nem bizonyítja be az ellenkezőjét? Miért nem vágja a szemébe, hogy délutánokat tölt el egy szövegoldal tanulmányozásával, minden jelenetet a legnagyobb pontossággal kidolgoz előbb, nincs senki a színháznál, aki nála jobban tudja a szerepét, semmit sem hagy a pillanat szeszélyére, minden előbb a vérébe megy át. - Tudnék valamit mondani önnek - szólalt meg Kean flegmatikusan - de... - De nem tud - rikácsolt diadalmasan a kritikus és kielégülten előbbre csúszott a székében. - De nem tudok, - hagyta reá Kean, széttárta tenyerét, mint azok, akiknek semmijük sincs és mintha mi sem történt volna, nagy szakértelemmel a vörösarna fogoly elkészítésének módjáról kezdett beszélni.

Multak a hónapok, az a bizonytalan előérzés, hogy neki ki kell tartania Kean mellett és mindenben azonosítania magát vele, erősen meggyökeresedett benne. Ennek felismerésében bizonyára része volt ama fogékonyságnak, amellyel szüzen, úgyszólván esszenciális lényegé-

ben birtokba tudta maga körül venni a világot. Tulajdonképpen lelke ösztönös sugallatának engedelmesskedett, amikor kezébe vette Shakespeare műveit és olvasni kezdett belőlük. Kean hosszú tivornyái után mélyen horkolt hálósobájában, a lefüggönyözött ablakok mögött, farkasbőrrel letakart kerevetjén, ő a másik szobában azt az 1623. évi Shakespeare kiadást olvasta, amelyhez Ben Johnson írt verseket és Shakespearet, mint a kor lelkét emlegette. Bárhol nyitotta ki Ira e lapokat, egy más világra lett figyelmes, amely számára, a tapasztalatlanak, a világot magát jelentette. Történetek, jellemek, szavak nyomultak az agyába, megtapadtak benne, mint a hajlékony viaszban és sajátságosan egyéni jelleget vettek fel, mint az ujjlenyomat. Nem is volt más mű Kean dolgozószobájában, mint ez, - eltekintve néhány divatos műtől, amelyekbe a szerzők fellengős szavakkal ajánlásokat írtak. E könyvből olvasta el Kean szerepeit és összehasonlította az írott szót a színpadon elhangzott szó mámoros erejével. Keanban ő minduntalan egy varázslót látott, hasonlót és egyenértékűt Shakespeare-rel, azzal a hozzáadással, hogy Kean élt, a hangjával, érzékszerveivel, az idegeivel is hatott rá. Megfogható valóság volt számára és mindig ellenőrizhette, hogy honnan pattannak ki a delejes szikrák. Shakespeare csak egy könyv volt, ábrázatáról még egy szétfolyó képet sem lehetett előhívni, de Kean: az ő gazdája, aki fizetséget ad neki és akire oly sokan acsarkodnak. Ám kifogásolhatják benne, hogy nem él úgy, mint a többi s a maga akarata szerint rendezni be az életét, Kean mélyebben nyult bele az ő életébe, mint akár apja vagy anyja. Hányszor hallgatta őt földhöz ragadt lábakkal az oldalfalaknál. A baltimorei előadás óta gyakran látta a színpadon, - egyik-másik szerepében talán ötször-hatszor is - és minden fellépése vihartölcsér módjára beljebb és beljebb sodorta titokzatos ölü, kavargó mélységek felé.

Kean szolgája megilletődöttségét nem mindig fogadta megértéssel és amikor a nagy erő-megfeszítések után merev fáradtság béklyózta tagjait, e bárgyú bámulatot tehernek találta, mint a testi létezés minden más tünetét. Írára ilyenkor szitkozódva ripakodott rá, a szolga pedig félelemmel huzódzott az ajtó felé.

Ira idővel mindent elsajátított, amit egy jó inasnak tudnia kellett. Modora kicsiszolódott, titoktartó volt, értett alkalmatlan vendégek udvarias eltávolításához, diszkrét megbízásoknak kifogástalanul tett eleget, a fürdővizet kellő hőfokra állította be és amikor a dáridókon a vendéglős a borszámánál megnyomta a krétát, a könnyen duplán látó Kean helyett ő számolta össze az üvegeket. Közben annyira elsajátította Kean modorának külsőségeit, hanghordozásait, sőt egyes szavait is átvette, hogy Sam Robeson, a néger boxbajnok azt mondta a távernában: ha nem tudnám, hogy magamszörű vagy, fekete bőrbe varrott Keannek kellene, hogy tartsalak. De Keannek kezdett nem tetszeni szolgája. Ira szórakozottá vált, a maga fejével okoskodott, megbízatások teljesítéséről megfeledkezett, túlsokat kószált a színfalak mögött, éjszakákon át olvasott és másnap persze majd eldölt a kimerültségtől.

Különösen akkor mutatta ki Ira megbizhatatlan voltát, amikor egy ízben Kean magához rendelte a színházba. Kean egyes jelenetei között hiába szólítottatta a négert, ott kódorgott valahol a festett vásznak mögött és az előadás további menetét figyelte. És ha nagykésőre elő is került, csak kínlódás volt vele, mindent fordítva csinált. Kean megnyakalta. Ira szégyenkezve, behúzott nyakkal sompolygott tovább. De másnap, harmadnap újra megismétlődött hanyagsága. Valamelyik napon rajtacsípte szolgáját, amikor a tükör előtt állott és Romeó és Juliából deklamálta a jelenetet, melyben Romeó Capuleték kertjében szerelmet vall Juliának. „Ó, bár lehetnék keztyű a kezén, hogy az arcához érjek” - kornyikált Ira. Kean hozzálépett, teljes erejéből a csuklójával felütötte az állát.

- Nesze, épen a végszóra jöttem! Én nem azért tartok szerecsent, hogy deklamáljon. Egy néger szolga sohase essék ki a szerepéből! És most kotródj!

Irának nagyon fájt az ütés. Naiv módon arról ábrándozott, hogy egy szép napon meglepi az urát a tudományával. Feltételezte, hogy Keannek tetszeni fog, ha értelmi haladásáról tehet bizonyosságot. És ime, buzgóságának pofon lett a jutalma.

*

De azért Ira titokban tovább mimelte Keant szerepeiben és ahol csak lehetett leutánozta. Magára szedte Kean kosztümeit, ágált bennük, talán ő is, mint nagyapja, a szenegáli törzsfő, azzal az ösztönös meggyőződéssel, hogy a fehér ember ruhái varázserőt kölcsönöznek neki. Ősi, primitív, babonás hit és ritka értelem párosultak benne. Értelmével szenvedélyesen Kean rejtélyét kutatta, ezt a mindenki által titokzatosnak és ellentmondással telinek tartott lényt, amely talán még kuszáltabbá vált az által, hogy közvetlen közelébe került.

Egy napon kellemetlen jelenetnek volt tanúja. Eliston szemrehányásokat tett Keannek az öltözőben, hogy miatta mindig megkésve kezdik az előadást. Kean ördögi arccal vigyorgott, felfriccskázta a direktort, dőlt szájából a pálinka szag.

- És aztán? Kinek mi köze hozzá? Elmaradt talán a taps? Vagy megakadtam a szerepemben, amiért egy kicsit felöntöttem a garatra? Ha önnek úgy tetszik, akkor legyen két Kean. Egy nagy és haha, egy kicsi... Az egyik életet ad ennek a nyomorult angol színpadnak, - önnek pedig táblás házakat csinál, - a másik, a kicsi, nyeli a rumot, él-hal egy asszony öleléséért, beleszagol minden bokorba, szóval, aki gézengúz, korhely, semmirevaló... De ha ez a kicsi, kedvesem, ha ez a kicsi nem volna olyan, mint amilyen, akkor önnek most is majmot kellene táncoltatni, mint tisztelt kollégájának, a Sadlers Wellsben.

Kean mindenesetre nagyon furcsa ember.

Ira még élesebben figyelte meg gazdáját ezentúl, felmérte magában minden tettét, szavainak értelmét nyomozta. De minden Keannel kapcsolatos epizód mögött az a párbeszéd hatott rá döbbenetesen, amely végső eredményben az ő távozását is okozta.

Egy délelőtt beállít egy tizennégy-tizenöt éves nyulánk ifjú. Keant keresi. Azt állítja, hogy Kean az édesapja. Ira hallott már erről a fiúról, aki Kean törvényes házasságából született, de találkozni vele még nem volt alkalma.

Kean a hálósobájában fogadta Charlest, álmos, véraláfutásos szemekkel, felriasztva mély horkolásából, egy hajnalig tartó züllés után. Az ifjú az Eton College uniformisát viselte, gesztenyebarna haját felfelé fésülve hordotta, finom kezei és lábai voltak, úgy viselkedett, mint egy kis lord. Kean meglepődve nézett reá, alig akarta megismerni:

- Hogy kerülsz ide Etonból? Neked most Etonban van a helyed.

Charles megállott az ágy előtt, merev, katonás mozdulattal.

- Adj pénzt anyámnak, apám!

Kean egy mozdulattal kiugrott az ágyából és lármázni kezdett:

- Nem lopom a pénzt, hallod?! Elég aranyomba kerül a te neveltetésed is.

Charles nyugodtan folytatta:

- Adj pénzt apám, neked kötelességed!

Kean izgatottan járt fel s alá a szobában.

- Azonnal utazz vissza!

- Nem megyek.

- És miért nem, ha szabad kérdezni?!

Kean fenyegető hangjára Charlesnek egy arcizma sem rándult meg, kegyetlen nyugalommal folytatta:

- Kiléptem az Etonból.

- Kiléptél?

- Hát megszöktem.

- És mit akarsz csinálni, te, te drágalátos?!

- Ha küldesz anyámnak négyszáz font sterlinget akkor hajlandó vagyok beállni cadet shipnek az East India Companyhoz. Ha nem - és most futó mosoly szaladt az arcára - hát akkor színésznek állok be én is.

- Megőrültél?

- Korántsem. Csak hű maradok a család hagyományaihoz.

- Hát azért neveltettek én Worplesdonban, Greenfordban? Színész! Ripacs, csepűrágó! Clown! Urat akarok csinálni belőled, ha megszakadsz is, de urat.

- Adj pénzt anyámnak, akkor a reád való tekintettel megpróbálom a tengerészetet.

- Kicsikarod a pénzt és becsapsz. Sejtettem már a leveleidből, hogy milyen aljas tervet forgatsz az agyadban. Azonnal vissza mész Etonbe.

Charles körülnézett a szobában és leült.

- Etonbe nem megyek vissza. És hogy milyen pályát választok, azt én fogom eldönteni.

Ez a beszélgetés a nyitott ajtó előtt zajlott le és Ira remegve hallgatott minden szót.

- Ira, Ira, - ordította Kean - lökd ki azonnal ezt a fickót! Nem hallod Ira?!

Ira belépett, Charles mosolyogva állott fel, nem veszítve el rendíthetetlen nyugalmát.

- Felesleges... kidobnod atyám! Már megyek is - cilindere után nyult s menetközben vidáman meglegyintette a néger arcát.

Kean az ablakhoz ment, lenézett az uccára és csak akkor fordult vissza, amikor már Charles eltávozott.

- Színész akar lenni, ripacs, csepűrágó! Megfojtom ezt az aljast - egy mozdulattal kiparancsolta Irát, egész napra bezárkózott és még az esti előadást is lemondta.

Ira odakünn az előszobában úgy érezte, hogy most, most törik össze a lelkében valami... Ez a családi jelenet, mint egy shakespearei dráma vadsága hatott reá. Mintha most látná Keant először, a színpadnál is erősebb, fokozottabb valóságban... És Charles milyen erős volt, amikor szembeállott Keannel. Minő iszonyatos fény lobbant ki lelkéből amikor dacolni mert az apai akarattal. Minő ördögi hatalom a színpad, amely úgy taszítja, vonzza, poklok harcára kényszeríti az apát és fiút... És most világosodott meg előtte, hogy ennek a szörnyű törvénynek a szavát hallotta ő is, amikor búcsú nélkül otthagya Amerikát és Keannel Londonba jött. Fájdalmas a ráeszmélés, de neki végre is cselekedni kell. Nem tudta, mi szunyad lelke mélyén, ám most nevet kapott az ő kinzó nyugtalansága is.

Másnap délelőtt még behordta Keannek a reggelit, de bejelentette, hogy kilép a szolgálatából. Kean megviselt arcát feléje fordította, egy percig hallgatott, majd ráfordult:

- Menj hát te is! Pusztuljatok a szemem előtt valamennyien!

V. FEJEZET. A CSAVARGÓ

Kean nem vette vissza Irától a neki ajándékozott uniformist, de ő mégis abba a kopott gúnyába öltözködött át, amelyet már Baltimoreban hordott és díszruháját, egy plédbe gondosan becsomagolva, letette Sam Robesonnál, a néger boxbajnoknál. Noha pénz is csörgött a zsebében, ahhoz nem akart nyulni, inkább éhesen, korgó gyomorral barangolt London körengetegében. Megállt a színház oszlopos homlokzata előtt, búcsut vett tőle. Elindult a Themse mentén, megbámultatta magát a köznéptől, amely mindig mulatságosnak találja, hogy néger ember is van a világon és amikor a ragyogó Somerset-House elé ért, csak akkor jutott eszébe, hogy ma este még nincs hol lehajtani a fejét. De a nap még nem áldozott le - rábízta magát lábaira, vigyék. Órákig tartó trappolás után, de lelkében felszabadult, könnyű derűvel London keleti részébe jutott, ahol már elveszítette a tájékozódást, mert sikátor sikátorba torkolt, azzal a kopott egyformasággal, amellyel a szegénység öltözködik. Mit bánja ő? Valahová csak elérkezik.

Amikor leszállt az este, megkérdezte egy gyümölcsáros asszonytól, hogy hol folyik a Themse? Most egyszerre a holnap rideg rémülete fogta el. A kofa azonban vállat vont, ujjával a levegőbe bökött és amikor már néhány lépésnyire volt tőle, egy rothadt almát hajított feléje. Megint néhány óra, de már maga előtt látta a tisztas folyamat, amely a legyőzhetetlenek fölényével hömpölygött magas kőpartok között, hidak alatt. Ira ment, az éjszakában hozzá hasonló koldusok tünedeztek fel, követte őket. A csavargók rossz dohányt szíttak, himbálództak és röhögtek, körülnéztek és lefeküdtek a hid alá. Ira egy szót sem szólott, nagy távolságban tőlük, mint akinek éppen annyi joga van e kvártélyhoz, mint bárkinek, ugyanígy cselekedett. Felette csillagok, mint megannyi rendőrszem. Ira imára kulcsolta kezeit és imádkozott. Sweet Jézus - suttozta, mint egykor odahaza. Amikor karjaival megérintette a nedves földet, fejével nekitámaszkodott egy kőlapnak, már aludt is.

Reggel frissen ébredt, mellkasát nagy szabadságérzés domborította.

Az egyik csavargó darabka fekete bagót halászott ki a zsebéből, a szájába dugta. A másik botjára kötött zsebkendőjét megáztatta a vízben, arcát megtörölte vele és egy törött fogú fésűvel még a haját is eligazgatta. E körülményes művelet befejeztéül rápislantott Irára és hangosan oda dörmögte társainak:

- Még hagyján, ha ez az Asmodeus is ide tolja a pofáját, csak ne volna olyan bűdös. This place is reserved for gentlemen - kiáltotta oda Irának.

Irában felforrt a vér, odalépett a csavargóhoz és úgy orron vágta, hogy bögőnek nézte az eget. A többiek felugrottak, segítségére siettek. De a csavargó félreintette őket. Anélkül, hogy különösebb indulat tükröződött volna az arcán, viszonzta a támadást és horogütéssel úgy Ira melléhez vágott, hogy megtántorodott. Elkezdtek verekedni. Egyforma erősek voltak s a csavargó nevetve abbahagyta:

- Stop, reggelire elég ennyi. Mi marad akkor ebédre?!

Kezet szorítottak és ez a viaskodás megerősítette barátságukat.

Együtt indultak el. A csavargó elmondotta, hogy Jamesnek hívják. A többiek is megmondták nevüket, de Ira elfelejtette megjegyezni.

Később eloszoltak azzal, hogy majd „kapuzáráskor” találkoznak.

- Te merre mész?

Ira szipogott, mert egyik csontjában fájást érzett.

- Munkát megyek keresni a dokkra - folytatta James. - Van kedved hozzá?

Elvezette a dokkokhoz, ahol javában folyt a munka. James nézte egy darabig, tanulmányozta a zsákokat, köpött egyet és odalépett egy napbarnított matrózsapkás emberhez, aki nagyban rendelkezett. Irát is közelebb ráncigálta.

- Dolgozni akarunk, uram!

A munkafelügyelő megtapogatta izmaikat, morgott valamit a fizetésről és a zsákokhoz vezényelte. Délben ettek egy keveset, este együtt mentek el a csapszékbe, elitták a pénzt. A hid alá untak visszamenni, ott pihentek el a zsákok mögött.

Ezt a vidéket, amely Ira számára négy-öt rongyos uccából, a Themse partjából és egy széles, beépítetlen térségből állott, Ira hetekig nem hagyta el. Vasárnaponként e térségen minden fajtájú látványosságok történtek. Komédiások, kardnyelők, törpék és bábjátékosok mulattatták az innen is, onnan is összegyűlt sokadalmat. Bormérők és lacikonyhások jó vásárt csaptak e napokon.

Néha a *másik* London polgárai is elvetődtek e helyre. Egy alkalommal itt látta a Covent Garden egy komikusát, aki feljárt volt Keanhez és vele gyakran élcelődött.

- No, Ira, te mit keresel itt?

A barátságos hangra Ira odasietett és arra kérte a komikust, hogy juttassa be a színházhoz.

- Ez már döfi! - kacagott a színész. - Csak nem játszani akarsz?

- Bizony azt - válaszolt Ira elképesztő komolysággal.

Ira el is került a Covent Gardenhez - jegyszedőnek. Bánja is ő, csak közel legyen a színházhoz. A királyi színház legfelsőbb karzatán szedte a jegyeket, ezuttal térdnadrágban, vörös frakkban, arany hímzéssel. A színházi épület e földrajzi tájékán javarészt London utcalányai kergetődztek, de benfentesek szerint a legszigorúbb inkognitóban hercegnők és lordok is váltottak ide jegyeket és itt bonyolították le gáláns kalandjaikat. Ira később előlépett. A páholyok nyitogatója lett és e minőségében egy úriember *billet doux*-t csempésztetett be vele egyik delnőhöz a páholyba. A páholyban ott ült a férj is - „nagykutya” az alsóházban, világosította fel Irát egy narancsárus leány - és Ira oly ügyesen csúsztatva át a levélkét, hogy a szeladon máskor is őt használta fel szerelmi üzenetekre. Egy ízben Ira egyedül találta a dámát a páholyban, az államférfiú, bizonyára bokros politikai teendői miatt, késett. A dáma túltéve magát rangján, beszélgetésbe elegyedett a négerrel, csillogó szeme valósággal levetkeztette, majd suttozó hangon felszólította, hogy csókolja meg. Ira bátortalanul közeledett feléje és ajkát a dáma rizsporos vállához érintette. A hölgy behunyta a szemét, kéjesen összeborzongott, Ira pedig megijedt és kirohant a páholyból.

Ira sokat gondolt szokatlan kalandjára. A dámával többet nem találkozott, jobb is volt így, mert ha folytatódik a különös flört, ki tudja milyen kellemetlen következményei lehetnek volna. A véletlen úgy hozta magával, hogy pártfogója, a Covent Garden komikusa később, mint Kean gyakorlott szolgáját, beajánlotta kellékesnek a színháznál. A Covent Gardennél, mint London legtöbb színházánál, abban az időben jóformán csak látványos pantomimeket mutattak be és a kellékes munkáját egy sereg ember tudta csak elvégezni. Ira külön hivatala volt a szőnyegek kiporolása, rendbentartása és elraktározása. Amikor a szertáros meggyőződött, hogy Ira műveltsége fontosabb hatáskört is megbír, őt küldte el egy összeírt papírlappal a városba, megvásárolni a szükséges rekvizitumokat, avagy a barátságban álló színházakhoz ezt vagy azt kikölcsönözni.

De jó élete a színháznál pünkösti királyságnak bizonyult. Egy öregedő drámai anya formális ajánlatokat tett neki és amikor Ira gunyosan visszautasította, sőt célzásokat tett a díszletezőnek „szerencséjéről”, a megsértett matróna azzal vádolta meg, hogy ellopta a fülbevalóját. A rágalom valótlan volt, de Ira leste az alkalmat a távozásra. Egy ízben Didinnek, a Sadlers Wells színház igazgatójának egy levelet kézbesített. Amikor átadta, a direktor szobájában tartózkodott Grimaldi, a híres clown, aki éppen egy harlekiniádjához keresett színes bőrű statisztát. Ira boldogan, hogy végre „játszani” fog, leszerződött, nem is érdeklődött a fizetés felől. Szerepében, pantomim lévén, még a száját sem nyithatta ki, csak néhány bekényszerített mozdulatot volt szabad tennie, amelyek a hallgatóságot nevetésre fakasztották.

De ha csak úgy állott volna meg a színpadon, ahogyan az Isten megteremtette, akkor sem maradt volna el a kómikus hatás. Botorkált jobbra-balra, hunyorgatott a lámpa világosságában, ügyetlenkedett és ez a nagy test folytonosan felbotlással fenyegetett. Egy alkalommal teljes hosszúságában elnyult a földön. A közönség tombolt. Ira azonban elszégyelte magát. Rajta ne nevéssen senki! Ő nem pojácának született. Meg is lógott a színháztól és jobb foglalkozás híján visszaszökött a Themse partjára.

*

James magához ölelte megtért barátját. Ira újra zsákokat hordott, este a csapszéket bújták. Nagy örömben úsztak mind a ketten.

Néha Ira elpárolgott lerészegedett bajtársa mellől. Rágyújtott egy bagóvégre, ismét boldog gondtalanságban vágott neki a városnak, kényelmesen lóbálta hosszú karjait. Utca-leányokkal találkozott, megszólították, pénzt kértek tőle. Ira nyugtalanul tapogatta meg a melle tájékát, hogy vajjon megvannak-e még zacskóba rakott guenái? Sem abból a pénzből nem költött el egy garast sem, amit még Kean szolgálatában takarított meg, sem mit később a színházaknál keresett. Csak azt a pénzt tekintette pazarolhatónak, amit a zsákhordással összekuporgatott. Vajjon mit szándékozott az összegyűjtött pénzzel? Ez a kérdés sohasem jutott az eszébe, amint hogy azzal sem volt tisztában, mennyi az összegyűjtött pénz. Sohasem számolta meg.

- Nincs pénzem, - szabadkozott és sietve tovább lépett.

Sápadt, beteges gyerekekkel találkozott, akik most jöttek ki a komor, börtönszerű szövőgyárból, ahol tizenhárom óráig dolgoztatták őket. Toprongyosak voltak, nyomorultak, zordarcú emberek hajtották őket valahová, koszos oduba, hogy másnap ismét a nehézszagú gyapjúhoz állítsák. A fehér ember! - mormogta Ira, földhöz vágta a cigarettáját, de komorsága csak egy szemrebbenésig tartott. Elkanyarodva egy sötét utcába, amelynek rettenetesen bűzös kövezetén tócsákban gyűlt meg a víz, egy utcalány támasztotta meg testét a sarokkönek. Az utcaleány mozdulatlanul állott, az eső hullott, Ira elment mellette. De a leány tetszett neki. Visszafordult.

- Vigyél magaddal - szólította meg vakmerő elhatározással.

A leány szó nélkül vezette. Egy kongó csigalépcsőn mentek fel. A leány gyertyát gyújtott, a fény rászökött arcára, mint valami kóbor lepke. Aztán vetkeződni kezdett.

Széles csipője volt, sárga sáfrány színű haja és messziről érzett róla a nőstény szag. Hangtalanul, lustán vetközni kezdett.

Ira felült egy szalmazsák tetejére és nézte, hogy mint hullanak le róla a ruhadarabok, s mint válik az egész test egészen meztelenné. Amikor Ira meg sem mozdult, csak kacagott, a leány zavarba jött és dühösen egy háráskendőt kapott fel magára.

- Na mit hencegsz? Bezzeg Amerikában még a mennyei jussodat is eladnád, ha egy magam-fajta leány szóba állana veled. Ott meglincselnének... - rekedten ordított és a lábával toporzé-kolt.

- Vagy talán nincs egy vasad sem? - ripakodott rá metsző gúnnyal.

Írában dolgozott az ital és gondolkodását gyorsabb tevékenységre serkentette. Még sohasem látott meztelen női testet. Szűz volt idáig, csak bűnös gerjedelmei voltak. Végig száguldtak az agyán mindazok a nők, akiket bírni akart. Minden forrongás, vágy csak előkészület volt az első őszinte megkívánás percének befogadására. Ime, itt a fehér leány!

Felgyult a vére. Kigombolta a kabátját, inge alá nyult, kirántotta a zacskót és odadobta a lány lába elé:

- Vedd el és hallgass!

A leány sovár szemekkel nézte a pénzt, felmarkolta, egy ezüst darabot megpendített, hogy hallja a csengését.

- Loptad? - kérdezte egyszerűen, ráborítva tenyerét a pénzre.

Írának átjárta az esztét, hogy mennyi ideig is tartott, amíg ez a sok pénz egybegyűlt, éhezve sem nyult hozzá, valami homályos rendeltetésből. Hát ezért?... Gyűlölte a pénzt, nézte a leányt és nevetett.

- A fogaid szépek, ha nevetsz... De dobd már el azt a kabátot - szólt és széltől kifujt kezeivel megragadott egy gombot a fiú kabátján. - Még segíték is neked...

Átkarolták egymást. Ira az ölébe ültette a leányt.

- Kikacagsz? - kérdezte Ira.

- Nevetek, hogy az én kis szobámban itt van egész Afrika.

Ira húsz éves, érintetlen és mit csináljon az izmaival? Felkapta a leányt, mint egy rongyot és a szalmazsákhoz vágta. A gyertya belerecsgett ebbe a mozdulatba.

- Nesze, Afrika, - széles ajkával, szájával a leány nyakába harapott, az uccalány felsikoltott. Mialatt vadul csókolta, a leánynak úgy tetszett, hogy egy oroszlán harapja át, mint egy antilopot, fogai közt viszi el őt, zsákmányát a vadonba.

Ira aztán együtt lakott a prostituálttal, összeszámolták a pénzt, harmincegy font volt. A leány egy láda whiskyt vásárolt, György király képét, szagos szappant és egy új mosdótálat. Egész nap ettek, ittak, szeretkeztek. Amikor a pénz elfogyott, így szólott a leány:

- Most aztán újra kimegyek az utcára.

- Én pedig visszamegyek a dokkra, - gondolta Ira, de maradt.

A leányhoz lócsiszárok, mészáros segédek, más eféle népség járt fel. Ira, amíg ezek elvégezték dolgaikat, az utcán kószált, nekitámaszkodott egy lámpának, ujságot olvasott, a színházban hallott szerepeket mondta fel magának. Hajnaltájban bandukolt haza, maga mellé fektette a leányt.

- Van egy új barátom, - mondotta a leány. - Tisztos fűszerkereskedő a Galamb utcából. Már negyedszer volt nálam, szeret, elvétetem magam feleségül. Nem tarthatlak tovább, mert agyonüt, ha rájön, hogy egy néger a szeretőm.

Ira vette cókmokját - egy vásáron vett faládában elmocskolódott fehérenemű, néhány könyv, - óvatosan, nyugodtan összecsomagolta és harag nélkül lebotorkált a lépcsőn.

*

Egy teherszállító hajóra, amely a folyón marhákat fuvarozott felfelé, beszegődött hajcsárnak. Már az első nap a marhák megvadulva bögtek a hajófenéken, ő ellenben zavartalanul olvasott azokból az ócska könyvekből, amelyeket a zsidó negyedben vásárolt össze pár garasért. A kereskedő éktelen dühvel szaladt le és kicsapta a könyvet a kezéből.

Sheridan egy kötete volt. A marhakupecnek kisebb gondja is nagyobb volt annál, hogy törje a fejét rajta: minő gondolatokat ébreszthetnek Sheridan csiszolt mondatai e homályos lélekben. A zömök kis emberke belekapaszkodott Ira vállába és rángatni kezdte.

- Átkozott, eredj itasd meg a marhákat! Vigyázz a csontjaidra, mert...

Ira tátott szájjal kacagott. Abban a pillanatban, amikor a kis mitugráltsot fujtatni látta, harsány hahotára fakadt. A kereskedő dühösen rohant fel a hajóhídra.

Az első hajóstiszt magához parancsolta Irát:

- Ha nem teljesíted a kötelességed, a gazdád dolga, hogy móresre tanítson. Viszont az én dolgom, hogy megtudjam: miként került e könyv a birtokodba?

A hajóstiszt ugyanis élt a gyanúperrel, hogy a négerhez ez a könyv, miután semmi szüksége sem volt reá, csak bűnös uton kerülhetett.

Ira felhuzta a vállát. Jó, hát megint lopással gyanúsítják... Szilárdan válaszolt:

- Vettem.

- Úgy, vetted? És minek neked e könyv?

- Mert szerepet tanulok belőle. Azt se szabad talán? - összegyűjtötte minden erejét, hogy kissé szemtelen legyen. Vagy talán bátorságának forrása az a leányka volt, aki végigdőlve egy fekvő széken figyelmesen nézte e jelenetet.

- Mi vagy te, marhahajcsár, vagy a fekete Garick?

- Színész vagyok és Pissarro tanulom, - hajtogatta Ira konokul és tekintete nyugtalanul a fiatal leány felé terelődött.

- És hol szándékozol művészetedet fitogtatni? - gúnyolódott a hajóstiszt és nádpálcájával vidoran ütögette fehér nanking nadrágját. - Talán a timbuktui nemzeti színházban?

- Nem. A Covent Gardenben. Esetleg maga, György király öfelsége színe előtt, - válaszolt Ira s vakmerően a tiszt arcába nézett.

Kínos csend következett a néger kihívó tekintetére. A helyzetet a szőke leány mentette meg, aki csilingelően nevetett.

- Adja Isten, én szívből kívánom magának!

- De Amelie... - vágott közbe a hajóstiszt rosszalólag.

- Goddam, - sopánkodott a kereskedő, - csak feketékkal ne kezdjen ki az ember!

Amelie felkelt, közelebb jött. Nyulánk volt, szemében harmatos üdeség csillogott.

- Szavaljon valamit, - kérte barátságos hangon.

Ira nem huzakodott. Két lépést előre tett, félkört kanyarított a kezével, felvonta tekintetét az égre és elkezdte:

- „Miféle ítéllettől félhetek,
Ha semmit sem teszek, mi jogtalan?
Vannak vásárolt rabszolgáitok,
Kiket mint öszvért, szamarat, ebet,
Az alacsony rabmunkára fogtok,
mivel vettétek...”

- Brávó, - tapsolt Amelie, de a tiszt komoran nézte Irát:

- Lázongani, azt tudsz...

- Arnold, ne légy olyan szigorú, hiszen valóságos kincset rejteget a hajód... Gyönyörű, félelmetes hang, - szavaljon csak!

A kereskedő közbeszólott:

- De miss Amelie, aljasok és ravaszok ezek a néger fickók. Ezt az egészet ő csak kitalálta, hogy nekünk gorombaságot mondjon.

- Ugyan! Te Arnold jól tudod, hogy ez idézet. Hiszen olvastuk mi is odahaza annak idején. Nos, honnan való?!

A hajóstiszt találgatta:

- Ha nem tévedek, Sheridánból.

- Tévedsz. No, segítsen uram - fordult Amelie fölényes mosollyal a kereskedő felé, de ez csak tehetetlenül ráncolta a homlokát.

- Shakespeare, Velencei kalmár. Ugy-e, negyedik felvonás? - fordult most Ira felé.

- A negyedik felvonás, első szín.

Összemosolyogtak egyetértően, mint akiket a kölcsönös bizalom jelei kapcsolnak össze.

Másnap Amelie kérdezte a löncsnél a hajóstiszttól, hogy mi van a hajcsárral? A hajóstiszt kelletlenül felelt: - Amikor rakódtunk Crickladeben, meglógott.

Nem mondta meg neki, hogy a négert egyszerűen kitette a parton.

Amelie tünődve nézett maga elé.

VI. FEJEZET. AZ ELSŐ SIKER

Még érvényben volt a század első felében Sir Robert Walpole miniszterelnök rendelete, amely megtiltotta, hogy Shakespeare, vagy a klasszikusokat más színházakban is elő lehessen adni, mint a két privilegizált színpadon, a Drury Laneben és a Covent Gardenban. Ha valamelyik színigazgató Ben Johnstont, Marlowot vagy Shakespeare akart játszani, a legravaszabb fogásokhoz kellett nyulnia: egy variété számai, zenei quodlibet, harlikiniáda, kötéltráncos, vagy bűvész mutatványok közé becsempészni a királyi színházak műsordarabjait. De nem is iparkodtak tulságosan kijátszani a rendeletet. A „penny”-s színpadok közönsége unalmasnak találta az Erzsébet-korszak íróit; egy Titus Andronicus, Julius Caesar, Coriolanus, Tamerlan vagy Máltai zsidó csak annyiban éltek a színpadon, amennyire egy Garick, Foote, Wolfington, Kemble, Kean, Mac Ready adtak nekik életet. Még azok a nagy színházak is, amelyekben a Györgyök ülték meg ünnepélyesen, a himnusz hangjai között, proscéniumaikat, sokszor ráfanyalodtak póri multságokra, clownok vendégszerepeltetésére és a publikum jobban tapsolt a szkaramusok fekete jelmezének, Colombina regényes szökésének a rideg atyai házból, mint akár Siddons asszony élethű kitöréseinek. Anglia tengerész nemzetét inkább a vízi-drámák vonzották, ahol az uszómedencévé átalakított színpadon csatahajók ütközete zajlott, élő lovak vad vágatása az amfiteátrum homokján, kelet elefántjainak lomha elvonulása szórakoztatta a szemeket. E nép képzeletét nem töltötte be saját életének a rivaldák fényéből visszaverődő látványa, sárkányölő Szentgyörgyöket, hősi tatárokat és indiánokat, óriási tűzvészeket és lármás várostromot követelt, olyan türelmetlenül, amely példátlan volt az akkori egész Európában.

Ha Ira becsvágyát kielégítette volna, hogy ő is hátramoszdítóként nyüzsgjön a statiszták erdjében, úgy bizonyára nem a lehetetlent ostromolta volna meg. De őt egy Kean fertőzte meg; Kean nyers, szenvedélyes hangjait, amelyek úgy repesztették meg a levegőt, mintha az valami élő valami lett volna, vélte hallani titokzatos énjének minden szegletéből. Visszajövet Londonba vidéki barangolásaiból, sokáig nem volt más időtöltése, mint céltalan birkózás e hangokkal. Mert hogy egy ír összeesküvőnek lett az inasa, aki a Whitechapel áthidalhatatlan sűrűjébe ásta be magát üldözői elől és aki után kitakarított, ételt hozott neki, teljesítette parancsait, mindez üresen hagyta a lelkét és úgy pergett le róla ennek a megúnt foglalkozásnak minden gépies mozdulata, mint ahogy a vízcsepp leperreg a zsiros papirlapról.

Az ír összeesküvőt, aki a katolikusok egyenjogosításáért és a parasztok jobb megélhetéséért s Ira számára semmitmondó jelszavakért küzdött, tömlőcbe hajították. Irának is meggyült a baja. Napokig faggatták gazdája életmódjáról; kik jártak fel hozzája és miről beszéltek, - ezt igyekeztek mindenáron kipréselni belőle. De Ira fajankónak tetette magát, egy épkézláb mondatot sem lehetett belőle kicsikarni. Pedig ő, aki minden iránt gyermeki fogékonysággal érdeklődött s úgyszólván a levegőből szedett össze tudást, ismereteket, sejtette, hogy mire megy ki a játék. Megérezte, de nem érdekelte. Végül is tomporon rugták és kiebrudalták.

Cudar, embertelen, kemény tél köszöntött be Londonba. Ira egyrészt emiatt, másrészt pedig, hogy mint megjegyzett csavargót ne cipeljék be unos-untalan az ismert negyed dologházába, egy kis színházhoz, a Coburghoz, szegődött be színlaposztónak. E harmadrendű színház műsorán az Othello is szerepelt. - *A kardforgató szerecsen vagy a zöld szemű rém áldozata* - természetesen összevont, megkurtított feldolgozásban. Egy ízben, pontosan az előadás megkezdése előtt Murray, a színház drámai hőse leitta magát a sárga földig. Az igazgató, Simcox - „igazgató, rendező és cselszövő”, így állott a színlapon - nagyokat káromkodott, majd kétségbeesetten tördelte a kezét, mert a közönség egyre nagyobb számban gyült össze,

már pedig, ha az Othello előadása elmarad, akkor a pénzt vissza kell majd adni. Végére is Simcox, aki a Jagot alakította, bármennyire is nagy színésznek tartotta magát, egyazon időben két szerepet még sem játszhatott. Izgalmas percek következtek. A zeneekvilibrista már kétszer is a végére járt ugyanazon mutatványnak, a közönség zajongott, de a téglaporos kövezeten tehetetlenül fetregő Othellora hiába öntötték a vizet, legfeljebb prüszkölve megfordult és a másik oldalára feküdt. A direktornénak, egy előreugró keblű, vastag hangú, enyhe bajuszkás, férfias hölgynek most az a merész ötlete támadt, hogy majd ő ugrik be és menti meg az estét, - ám ez a megoldás túldrasztikusnak tetszett és nevetségessé tette volna a kiváló műintézetet. Nem volt más hátra, mint bejelenteni a sajnálatos incidenst, elnézést kérve a nagyérdemű közönségtől, számolni a végzetes következményekkel, - amikor váratlan dolog történt. Ira, a színlaposztó jelentkezett a szerep eljátszására.

- Te? - förmedt rá felpaprikázva Simcox. De Ira, mintha torkon akarta volna ragadni a soha vissza nem térő pillanatot, megköszörülte a hangját és már fujta is:

*- It is the couse, it is the couse, my soul,
Let me not name it to you, you chaste stars!
It is the couse...*

Bömbölve szavalt és erősen hadonászott a kezével. Magas hangját kieresztette, úgy hogy az igazgató rémülten fogta be a fülét. A körülállók nevettek. Hm. A szöveget azonban tudja... És legrosszabb esetben ott a sugó... Meg aztán ki sem kell fesse magát, már is lódulhat a színpadra. Az igazgató latolgatta magában: mi történhetik? Meg kell próbálni! Ha az arkangyaloknak kedve telik benne, még a kapanyél is elsül.

Írát belökték a színpadra. Megijedt, megtorpant, mint egy vadállat, a hirtelen fény láttára. A közönség moraja egyszerre elült, mire megnyugodott. Egy lépést előre tett, megbotlott a kardjában. A közönség morogni kezdett. Mintha a karzat felől is többen hahotáztak volna... De mit tudta ő, hol a karzat, hol vannak a páholyok? Egy sötét masszát látott maga előtt, amely mint egy alattomos láva, felé ömlik és a testén kövesedik meg. Az első hang... Ha csak az első hangot ki tudná ejteni... Hol az a hang, hol rejtőzködik?... Álomban él csak, vagy ő némult meg örökre? Ez itt Jago, a direktor! De hol van ő? Hol van Othello?... Stop! Reggelire elég ennyi. Mi marad akkor ebédre?... Ez itt a Themse part, itt vannak a lisztes zsákok, itt van a szuka, akinek odaadta a harminc fontot... De hol van ő?... Hol van Othello?... Jago szeme felé szikrázik, egy óriási szem, beléhull és elhamvad. Pillantása a színfalak felé esik, valaki megint nevet, határozottan... Végre... Végre!

Az első hangok bátortalanul törtek ki a melléből, mintha sziklarétegeken kellett volna keresztül marniok magukat. De később felszabadult a hang, most már szabadon keringett, lobogott, senki sem érhetette utól... Micsoda szabadság! Ebben a szabadságban minden benne volt, mint egy mágikus körben, amelyet most egy mozdulattal megvont maga körül, négerék, irek, nyomorultak a Whitechapelben.

Nem emlékszik, hogyan került vissza a közös öltözőbe Tompa tapsvihar elsodorta a színről és röpítette magával. Felpillantott, Simcoxot látta maga előtt, aki a vállát veregette.

- Nincs sakál, aki jobban ordítson! De ennek a buta közönségnek minden jó. Eredj, zabáld tele magadat az *Arany fácánban* a kontómra.

Ira bágyadtan kacagott. Azzal a botor, bárgyú nevetéssel, amellyel a fából faragott néger fétisek bámulnak bele az afrikai forráságba.

*

- Nézze, Murray, én magát kirugom, ha még egyszer olyan botrányt csap, mint az este.

Murray megvetően füttyült és oda sem hallgatva félrecsapta köcsögkalapját.

- Torkig vagyok magával! Elbizakodott, kevély fráter, aki jóvoltomból kapaszkodott fel az uborka-fára. De majd leráncigálom onnan... Le én!

Murray tovább füttyült.

- Mire olyan rátarti, maga oktondi? Ez a néger kölyök is kivágja a rezet... Amellett bagóért játszik nekem.

Murray visszanyomta a köcsögkalapot a helyébe, fekete ébenfabotját megforgatta Simcox orra előtt és csak úgy odavetette:

- Hát játszasd őt, ebfia!

Igy esett kenyérbe Ira Aldridge a Coburg direktoránál. Már vagy ötször „alakította” a féltékeny mórt - minden este újra és újra ki kellett állania a pokol kínszenvedéseit - de a hire nőtt. Az előkelő negyedekben is beszéltek, hogy valami négert csipett fel Simcox, kuriózumból is érdemes benézni a Coburgba...

Othello után Simcox a Velencei kalmárt gyúrta át saját kezűleg a Coburg színház céljaira. Egy hét múlva Ira ebben a szerepben mutatkozott be. Mindaddig, amíg Shylock nem jelent meg Bassanioval Velence közterén, minden ment, mint a karikacsapás. Most azonban éles fütty hangzott el a karzatról. Mintegy adott jelre dőngetni kezdték lábaikkal és fülsiketítő lármával követelték, hogy a néger távozzék el a színpadról. Ira halálsápadtan állott és elszántan a színház mélyébe szegezte tekintetét. Simcox kijött a sugólyuk elé, összetett kezekkel kérte a közönséget, hogy ne zavarja meg az előadást. De a botrány úgy elő volt készítve, hogy a függönyt le kellett bocsájtani.

Ira gyorsan lemosta arcáról a festéket és amilyen hamar csak lehetett, elhagyta a színházat. Nem volt ura akaratának. Nem tudta mit kell tenni ilyen esetben. Talán azt gondolta, hogyha ellép bukásának színhelyéről, ki megy a friss levegőre, nemesen visszavonul, nemcsak ellenfeleit engeszteli ki, de saját magának terhen is csökkent. Már messze száguldozott a színházról, amikor feltette magában a kérdést: miért? Bukásról nem lehetett szó, hiszen annyi időt sem engedtek neki, hogy kinyissa a száját. A közönség pedig tegnap este még szerette őt...

Másnap délelőtt Ira bejött a színházba és a férfi öltöző felé tartott. Murray gunyos tekintetével találta magát szemben. Most már mindent tudott.

- Kotródj - üvöltötte Murray. - Nincs többé keresni valód a színháznál.

Ira lehajtotta a fejét.

- Kotródj - tetszelgett magának a másik. Visszaszerződtem! No, mit állsz ott, mintha odaszegeztek volna... Eredj, hord ki a színlapokat. Ma a „Velencei kalmárt, vagy a zsidó kegyetlenséget” alakítjuk. Velem!

Aldridge egy lépést előre tett, hogy megüsse. Csak egy ütés és szétfolyik ez a hólyag. Murray a széket tartotta maga elé és rémülten kiáltott a belépő Simcox felé segítségért.

Simcox ijedt mozdulatot tett és elkezdett hápogni.

Ira legyintett. A botrányt Murray rendeztette meg, ő erőszakolta vissza magát a színházhoz és a készülő bemutatót használta fel arra, hogy álnok tervét végrehajtsa.

Megfordult és méltóságteljesen távozott.

*

- Csitt szivem, csitt, - kiáltotta magában Ira és emlékezetéből Shakespeare fejedelmi szavai léptek elő, hogy kellőleg vigasztalhasssa magát. Egy kudarc, két kudarc, száz kudarc... Csak el nem esni... Vannak még színházak Angliában. Csak oda vissza nem... a dokkokhoz!

Segítségére volt a véletlen.

Pár nap múlva London egy másik kis színházában lépett fel a Royaltyban, ahol a direktor ráosztotta a Titus Andronicust és néhány olyan szerepet, amelyekben feketebőrűt kellett alakítania. A közönség ujat látott benne, rokonszenvesen fogadta, sőt még az újsággkritika is említést tett róla. Grimaldinak búcsúestéjén pedig, amelyet a Sadlers Wellsben rendeztek, burleszk magánjelenet eljátszására kapott felszólítást. Ira visszatért életderűje, amely nyilvánvalóan alapvonása volt lényének, zavartalanul csapongott, sajátosan groteszk mozdulatai, kifejező képességeinek vele született komikuma elbájolták a hozzáértőket is. Grimaldi előadás után öltözőjébe kérte. Már túl volt a masszirozáson - ha befejezte szerepét, görcsökben hánykolódott, nem egyszer ájultan rogyott össze - és most egy alápárnázott karosszékben ülve közelebb intette magához:

- Az isten is clownnak teremtett, Ira... Te magad sem tudod, hogy mennyi humor van a játékodban. Szólok majd Dibdinnek... Nem, Miss Kellynek fogok szólni, hogy vegyen a pártfogásába.

Ira csak rázta a fejét. Ahelyett, hogy örült volna: lehangoltan fogadta az ajánlatot.

- Drága mesterem, én a Corjolanust szeretném eljátszani. Ne nevéssenek az emberek, hanem fakadjanak könnyekre. Shakespeare színész akarok lenni.

Grimaldi fázékonyan összehúzódott a székében és megigazította lábán a plédet.

- Shakespeare, Shakespeare? Mit gondolsz, hogy ő ki volt? Clown volt öcsém, a mi embe-rünk! Csepűrágó, bolond... Sohasem tudnád megmondani, hogy mikor sír és mikor nevet. Mi, clownok sokszor csak azért röhögünk, hogy legyen hitele a zokogásnak. Ne nézd le fiam a bohócokat, mert csak ezek értenek igazán az emberi természet levetköztetéséhez.

- Ha egy Grimaldi mókázik... Az igen - vetett ellent Aldridge komoly meggyőződéssel.

- Én csak azt csináltam mindig, amit az utca félkegyelműitől tanultam. Ha van bennem némi nagyság, csak annyi, hogy nem hazudtoltam meg őket.

Ira Grimaldi ajánlólevelével elkerült vidékre is, a Sadlers Wells társulatával. Aztán más vándortruppokba kapcsolódott be és a különböző szerepek eljátszásával nemcsak tehetsége, de sok ember között megfordulva, jelleme is csiszolódott. Már nem volt esetlen fickó. Durvaságokra, káromkodásra sohasem nyílt az ajka, nem merte magáévá tenni azt a bárdolatlan, közönséges modort, amely annyira megszokott a színház világában, mintegy tudomásul vette, hogy sokat megengedni magának csak fehér ember előjoga - ő idegen és az otthoniasságot tőle rossznéven veszik. A vidéki társulatok bebarangolták Skóciát, Walest, az írlakta területeket. Irának kinyílt a szeme, most már meg tudta ragadni képzelete, hogy mi minden Anglia.

Közben szorgalmasan tanult. Falta a nyomtatott betűt, a körülvevő zajos élet elmélyítette az olvasmányok értelmét, közvetlen tapasztalatai pedig kulcsot adtak a könyvek titkainak feltárásához. De hontalannak érezte magát, anélkül, hogy ez egy pillanatra is fájdalmat okozott volna neki. A könyvek közül szívesen menekült ki az életbe. Amint lépdelt az utcán, nagyokat nyujtozkodott és tátott szájjal nevetett, amikor kíváncsi csoport ólálkodott mögötte.

- Már tudják, hogy ki vagyok - kacagott magában önelégülten és ha ráeszmélt egy pillanatra, hogy az emberek érdeklődése az ő furcsa fajtájának szólt, hát ennek is örült. Szerette volna örömet másokkal is közölni, dicsőségesen elflangérozni akár a dokkon, akár otthon, New-yorkban. Legalább James, a zsákhordó volna itt... De ha itt is lenne, mit kezdene vele? -

Magammal egyenértékű emberek között van a helyem. A *színészek* között - és azokra gondolt, akikkel együtt játszott. - Úgy kell berendeznem az életemet, mint ők, udvarolnom kell szép hölgyeknek, elegáns lakást kivennem, kritikusok barátságát keresnem, divatos öltönyöket csináltatnom, lóversenyre járnom és felvételném magamat valamelyik klubba, esetleg megtanulni táncolni is - maga is elmosolyodott e gondolatra. Ő és a tánc, az ő lomha medvelépései és a hajlékony *country dance* vagy *ecossaise*. - Minden esetre gentlemannek kell lennem - állapította meg annak a férfiúnak biztonságával, aki egy kitűzött feladat nagyobb részét elvégezte és most már csak gyerekjáték, ami következik.

Ira feszített új ruhájában, bevonult egy fogadóba, üröszeletet rendelt, felfrissítette magát egy pohár sherryvel és jóleső gondolatok között összehasonlítást tett ezüstpaszomántos égszínkék kabátja, csipkés gallérja, csattos cipője és ama kanárisárga uniformis között, amelyet batyuba kötve annak idején Robesonnál hagyott, a dijbirkózónál. Egy távoli tükörben megpillantotta arcát is, amelyet nappal is gondosan rizsporozott és Kean szava jutott az eszébe: Egy néger sohase essék ki a szerepéből... Haha - nevetett magában, tempósan kétszer is megkopogtatva ujjával a burnotos szelencét, mielőtt csipett volna belőle... - Azt a vacakot Robesonnak adom örökbe, nekem már nem lesz sohasem szükségem reá... Prosit Kean úr! - emelte fel a poharat a tükör felé és amikor lehajtotta, sürgős kívánság fogta el, hogy találkozhassek Keannel, hogy megkérje őt: nézze már meg a színházban... Haha, - de most egyszerre rossz szájíze támadt. Melyik színházban, az istenért?

Hol van az ő színháza e pillanatban? Egészen mulatságos, de az ő szerződése... Még mindig csak beugrásai, helyettesítései, alkalmi fellépései vannak és ha valahol a külvárosban meg is ragad Othellojával, mire Kean rászánná magát, hogy megnézzé, már hült helyét találja. De Kean nem is fog elmenni... Keant látja maga előtt, azon az emlékezetes reggelen, amikor felkönyököl ágyában, török hálóköntösében, amelyből sovány könyökei kilátszottak s álmos, véraláfutásos szemekkel fiát, Charlest nézi. - Hogy is gondolhattam egy percre is... Kean csak akkor jár színházba, ha muszáj, inkább az adósok börtönét vállalja, mint... Bezzeg Richmond jó neki, a sugó, egy tucat pohár whisky, Richmond, aki apránként mégis csak elszedi zsebéből hajnalig a pénzét és összejátszik ellene minden szutykos, szennyes nővel. - Hé, tiszteletreméltó asszonyság, még kettőt ebből a nedűből - úgy véli Ira, hogy most Kean hangját is hallja - Richmond, Robeson ezek jók neki, de nem a hűséges kutya, az alázatos árnyék, mint amilyen ő volt... - Tulajdonképpen gyűlölöm ezt a szeszélyes fickót!

Kean azonban nem hagyja nyugodni, foglalkoztatja és amikor Ira befejezi vidéki turnéját, első dolga, hogy elmegy a színházba, hogy legalább ő lássa viszont... Hughessel találkozik, tőle érdeklődik Keanról. Kean? - nevet és végig simítja szennyes, szürke szakállát - már egészen lent van - és mutat a kezével. - Már nem is játszik - valósággal föltrillázik a hangja. - De veled mi van? - Ó, én is színész lettem, játszottam Othellót a Coburgban, Sadler Wells, a vidék, Edinburgh, Belfast... - Te? - megremeg Hughes hangja és elfordul.

- És mister Hughes? - kérdi Ira ártatlanul.

Hughes nehezen találja meg a hangját a csodálkozásról, az elfojtott irigységtől egész életének bánata felremeg benne: én? Amint látja *művész úr*, - csattogtatja a nagy ollót, mintha ennek letagadhatatlan valóságával igyekezne meggyőzni, hogy ő a változatlan realitás alapján mozog, de most olyan arckifejezést ölt, amely emlékezteti: én akkor egy udvari férfit játszottam, mert tudd meg, nekem is voltak sikereim... Ugyanakkor: én itt vagyok ezzel a nagy ollóval és itt leszek, amikor ti már mindannyian...

Hughesnek igaza volt, Keant tényleg nem lehetett „felhajtani”, de hogy is lehetett volna, amikor Párisban tartózkodik, ahol bizonyára nagy ünneplésekben van része... Ez a feltevés valamennyire megnyugtatta Irat és kedélyesen eltűnődött Hughes fura lázongásán. Gangos járással lépkedett, megállott a forgalmas Chapside sarkán és azokat, akit most kíváncsian

megnézték, jóindulatú derűvel vette szemügyre. Sugdosódnak, most odaböki egyik a másiknak: nézd csak, Ira Aldridge... A Covent Garden színházból lépett ki az imént, végig ment az öltözők mentén, bekukkintott a száraz, tikkadt levegőjű színpadra, a műhelyben Hughessel beszélgetett - minden fal sokat tudna mesélni, hogy mennyit kellett szenvedni a művészek, ameddig eljutott odáig. De meddig az az odáig? Mindenesetre tovább, mint Hughes, aki csak egy udvari férfit játszott... Haha, tudjuk, mi ez: udvari férfiú. Nemesek, törvényszolgák, nép és egyéb kíséret. És egyéb... De ő már vitte valamire. Grimaldit is meg kellene látogatni - ébredt fel benne a kíváncsiság.

Grimaldit kereste is, mert szükségét érezte, hogy újabb bizonyosságáról győződjék meg annak, hogy „ő” már vitte valamire. De Grimaldi betegen feküdt szállásán, visszavonult a színpadtól. Elkedvetlenedve sétált a Stanhope utcán, amikor véletlenül egy maga korabeli négerrel találta szembe magát. Samuel Ringold Ward volt, gyerekkori játszópajtása, aki most érkezett Angliába. Samuel esetlenül mozgott, úgyszólván most tanulta a járást, az egyensúlyozást, ez meglátszott rajta. Ira volt az, aki megismerte. Samuel elfogódva nézte Ira divatos öltözkését és csak akkor melegegett fel, amikor Ira ölelgetni kezdte és erőnek erejével magával hurcolta lakására.

Samuel Glasgowba igyekezett, ahol theologiai tanulmányokat akart végezni, mert - emlékezett rá Ira, - már gyermekkorában feltette, hogy hitszónok lesz. Ira bólintott, így honorálta az erős elhatározást, amely nem ismer akadályokat. Közben, míg a másik beszélt, a házi asszonnyal tárgyalt és szakértelemmel löncsöt állított össze. Samuel nem vette le a szemét róla. - Azt hittem meghaltál, - mondotta csendesen - eltűntél, semmit sem hallottunk rólad. Egy pillanatnyi zavart csend állott elő, amelyet Ira gyűrűjének kopogtatásával ütött el és másról kezdett beszélni. Arról, hogy színész, megbecsülik és gyors egymásutánjában elmondotta, hogy mi minden történt vele.

Samuelnek feltűnt, hogy Ira egyetlen szóval sem érdeklődik az otthoni állapotokról, holott ő ezt már az első percekben várta. Szeretett volna azért is beszélni erről, mert miről másról beszélhetett egy Samuel Ringold Ward, aki tegnapelőtt tette szárazföldre a lábát, itt van Londonban és még semmi sem történt vele? Már arról volt szó közöttük, hogy Samuel a hajnali postakocsival tovább utazik, Ira ellátja gyakorlati tanácsokkal, már búcsuzkodnak, amikor Samuel félénken megszólal: igaz, édes anyád nagyon beteg. Ira elsápadt és szemei kimeredtek. - Beteg? - és megragadta Samuel kezét. - Amikor eljöttem, már olyan vékony volt, mint az ujjam... Beszéltem Rebeczával épen az utazás előtt, ő mondta, hogy a városból egy fehér orvos látogatta meg, aki csóválta a fejét. - És mi a baja? Talán az északi időjárást nem bírta, vagy talán - és most áthatóan barátjára nézett és elhallgatott. Ira lesütötte a szemét. - Nekem nem üzent semmit? - Rebecca? - Ira türelmetlenül legyintett: nem, az anyám... - Hát honnan tudhatták volna, hogy hol vagy? - Igaz, - szólott Ira inkább magának.

Ez a váratlan találkozás azonban nem múlt el nyomok nélkül. Amerika! Jó volna hazakukkintani... Anyja is beteg, már azért is... De fellépni, játszani, megmutatni ezeknek az amerikaiaknak, hogy ember lett belőle... Talán ott jobban fog érvényesülni, mint itt Angliában, ahol már tulontul sok a színész, összeszámolta a pénzét. Volt egy ezüst, kulcsos órája is - az északi turné után vette - eladta a hájas fogadósnak, aki már a multkor szemet vetett rá. Pontosan annyi a pénze, amennyivel eljuthat Amerikába. Igen, el fog utazni. És azután meglátja... De sietni kell, mert a sok okoskodásnak maradás lesz a vége.

A legelső hajóval, amely Southamptonból indult, el is utazott.

VII. FEJEZET. ISMÉT AMERIKÁBAN

A szülei ház alig változott valamit, amióta Ira elkerült onnan. A leháncsolt fatörzsekből ácsolt ház, a haragoszöld gyeptágyással és poros pelargóniával tökéletesen a régi volt. A körtefa, amelyet akkortájt ültettek el épen, amikor utoljára uzsonnázott a szőlőlugasban, ma már ízes gyümölcsöt kínál. Rebecca is kiröppent a parochia meghitt csendességéből, férjhez ment a vésnökhez, két gyermeke van tőle. A szelek felborzolták a szárításra kitett fehérneműt és zugásukról Ira felfedezte, hogy ez is a régi.

Nagyjában minden a régi, csak anyja halt meg és hátul az udvar végében zöld fűvel befuttatott domb mutatja, hogy holtában is e házhoz tartozik.

Dániel történetesen nem volt honn, amikor Ira benyomta a könnyen nyíló kerti ajtót. Egy kiszáradt néger szolgáló fogadta és mialatt beszélt, nem vette le szemét a belépőről, aki divatos, városias külseje, sima modora ellenére is oly otthonosan mozgott e helyen. Ira ki-lépett az utcára: a templom felé ment, hogy megkeresse. Lám ott is van, épen előtte lépked... Teremtett ugye, Craddle van vele. Craddle az iszákos varga, akit az öreg most is úgy korhol, mint akkor... És apján ugyanaz a viseltes, szinehagyott, térden alul érő fekete kabát, mintha azóta sem vetette volna le, mint amikor először vette fel, harminc évvel ezelőtt. Craddle apja volt Bessnek, aki - már mint Rebecca szerint halálosan szerelmes volt belé. Vajjon mi lett Bessből? A két ember mögött lépkedett és hallotta apja jólismert hangját.

- Mit iszod le magad folytonosan? Talán az Uristennel akarsz versenyt inni? Bizd csak reá, az Urísten bírja az italt.

Ira most hozzálép, Dániel ránéz, de olyan messziről mintha kilométerekről nézne reá... már átkarolják egymást, sírnak és kacagnak Craddleva együtt, aki úgy érzi, hogy minden sokat korholt romlottsága ellenére sem rekeszthető ki e találkozás gyönyörűségéből.

Dániel körülcsoszogta botjával, megállította fiát, mintha egy tovatűnő pillanatot akart volna maradásra bírni. Csókolta a fia homlokát és Ira rendre visszaadta a csókokat. Kerek misszionárius kalapja a földre hullott a kezéből. Craddle felvette. Ira most néhány barátságos szót juttatott neki is. Craddle köhögött, reszelte a hangját, de Dániel szigorúan leintette, mire Craddle mélyet hajolt és eloldalgott. Megint mentek néhány lépést, Dániel megint megállott, talán, hogy mély lélegzetet vegyen, talán hogy jobban megnézzze őt. Amikor az esti órában a piacra értek, már oly meghitt közelségbe jutottak egymáshoz, mintha csak tegnap váltak volna el.

A piac is a régi volt. A kövezett úton túl, George boltja előtt még mindig járta a kocka, pár lépésnyire innen egy kis kávéház törte meg a házak egyformaságát. A gyalultatlan padokon mozdulatlan alakok ültek, akik széles karimájú kalapjaik alól kíváncsian néztek fel, amikor Dániel elhaladt mellettük. Dániel szívesen állott volna meg a fiával, de Ira elrémülve karolt belé és csendesebb helyre hurcolta.

Otthon a régi szobában estebédre ültek, Dániel megszelve a kenyeret, a kis templom harangja is megszólalt és Dániel úgy hallotta, hogy minden tornyon egyszerre csendülnek meg a harangok.

Azután kimentek hátra, a sírhanthoz.

- A tavasszal kezdett vért köpni az anyád. Mondottam neki: Leslie, lelkecském, feküdj le, lelkecském... Nem akart. Reggeltől estig mosott, dolgozott. Feküdj le, mirtuszom, lelkecském, nem és nem... Hiszen ismered az anyádat... Egy vasárnap, prédikáció után, amikor Rebeccával

és Patrickkal, - aznap délben mind a ketten nálunk ebédeltek, azaz ebédeltek volna, ha... - hát anyád elnyulva fekszik a padlón és a macska a mellén, mintha vigyázna reá... Akkor lefektettük. De halála előtt felkelt, elindult olyan egyenesen, mint amikor először pillantottam meg Neworleansban... Ám a küszöbhez sem ért, elvágódott és azóta lázálomba esett.

Ira ezalatt folyton nézte. Hogy meghajtotta apját az idő! Feje közepén megkopaszodott és fehér hajkoszorú vette körül, mint a szenteket.

Dániel megállott és azután tovább beszélt:

- Téged emlegetett, Ira! Azelőtt nem sokat beszélünk rólad, anyád... hiszen tudod... nem volt beszédes. Kérleltem, cirógattam, hogy mondjon el egy zsoltárt, meg fog könnyebbülni. Azt mondta nekem: én elmegyek, de nem oda, a ti egetekbe. Eleresztheted a kezemet, mert már a nagy szellem tartja. - Dániel mentegető szavakat keresett. - A szenvedés vette el az esztét szegénynek, ezért nem tudott jó keresztényként meghalni.

Ira összeráncolta a homlokát és kezével gyöngéden végigsimította a fűszálakat a siron.

- Anyám tudta, hogy mit beszél. Az én mindig mosolygó anyám...

Leslieről azután, mintegy közös egyetértésben, sohasem beszéltek többet.

*

Irának akkor támadt először fogalma a népről, amikor a Coburgban fellépett és tapsoltak neki. Más népet ő nem ismert és nem akart ismerni. Most azonban, amikor Harlem zsibongó hada veszi körül és pusztán azáltal, hogy ez a tömeg így, együtt létezik, a vér származására, sorsára, gyökereire, az iszapra emlékezteti, „amelyből oly nehezen tud csak felfelé törni” - tudatossá vált benne, hogy miért szökött el minél messzebbre, arra az égtájra, ahol egy más, magasabb rendű faj virágzik és miért nem írt, adott sohasem jelt magáról.

Mit érdekli őt, hogy Robbins még mindig pengeti törött gitárját, hogy Rebecca harmadizben is teherbe esik, hogy a helybeli színes aranyifjak a Broadwayn ellesett olcsó eleganciával hivalkodnak, hogy Alabamában megint meglincseltek kilenc néget és hogy az amerikai államok mind több kifogásolni valót találnak a déli államok rabszolgatartásában... Meg azok a nagy kérdések: alkotmányellenes-e a szövetségi bank eljárása vagy Jackson elnök hibázta el a dolgot, amikor... Nem, csak ne nagyképüsködjete, ne nagyzoljatok ujságaitokkal a hónotok alatt és asztalra csapott lábbal ne bölcsekedjete a kávéház előtt, semmi közötök a „felnöttek” dolgához. Ezt a tényt nem lehet szépíteni, a néger: néger. Egy délamerikai érsek magával a bibliával magyaráztatja, hogy a néger nem ember, hanem állat, amelynek csak azért van keze és beszélőkéje, hogy urát, a fehér embert szolgálja... Na és? - De hallgasd csak, ha azt hozza fel érvül: miután az ember isten képére van teremtvé, ergo nem is ember... És azután... És azután? - rázza le magáról Ira mind türelmetlenebbül az effajta kifakadásokat és már a nyelvén a szó: teljesen igazuk van nekik. Nyomorult, koszos nép vagyunk, - de legalább engem ne rántsatok vissza magatokhoz. A hajdani játszópajtások komázó magatartásából, abból a parlagi gondolatkörből, ahogyan ők megítélik a dolgokat, azokból a pillantásokból, amelyekkel végig mérik a fehér urak őket, akár fénylő testükön jóformán egy tenyérsnyi ágyékkötővel verejtékeznak a mezőn, vagy kockás kabátban, cvikkerrel és cilinderrel lófrálnak negyedeikben, mindig csak ő hozzá, az ő személyéhez tapad valami egészen bűzös és kellemetlen, őt is *azonosítják*, már pedig... Miért jött hát akkor vissza?

- Az anyámért - mondja magában és tudja, hogy nem mond igazat. Anyjának betegsége csak önigazolás volt: szeretnél is visszamenni, nem is, de az anyád... Hazakukkintani, hogy láttasd magadat, előszedd a lapkivágásokat a sikereidről, megmutasd szép ruháidat, megcsodáltasd magadat, meghódítsd Amerikát, igen, Amerikát, csak ne szerénykedjél, ezt akartad... Viszont

józan eszed eddig még mindig visszatartott: nem fog menni, könnyen alámerülhetsz... De ha az anyád halálos beteg, egészen más, nincs helye a habozásnak.

Azoknak, akik őt unos-untalan körülvették, kérdéseikkel halmozták el, hiába mondotta, hogy ő színész, hitetlenül rázták a fejüket. Később már nem is mondott semmit sem nekik, csak hallgatta naiv tréfáikat, panaszait, együgyű indulatszavaikat, nyekergő angol beszédeiket, vagy ami még elviselhetőbb, kísétált az ültetvények felé és nap estig hallgatta a görnyedők egyhangú danáját. Pénze, hogy itt hagyja őket és ismét hajóra üljön, nem volt. Teltek a napok és ő mind jobban süllyedt ebbe az unott és rettegett szürkeségbe. Egyedül apját volt képes elviselni. Dániel nem értette meg őt, nem is baj, ő mégis szívesen hallgatta apja megnyugtató hangját, amelyet már kongóvá és tompává tett az öregség, de azért volt valami sajátos zenéje még mindig. Nem szabad lázongani fiam, mert hogy a fehér embernek jobb sorsa vagy, mint a feketének. Innen a földről nézve, egyik csillag nagyobb, mint a másik és ládd mindegyik engedelmeskedik a világmindenség vastörvényének. Az úr szeme előtt ellenben minden csillag egyenlő lesz elhiheted... Ilyen és hasonló kenetességekkel traktálta őt Dániel. Nem lehetett felelni rájuk és nem is volt értelme, anyját hallotta a szívében, anyja hangja magasan kacagott mint egy sirály és hogy ő ezt megérzi, már önmaga előtt feleletszámba ment.

Apja megszürkült az időtől, azt nézte. Őt meg a tétlenség, erejének leláncolása fogja idő előtt elpusztítani... Szerencsére a csömör napjai nem hatottak kedélyének mélyére. A semmittevés inkább új erőgyűjtés forrásává váll benne. Ha apjának jó szeme lett volna, észrevehette volna okuláréja mögött, hogy arcán mindig mutatkozott valami nyugtalan feszültség, amely nem volt más, mint villanása az élet új eshetőségeinek és kalandjainak.

- Apám - hunyorgatott igen jókedvűen egy este és óvatosan lehuzta cipőit, mert egész nap talpalt a városban és halálosan fáradt volt.

Dániel ételt tolt elébe, s egy korsó vizet. Ira nagy mohósággal tüntette el a falatokat, óriási étvágya volt mint általában a négereknek. Gyertya égett az asztalon és a fény az ablakon keresztül végigpázmázta a kertet.

- Tárgyaltam egy színdirektorral. Holnap fel fogok lépni. Az Othelloban. Ó, apám... Még kell nézned engem...

Dániel fia lángoló arcáról hirtelen az asztalra nézett. Az asztallapon keresztül szaladó széles repedést vett észre, amelyet már annyiszor láthatott. Megmozgatta az asztalt, hogy egyik lába épen úgy lóg-e mint máskor?

- Ezt az asztalt már egyszer igazán megigazíthatnád, fiam - felkelt és elcsoszogott.

*

Tehát az apja is elég világosan értésére adta, hogy nem ért vele egyet. Nyugtalan lényét azonban sokkal inkább betöltötte a közelgő erőfeszítésnek izgalma, semhogy ilyen kicsiséget a szívére vett volna. Fellép, *azért is*, nem hagyja lenyesni a szárnyait. Szerepe kis ujjában volt, olyan biztosra ment, mintha csak egy hidon menne keresztül, amelyet már nem egyszer kipróbált. Inkább a homályos elégtétel foglalkoztatta, hogy majd megmutatja... Csak hajnaltájban tudott elaludni.

Aztán megvirradt s szemének mély tüzeit felváltotta valami mozdulatlan, kőszzerű keménység, filozofikus nyugalom. Amikor déltájban mohón bekapta az ételt, olyan mozdulattal, amely ellentéte volt tekintete sztoikus nyugalomának, apjához fordult.

- Itt a jegyed, apám! Ezzel beállhatsz a színpalak mögé, már elintéztam. A nézőtérre nem mehetsz, hiszen tudod... - Mintha ennek közös tudata nyomasztó akadály lett volna, amit épen most nem szabad közel engedni magához, másról beszélt: hét óra múlva, apám...

Dániel bozontos szemöldöke összeráncolódott és mélyet sóhajtott.

- Én még sohasem voltam színházban.

Úgy mondta, mint aki a bűnbeesés előtt áll, de a fiáért erre is képes.

- Majd együtt megyünk - biztatta Ira és Dániel kinlódó arca lassanként felengedett.

Már két órával az előadás előtt ott voltak mind a ketten. Rajtuk kívül csak egy-két ember lödörgött, pipázva várva a szekereket, amelyek a díszleteket hozták.

Később beállított a direktor. Mialatt jött az utcán, nem vette észre a négereket. Simára borotvált, jóléttől kicsattanó arca egy táblás ház reményeit tükröztette vissza. De most megrémült. Ám, még ki sem nyitotta a száját, farkaskutyái rárohantak a négerekre és le akarták tépni ruháikat. - Kuss, Néró, - kiáltott rá az igazgató. - *Ezeket*, fájdalom, nem tudjátok becsapni - fordult a négerek felé. - De maga Aldridge hogy lehet olyan elővigyázatlan?! Menjen be, bujjék meg az öltözőben és előadás után azonnal tűnjék el!

Dühösen ott hagyta őket és mialatt felment a lépcsőn, egyre rázogatta a fejét: hogy lehet valaki ennyire értelmetlen?!

Végre megkezdődött az előadás. Simán ment minden. Irát sokszor szólították a lámpák elé. Dániel vénségében szepegeve kukucskált ki egy poros kulissza repedésén és nem tudta, hogy örüljön-e vagy sírjon inkább; csak azt érezte, hogy jól megépített világát itt, e helyen szörnyű felbomlás fenyegeti.

Egy színes bőrű, övig neki vetkőzött munkás, aki a kortina húzásánál segédkezett, évődött vele:

- Na öreg, eddig megúsztuk. De a végén csattan az ostor.

- Hogy érted?

A munkás röhögött:

- Az egész város fel van paprikázva ellenünk. Kitalálták, hogy mi becsstelenítettük és gyilkoltuk meg Warwick pékmester leányát.

Dániel szokatlanul ellenséges hangon utasította rendre:

- Mi köze az én fiamnak Warwick pékmester leányához?

- Haha... Hát nem tudod, hogy néger színésznek nem szabad fellépni színpadon. Máskor még elcsúszik, de most puskaporos a levegő...

Dániel ezt nem tudta. Most, hogy e szavakat hallotta, egyszerre rémlett fel agyában, hogy a direktor tulajdonképpen miért is akarta fiát oly gyorsan elbujtatni az ükőzőben.

Az előadás azonban simán zajlott le. A direktor a tározó Irához lépett, megveregette a vállát.

- Reszkírozzunk meg még egy előadást?!

Ira kacagva feszítette ki óriási mellkasát.

- Látta direktor úr, mi volt itt az este?... Nem, nekem meg kell bocsájtaniok az eredetemet is.

A direktor körülnézett, egy mellékajton bocsájtotta ki őket. Ira és apja elindultak a sötét sikátoron. Már jódarabig szótlánul haladtak egymás mellett, amikor Dániel különös hangon megszólalt és megszorította Ira kezét:

- Ira, ne lépj fel többet.
- Talán nem voltál meglegedve velem? - ütődött meg Ira.
- Ha látom, hogy birkózol az oroszlánnal, ámbátor győzedelmeskedel, mondhatom-e néked szívem szerint: nosza, ott egy *másik* oroszlán, menj neki.
- De legyőztem az oroszlánt - csattogtatta Ira egészséges fogait és nyújtózkodott a karjaival.
- Legyőzted fiam - és szeméből egy könnycsepp szivárgott, amelyet sietve törölt le.
- Sírsz, apám?
- Othellót siratom.
- Legközelebb valami vígabbat játszom, apám, hogy megnevettesselek.

Ira nem nyugodott, amíg a színházigazgató még egyszer fel nem léptette egy porul járt jenki vidám szerepében. A színház rosszul ment, a tagok nem kaptak fizetést, Ira Aldridge neve az Othello sikere után vonzotta a közönséget, érdemes volt hát a kockázat. Nehogy észrevegyék sötét származását, Irának ki kellett hogy meszelje arcát, göndör, kócos haját eltüntesse és fehér keztyűt húzzon a kezére.

Mégis észrevették. Nehány fickó már az első felvonásban gyanút fogott és szünetben belopódzott a színpadra. Hangos diadalordítással ráncigálták ki Irát az öltözőjéből és gáncsot vetve hátulról ütlegetni kezdték. Dániel a színpad másik sarkában állott, nem is sejtette, hogy mi megy végbe. Ira megfeszítve minden erejét, feltápaszkodott és farkasszemet nézett támadóival. Ezek új erőre kaptak, felemelték, vitték magukkal. Ira a hajukba csimpaszkodott. Élet-halálharc kezdődött, Ira a fogával harapott, kezei nem voltak szabadok. Már a színpadra értek, ahol néhány elszánt figura hadakozott fütyköseivel. Ira tekintete találkozott apjával, rettenetes ordítás szakadt ki a melléből, de ez megmentette. Ordítása oly infernális, emberfölötti volt, hogy támadói elengedték, mire Ira félrelökve őket, merész ugrással egy oszlopfára kúszott, a tetőzet egy szűk nyílásán kicsúszni igyekezett. A nyíláson keresztül csak a fejét dughatta ki, de ahogy meglátta a csillagos eget, új erőre kapott, kinyomott egy lécet maga mellől és eltünt.

A néger szökése új tápot adott a csöcselék bosszújának. Most már a nézőtéren is tudták, hogy a direktor egy négert merésztelt felléptetni és felháborodtan ugráltak fel helyeikről. Egy megvadult alak a sugólyuk elé szaladt és beleordított a nyüzsgő hangyabolyba.

- Elmenekült a beste lélek!
- Utána! - Ki az utcára! - Ilyen gyalázat! - Hol az igazgató? - Meg kell lincselni! - Nem volt elég a Warvick eset? - Máglyára velük! - ki kell írtani őket!

Mindenki felkerekedett, széket ragadott a kezébe, az utcán pedig fáklyákat gyújtogattak, hogy üldözőbe vegyék az elmenekültet. A direktor álszakált ragasztott a képére és menekülni próbált. Nem sikerült, felkapták a levegőbe, labdáztak vele. Az eszeveszett indulat az öreg Dánielt sem kímélte meg. Valaki az áthasított kulisszán keresztül hozzálépett és fejbe kólintotta. Félelmetes harag gyült fel Dánielben. Úgy érezte, hogy meg kell markolnia a kulissza épen maradt keresztlécét és ezzel kell lecsapni a nyomorultakra. Most röhögve meglökte valaki, homlokával a földre esett. Körülötte tajtékzott a düh, de ő diadalmasan szorította össze a fogait, mert azt bömbölték körülötte: megugrott a kutya...

Azután elveszítette eszméletét. Súlyos betegen cipelték haza. Sokáig nyögte az ágyat. Viziók cikáztak a szeme előtt, újra végigélte ifjúságának rémes élményét, amikor az őserdőben, vállain a megsebzett királlyal loholt, érezte lábai lankadását, hallotta a faágak ijesztő

recsegését, egy tisztáson élesen szemébe sütött a fény, megfogta apja kezét, hideg volt... Fájdalma olyan éles volt és gyötrelmes, hogy felordított.

- Meghalt?

- Nem.

Kinyitotta a szemét, próbált tapogatózni a fény irányában. Rebecca hajolt felé, vizes ronggyal a kezében.

- Épen most kapjuk a hírt, hogy Irának sikerült egy angol hajóra menekülnie és már útban van Anglia felé.

Dániel szíve fokozatosan telt meg, mint egy elzárt, elhagyott meder, ha fölötte a zsilipeket ismét megereszti. Szemét behunyta és motyogott magában. Most ismét apját látta - tudatosan engedett e kép elhatalmasodó benyomásának - amint felkerekedik, ott hagyja őket, Lesliet, a házat, az ültetvényt, hogy megkeresse elvesztett királyságát.

Írát sohasem fogja látni többé, sohasem.

Rebecca kinyitotta az ablakot, hogy özönljék a szobába friss levegő. A kertben egy barna bőrrű asszony ringatta a csipőjét, énekelt hosszan, elnyújtva. Ilyen hangja lehetett a vadludaknak...

- *Sweet Jesus, our sweet Jesus* - motyogta makacs, éneklő hangon az aggastyán.

VIII. FEJEZET. ISMÉT ELŐLRŐL

Ujra lehorgonyzott egy hajó az ír parton és letette Irát.

Bizonyos Flahertynek, egy jólelkű ír sörfőzőnek köszönhetette, hogy visszakerült. Flaherty véletlenül tanuja volt, amikor lerongyolódott gunyában egy dult arcú néger kapaszkodott fel az indulásra kész hajó kötélhágcsoáián és könyörgött a kapitánynak, hogy vigye magával. - De miért? - kérdezte a kapitány, egy mindenfelülálló hivatalnok gyanakodó és visszautasító fensőségével. - Miért? - kérdezte Ira maga is tanácstalanul, majd gyors, kapkodó beszédben megismertette a történetekkel, egyben felhozta saját védelmére is mindazt, amit csak felhozhatott.

- Még mindig nem látom be - mormogta a vén hajómedve, olyan fogcsikorgató kedvetlenséggel, mint amilyennel hajójának láncai szólnak - hogy miért épen az én hajómra kívánczik?

Ujabb jelt adtak az indulásra, két matróz jött, hogy eltávolítsa a négert és Ira sűrű verejtékcseppel a homlokán, teljesen kifordítva minden férfias nemességéből, szenvedéseinek történetét dadogta.

Flaherty, ez a szürkés szemű, ösztövéri úriember, váratlanul védelmébe vette a négert.

- Ismerem mister Ira Aldridget. Hazám és az ön hazájának jeles színésze ő és Albion becsülete követeli meg, hogy segítsünk rajta.

A kapitány gúnyosan nézett reá.

- Hát persze... Jegy nélkül... Jegy nélkül még önt sem szállíthatom el, uram!

- Vállalom a költségeket - vetette oda Flaherty keményen és már is erszényébe nyult, lekopogtatva a viteldíjat. Vajjon mi vezette Flahertyt e ritka nagylelkűségre? Talán azért tette, hogy megmutassa: egy ír mindig különb egy angolnál? Vagy mert, maga is üldözött nemzet fia, inkább beleérzett egy másik üldözött nyomorúságába? Talán látta valahol játszani Irát, megtetszett neki?... Egy sörfőzőnek, egy ismeretlennek?... De Flaherty nem szolgált magyarázatokkal.

Ira naiv, asszonyos hálálkodással köszönte meg a szívességet és máris nevető szemmel fogadkozott, hogy a pénzt a legrövidebb időn belül visszaadja.

- Egy percre sem kételkedem benne, uram - nézett reá a két szürke szem. Ott, a kapitány színe előtt nagylelkűen kezét fogott pártfogoltjával.

Egy percre sem kételkedem benne, uram... Mennyire más ez a hang! Mi minden rejlik e hang mögött, mintha már is egy új bolygóra lépett volna. Flaherty bemutatta több dublini kereskedőnek, akik hasonlóképpen udvariasan viselkedtek. Később a kapitány is enyhült, Ira értelmes lényre lefedezte.

Flaherty zárkózott lény volt és amíg Ira jellemző bőbeszédűséggel és dagályossággal társalgott, sőt szavalt, belőle harapófogóval is alig lehetett kihuzni a szót. Magas, dudoros homlokán, csontos arcán soha nem villant fel érzelm jele és szemében csak akkor csillant fel a kíváncsiság, amikor Ira elbeszélte neki, hogy még Angliában egyik volt gazdáját, egy ír összeesküvőt a börtönbe hurcolták, titkokat akartak belőle kicsikarni, de ő hallgatott. Flaherty az ír nevét kérdezte. Amikor az ismerős nevet Ira ajkáról hallotta viszont, annyit mondott:

köszönöm - és ezzel minden felvillanó rés, amely a titokzatos ír világ belsejére mutatott, ismét bezárult.

- Nem volna kedve Dublinba jönni? - kérdezte Flaherty tőle, a partra szállásnál, jól látva, hogy Aldridge amerikai kudarca után mennyire tehetetlen. - Szálljon fel velem a postakocsira. Ha már idáig együtt voltunk... Maradjon, amíg szerződést kap valahol. Erszényem rendelkezésére áll. No, jöjjön...

Igy került Ira Dublinba.

Farley asszonynál, egy mészáros özvegyénél vett ki szobát magának. Szobája zeg-zugos utcában a második emeleten volt, fekete, nyikorgó falépcső vezetett oda fel. Kiszáradt butorok közé került, amelyek szüntelenül recsegték, de az ablak virágos volt és szabad térségre lehetett ellátni onnan. Az ősz hajú, de rózsás arcú asszony, dacára Flaherty beajánlásának, bizalmatlanul fogadta, - minő arccal is fogadhatna egy ír mészáros özvegye, a Harvicke streetről, egy négert? - de később, amikor kiismerte szokásait, szükségesnek tartotta megjegyezni: mi írek, fájdalom, eleinte mind bizalmatlanok vagyunk... Irának ez a mentegőtődzés nagyon jólesett. - Minden okuk is megvan reá, asszonyom!

A rossz aratás, adó, katonaság, járvány, zsiros földtulajdonosok kegyetlensége, hitüldözés - vak lett volna Ira, ha nem látja, hogy bánik a gazdag a szegénnyel, az angol az írrel, a fehér ember a fehérrel. Tudja isten, némi elégtételt is érzett, vigasztalásfélét, hogy lám, a méltatlan szenvedés néha más fajtájú embernek is kijut osztályrészül. De nem volt kíváncsi, hogy mélyebben bepillantson a dubliniak veszekedett sorsába, a szegénység kenyeke volt ugyan, de a szegénység, a nyomor, mint probléma, nem érdekelte. A hosszú tengeri út alatt, a Flahertyvel folytatott beszélgetések ismét meggyőzték, hogy neki Shakespeare mellett van a helye és első dolga volt egy zsigvárosból a nagy britt alkotásait megvásárolni. Voltak más könyvei is, de ezek között csak lapozgatott, ellenben igazán csak Shakespearet olvasott, fennhangon hangsúlyozott minden szót, benépesítette a négy fal terét a képzelet regényes alakjaival és csak akkor ocsudott fel, amikor háziasszonya bekopogtatott, alet, üröcömöt helyezett asztalára. Ilyenkor látta meg, hogy hol van. A fehérre meszelt falat Farley arcképe díszítette, egy mindig figyelő, rezes orrú, aprószemű arc; éles kontrasztként fájdalmas tekintetű Madonna; ütött-kopott szekrény, amely rosszul zárt és amelynek alján néhai Farley ruhái szerénykedtek illedelmesen, összehúzószkodva a szoba új tulajdonosa előtt. És az ágy, amely rövid volt neki, s ha feküdt, mindig fel kellett huznia térdét... És maga mit vacsorázik Farley asszonyság? - Krumplit - volt az örök válasz, mintha az a nagy darab föld nem teremne más egyebet, csak krumplit. - No, üljön le, Farley asszonyság... Az asszony zavartan ült a széles kandalló mellé, posztóharisnyás lábát felrakta a téglára. Beszélgettek. Egy ízben Ira volt ír gazdája nevét ejtette ki a száján. - Hát ismeri? - szólalt meg Farley asszonyság komikus ijedtséggel. - Szolgáltam neki. - Csitt - suttogta Farley asszony - e nevet ne említse sehol. Ő van és nincs. Ne keresse - és arca egyszerre elpirosodott. - Túlközel ül a kályhához, asszonyom...

Két alkalommal látogatta meg Flahertyt. Farley asszony már bizalmasan elárulta neki, hogy ő Flaherty is részt vesz - a „mozgalom” szót nem ejtette ki - Amerikában pedig azért járt, hogy pénzt hozzon - megint elharapta a szót. Flaherty szép tágas házban lakott, háromnegyed órányira a sörteleptől, könyvek vették körül és Ira boldogan fedezte fel a polcokon ismerőseit. Egy kis asztalkán *Frasers Magasine*-je Thackeray regényfolytatásával, egy új, de igen előkelő folyóirat: az *Atheneum*. Irodalomról beszélgettek, az ír földről, Connemarta komor tőzeg-hegyeiről, a kék Shennonnáról, a kelták zöld szigetéről és amikor Ira elvált, könyveket adott neki: a Lebor Gebalat, a foglalások könyvét, amelynek bőrfődelét Flaherty szeretettel simogatta meg. - Mi szeretjük az angolokat - mondotta neki búcsúzáskor - értse úgy, ahogy

mondom: didergünk a szeretetükért, de ők félrehúzzák a szájukat: azzal, hogy te fázol, még nem nyertél jogcímet a meleg gunyához.

Flahertynek ez a mondása sokat foglalkoztatta Irát és megállapította magában, hogy ezt akár Shakespeare is leírhatta volna

*

Mr. Callrolf, az impresszárió színtársulatot hozott Dublinba. A társulatnak nagy reklámozást csapott, sikerült is kihúzni a szegény emberek zsebéből a pennyket. A társulat egyébként - egy-két vendégszereplő tagtól eltekintve - csapnivalóan rossz volt.

Ira természetesnek tartotta, hogy fel fogják kérni vendégszereplésre. Makacsul hitt a hírnevében és míg a társulat játszott, minden rezzenésre felriadt: most jönnek el a színháztól, hogy őt megnyerjék.

A színháztól azonban nem jött el senki sem érte.

Egyízben Flahertynél van és a színtársulatról beszélnek. Flaherty megkérdezi tőle:

- Nos, kedves Aldridge, maga nem lép fel?

Ira nem tudott hazudni, pedig nyelvén volt a szó: hogy is képzelet Mr. Flaherty? Hogy én majd ilyen társulattal... De Flaherty acélszürke szeme átvilágított rajta, mint egy üvegen. - Mehetek oda, ahova nem hívnak? - mondotta erőltetett nyugalommal, de válaszában átizzott a visszafojtott indulat.

Másról beszélgettek.

Flaherty azonban még aznap délután visszaküldte a jegyet, amelyet a színház titkára vitt fel lakására. Máskor kiváltotta, ezentúl nem fogja. Okát sem tagadja el: méltatlannak tartja, hogy Ira Aldridget, aki itt él Dublinban, nem lépteti fel a színház.

Callrolf hanyathomlok rohant Flahertyhez:

- Bocsánat, uram, ez csak tévedés lehet... Már hogy Ira Aldridget, a mi büszkeségünket?! De hát nem tudtuk, hogy Dublin e nagy művésze...

- Ira Aldridge nem a dubliniak művésze... ő bár szerecsen... - szakította közbe Flaherty indulatosan.

- Szerecsen? - sápítozott Callrolf és nyugtalanul forgatta nyakát a szűk gallérjában.

- A híres Othello és Roscius. De ezt önnek jobban kell tudni...

- Persze, persze... Ó, istenem, milyen szórakozott vagyok! De uram, mit fognak szólni majd a helyi előkelőségek?...

- A helyi előkelőségek pontosan azon a véleményen vannak, amelyen én. Azt akarja, hogy üresen álljon a színháza?...

Callrolf behúzta a nyakát és meghunyászkodva eltávozott. Nagy tanácskozásokat folytatott a titkárjával és ha megfeszült, sem tudta, hogy ki az az Aldridge... A titkár, aki egyébként társalgási színész volt, hallott valamit harangozni Iráról.

- Ha jól emlékszem, már fellépett valamelyik londoni külvárosi színházban. Hopp! A Royaltyben. Hát léptessük fel a Pizarroban, játsza el ő a Rollát.

- A Pizarro szövegkönyvét feltüzelték az az átkozott Poll. Nincs más „fekete” darabunk?

- Talán az Oronocoban....

- Bánom is én, akármiben... Ha pedig nincs szerepünk, hát szombatig firkásson össze valamit, titkár! És most hajtsa fel nekem a föld alól is azt a nem is tudom én hogyhívjákot.

Ira Aldridge az első pillanatban adta a sértődöttet. De azért elment Callrolfhoz. Az impresszárió nagy hangon kezdte, ecsetelte a megtiszteltetés jelentőségét és olyan nevetséges összeget ajánlott fel neki, hogy Aldridge indulatosan nyult a kalapja után. Callrolf behúzta rövid nyakát és kenetteljesen kérlelte: A rossz gazdasági viszonyok... Végére is nekem van megfelelő színészem... Aldridge megsajnálta és kijelentette, hogyha fellépésével segíthet a bajba jutott színészen, akkor ingyen is fellép. - Köszönöm önnek - szorongatta meg Callrolf a nehezen mozgó fekete kezét, magában röhögött, hogy csak néger lehet ilyen ostoba. - Testestől, lelkestől a rendelkezésére állunk. De miben szándékozik fellépni a művész úr? Titkárunk egy szerepet esetleg ír önnek, kiváló író, szavamra, valami mulatságos...

- Az Othelloban.

- De hát az lehetetlen.

- Miért lehetetlen?

- Mert éppen Kean Edmundot várjuk e szerepre. Tetszik tudni, ő is nagy színész...

- Keant? - ugrott fel Ira és elveszítette nyugalmát

- Úgy van, Keant. Talán meg van lepve, uram?... Nem méltóztatott olvasni a színlapokról?

Ira Aldridge, mintha senki más nem lett volna a szobában, izgatottan fel s alá járkált. Kean? Kean neve, közelléte, mint egy magnetikus ütés, úgy érte. De most higgadtan ezt mondta:

- Kean vendégszereplése mindenesetre emelni fogja az ön előadásainak színvonalát. Ennek ellenére, fájdalom nekem is ragaszkodnom kell elhatározásomhoz, hogy elsőnek Othelloval kezdjem a vendégszereplésemet.

- De uram, gondolja meg...

- Meggondoltam - lassan felhuzta a keztyűjét, hogy ezzel is időt engedjen a másinak.

- Akkor, uram, le kell mondanom az ön vendégjátékáról.

Ira eltávozott, Callrolf nem tudta mitévő legyen. Ez egy zavaros, hebehurgya, sőt izgága ember. Legfeljebb egy betétet szánt neki, egy komikus, röhögtető jelenetet. Csak ne volna olyan átkozott nagy tekintélye ennek a hasonlóképpen ostoba Flahertynek a városban. Még hogy az Othelloban?!... És hogy kötötte az ebet a karóhoz, mint aki Othellon alól nem is adja... Flahertyvel kell beszélni, hogy győzze meg őt. Titkár, titkár! - Maga látta ezt az embert, mi a véleménye róla?

- Édes istenem, mi véleményem lehet egy ilyen subickolt képűről?

- Az Othellot akarja. Cachan-utcai ószeresektől öltözködik és az Othellot akarja.

- Meg kell puhítani. Azt kell mondani neki, hogy párhuzamosan megy az Othello, egyszer Keannel, egyszer vele. Egyelőre táblás házakra számíthatunk és ha majd Kean visszautazik, meglátjuk.

Callrolfnek tetszett a megoldás. Fő az, hogy időt nyerjen...

- Mulatságos. Huszonötöt húztak rá az őserdőben, ha nem az Othellot játszotta. Az én színpadomon... Hogy fog majd nevetni Kean, ha elmondom neki, hogy ki akarta kitűrni a nyeregből.

Callrolf ezzel napirendre is tért volna, ha nem lett volna az Ira lényében valami ki nem fejezhető, ami a vén színpadi rókát egész nap foglalkoztatta.

*

Kean fáradt volt, szótlán és csak ernyedő kézlegyintése, tétova mosolya volt az ünneplő szavak hallatára.

- Az utazástól - mondotta végül mentegetődzve. Miért vallja be nekik, hogy Londonban is éppen ilyen fáradt, mint Dublinban, mint mindenütt.

Callrolf próbálta felvidítani.

- Képzelse, a minap beállított egy néger hozzám, hogy ő akarja játszani az Othellót. Mondom neki: elment a szép eszed? Othellót Kean úr alakítja Londonból. Sajnálom, mondja ő, Kean ide, Kean oda, az Othello az enyém! Haha, ez a pofátlanság, egyenesen mulatságos...

Kean azonban figyelemmel hallgatta:

- Ira Aldridge?

- Úgy van, úgy-e úgy van, titkár? Ismeri talán a művész urat? - lepődött meg Callrolf a nem várt hatásra.

Kean megrezzent:

- Ismerem... És ön mit mondott neki? - mondta hirtelen.

- Kidobtam.

Kean maga elé nézett, majd egyszerre megélénkült.

- Helytelenül tette. Azonnal értesítse, - minden szót hangsúlyosan tagolt, - hogy eljátszhatja az Othellót. Én, én a Jágot fogom játszani.

A direktor és titkár összenéztek. Hát ez mi? Kean ismét szeszélyes kedvében van? És ha a néger tönkreteszi az estét?

- Megértette?

A direktor vállat vont. Azután Kean vessen magára!

A titkár elrohant Aldridge lakására, hogy hozza magával a színházhoz. Ira mosolyogva fogadta.

- Nos, meggondolták magukat?...

- Megérkezett Kean, látni akarja önt, uram!

Aldridge elsápadt.

- Mondja meg Keannek, hogyha látni akar, nézzen meg a színházban.

- De hiszen éppen ezt akarja, uram - és gyors lélegzetvétel között elmondotta, hogy ő játsza az Othellót és Kean Jágot.

Félelmetes perc volt. Ira érezte, hogy ha meg nem fogja az asztal peremét, hanyatt esik. Dadogni kezdett.

- Ugratni akarnak?

- Uram, intézze el vele a dolgot. Siessen, próbálnunk kell, este már előadás lesz.

Ira azzal a félelemből született göggel, hogy mindent elveszíthet, de ha már mindent elveszít, a férfi megingathatatlan fölényével fogja tenni, utána nyult tubákos szelencéjének és kettőt óvatosan szippantott.

- Én tudom a szerepemet. Kean is tudja. *Mi* ketten tudjuk... Minek hát a próba? Este pontosan ott leszek. De most távozzék uram! Rettenetesen el vagyok foglalva.

Amikor egyedül volt, ledőlt a kanapéra és zokogott. Szentül meg volt győződve, hogy Kean csak gúnyt akar űzni belőle. Kean szemében ő most is csak szolga, a cipőhuzogató... Honnan tudja Kean, hogy ő ki és mi lappang benne? Vagy talán látta? Titokban megnézte?... Szereti Keant, gyűlölve szereti. Meg tudna halni érte bármely pillanatban, de ha az a szándéka, hogy nevetségessé tegye, akkor... De hátha Kean mégis komolyan gondolja... Keantól kitelik, ő ismeri Keant, jobban, mint önmagát, olyan jól ismeri. Bár csak este volna...

Félórával az előadás megkezdése előtt, amikor már az ötödik fullajtár rohant hozzá, hogy jöjjön a színházba, úgy lépett be Kean öltözőjébe, mintha az a nyolc-tíz esztendő csak tegnap lett volna. Kean most sem fordult hátra; azzal a sanda tekintettel nézte meg a tükrekből, mint akkor Baltimoreban. Az italos üveg most is az asztalán. Hegyes, sovány vállai, mint madár törött szárnyai, látszottak ki a rövid ujjú gypjú ingből. Arca még öregebb lett, komor közönytől sötétedett, vonásai a szája körül még mélyebben vésődtek be a kiszáradt bőrbe és Ira ha másról nem, hát ezekről olvashatta le az idő rohamos mulását.

- Gyorsan, gyorsan - rivalt reá Kean és ez a két szó elsöpört minden bizonytalanságot, ami az évek alatt összegyűlt közöttük. - Készítsd ki magadat, ne bámészkodj! Ha valamire szükség van, ott a ládám a sarokban, válaszd ki magadnak.

Azután belenézett a tükörbe, habot kent az arcára és erőteljes mozdulattal borotválkozni kezdett.

- Micsoda ember - gondolta Ira. Földhöz szegezve állott az öltöző közepén és megbabonázva nézte Keant, pamacsos arcát, amelyből két hideg láng lövelt, a széles pengéjű borotvát, amelyen csillogott a gyertyafény.

- Ó, mesterem - óbégatta meghatottsággal.

- Hallgass, mert hozzád vágom ezt a borotvát, - nyerseskedett Kean.

Ira kullogva elvonult a sarokba és öltözködni kezdett. Köpenyeg, amelyet magával hozott, el volt szakadva és gyertya zsiradéka keményedett meg rajta.

Kean odadobta az övét, Ira alázatosan kapott utána.

A köpeny azonban rövid volt - hatalmas, hat láb magas termetén. Kean a tükörből nézte és gúnyolódott.

- Ha jól forog a nyelved, a köpenyeged is megnyúlik. Teremts neki illúziót és odalenn azt hiszik, hogy sepri a földet.

Végre künn voltak a színpadon. Szemtől szembe egymással. A huszonhat éves Ira és az ötvenöt éves Kean. Othello és Jágó. Mialatt Shakespeare jólismert szavai felcsendültek, a két arc, a két színész figyelte, leste, falta egymást. Párbaj volt ez, erőiknek, izmaiknak kölcsönös felbecsülése, két lény versengése, hogy egyik kiszorítsa a másikat arról a helyről, ahol megvetette lábát. Jágó és Othello elméik finom pengéjével küzdöttek egymással. Két színész, két ember: Kean és Aldridge. Mégis egy mind a kettő, feloldva egymást ellentéteikben, mint ahogyan Shakespeare génusza feloldódik két ellentétes színpadi figurában. Ira most megint érezte, hogy milyen végzetesen hozzá van kötve Keanhez, mint két gályarab a tengeren, akiknek egy a sorsuk. Hogy is volt csak... A narancsszínű uniformis... Idején felhozni a bort, levetkőztetni részeg urát, megkenni a zörgős csontokat a fürdés után. Egy mozdulatává sülyedt urának; nem volt több, mint Keannek egy unott gesztusa. De *most*... Egyenlőek, ikerlelkek. Keannel játszik, Keannel! Egy színpadon! Megtapogatja a csuklóját, nem álmodik-e? Nem, ez valóság, minden valóságnál nagyobb valóság. A létezés új formájába zuhannak és Shakespeare tüdejével lélegzenek.

A közönség tombolva követelte a rivaldák elé Keant. Az ő sikere, nagysága mellett észre sem vették - a másikat. Ira szédülten kitámolygott és összehuzott lábakkal elhelyezkedett egyik drapéria mögött, kezébe temette arcát és mind azt várta, hogy talán a harmadik taps után Kean odainti magához, megfogja a kezénél és őt is kiviszi a közönség elé. De Kean csak unott arccal bújt elő és vissza, a díszletezők szaladtak, a zsinóron lógó vasrudak zajjal engedték le terheiket, a kulisszákat tologatták, a világosítók a fátyolfüggönyöket pótolták ki, a készülődés, a gyors munka lendületétől remegett a színpad egész bordázata, Ira csak ült ott rettenetes mozdulatlanságban, a száraz levegőtől kitikkadt szájpadrásslal és feje felett, mintha önmaga létezésének felszíne alá került volna, összecsapkodtak a tapsok, amelyek egy *másiknak* szóltak.

És azután megint egy felvonás, a taps már őt is követelte. Valaki harsányan bekiáltotta: Aldridge és a nevet felkapták, mint egy zászlót. Kean és Aldridge egyforma hangerőséggel röpködtek a levegőben, neki is meg kellett jelennie a függöny előtt. Keant elhalmozták koszorúkkal, babérágakkal, ki sem látszott a színes szallagok és virágos kosarak erdejéből, de Ira biztosan tudta: pár esztendő és az ő termése is beérik hasonlóképen. Nem volt szívében semmi irigység, hogy Kean nimbusza mellett csak halovány, erőtlen csillogás az övé és hogy ő már nyugodtan mehet a festéket lemosni, amikor Keant még mindig ünnepelek.

Előadás végén bement hozzá Flaherty és kezét szorított vele:

- Isten segítse magát Aldridge! Ma este egy nép szószólójává vált és úgy tetszett nekem, hogy több, mint színész. Szabadsághős, a szívemből beszélt.

Ira félszegen vont ki a kezét, mereven maga elé bámult, várt, várt, makacsul.

Most belépett Kean.

Flahertyt, aki magasra gombolt ruhában, ünnepélyes arckifejezéssel állott Ira előtt, egy pillantásra sem méltatta, hanem Ira felé fordult:

- Várj meg, amíg lemosakodom, aztán együtt megyünk haza. Utközben majd elbeszélgetünk... God, my god, - hosszasan nézte, szemében ismét felvillant az a csodálatos forróság, amelyet Ira játék közben látott felvillanni az arcán, részvét, együttérzés, meglepedés, egy suhanás csak, ami túl esett a szerepen, megkeményedett és mozdulata, mintha a vállára akarta volna venni a kezét, elsiklott valahol. - Látom, már készen vagy. Hagyj hát magamra...

Ira és Flaherty kiléptek az öltözőből, Flaherty búcsút vett tőle és arra kérte, hogy haladéktalanul látogassa meg.

Ira a színház bejárója előtt türelmetlenül várta Keant. Végre elkészült, de amikor meglátta, hogy egy csoport még mindig várja, odasugta Irának:

- Mondd meg neki, hogy már eltávoztam egy másik ajtón. Fáradt vagyok, terhemre van az ünneplés.

Végre elnéptelenedett a színház tájéka. Kean aranyfogantyus botjával csöndesen kopogtatott a járdán. Már percekig szótlánul haladtak, amikor Kean megragadta a karjánál.

- Azt hiszed, hogy eltaláltad? Csak a színfalakat hasogattad, nyálaztál, fenevad módjára ordítoztál. Így kellett volna tenned - és most a néptelen utcán egy pontra szegezve tekintetét, mintha mégegyszer szemlét tartana a világ dolgai felett, a legnagyobb megindulással, szinte könnyezve elkezdte: „Isten veled, Othello napja lejárt”... Hát, látod ez az: nem tudsz szenvedni, csontjaidba nem évdőtt bele a szenvedés. És szeretni se tudsz, asszonyt, nőt szenvedélyesen, hát honnan is tudnál? - Most mesterkélt jókedvtől megváltoztatta a hangját: megszomjúhoztam! Nincs a közelben egy jóra való csapszék... Haha, engem az „előkelők”

most vacsorára várnak. Menj el helyettem. Menj, ne maradj velem! Egy ringyót szeretnék, akivel egyszer jól kibeszélhetném magamat.

Ira összeszorított fogakkal hallgatta és nem tárgított.

- Mesterem, most e pillanatban el kell dőlnie mindennek. Az a szó, amelyet ki fog ejteni ajkán, eldönti a sorsomat. Lépjek fel, vagy hagyjam el örökre a színpadot?

Félelmetes, síri hangon tagolt minden szót, tekintetéből felcsapó konok elhatározással. Kean meglepődve nézett arcába, de így szólott:

- Ne lépj fel.

Ira, mintha hirtelen esztét vesztette volna, elrohant. Egész éjjel csavargott, átkozta életét. Amikor reggel hazatárgyolt, az asztalán levél várt. A levél Bellamyhoz, a bathi színház igazgatójához volt címezve:

- Kedves Bellamym! Legyen szabad bemutatnom önnek Aldridge urat, az afrikai Rosciust, kinek alakításait nagy élvezettel láttam. Csodálatos gyakorlottsága van és biztos vagyok, hogy az ön helyes vezetése mellett játékkártyának bizonyuland. Még nem tértem magamhoz utazásom fáradalmaiból, de hiszem, hogy egy-két nap múlva ott leszek. *Kean Edmond*.

Ira kiejtette a levelet a kezéből.

- Ha nem ismert volna annyira, akkor most halott volnék. De én... de én őt sohasem fogom megismerni.

*

Bathban Kean még egyszer fellépett Irával, azután visszautazott Londonba. Ira számára diadalmas esték következtek. Callrolf és Bellamy versengtek, hogy melyik nyerje meg a színházának, végül is Callrolf győzött, aki azzal kecsegtette, hogy bejárják együtt egész Angliát. Belfastban Charlessel, Kean fiával került össze. Charles tehát beváltotta fenyegetését, ő is erre a „ledér”, Kean által annyira korholt pályára lépett. Huszonkét éves volt, az ifjúság nagyzó modorával, de Ira úgy látta, hogy sohasem fog apja nyomdokaiba lépni. Charles Jágójából hiányzott az emberábrázolás ereje és minduntalan úgy érezte, hogy nem akként adják neki Jágó szavait, hogy a féltékenység szenvedélyét kellőképpen kikorbácsolhassa magából. Ahelyett, hogy hízelgett volna Charlesnak és rátappintva Charles hiúságára könnyen barátot szerzett volna benne, megmondta őszintén, hogy Jágója nem tetszett, egyedül Edmund alakítása tökéletes és Shakespeare szellemében fogant. Charles gunyosan elvonta a száját: Ön igazán nem illetékes ennek elbírálására. Apám Jágója divatjamult, ő képtelen az ironia mesteribb fogásaira.

Ira ezek után nem vitatkozott vele.

Tudott, amit tudott. Féltékenység - mondotta magában. - Othellónak és Jágónak örök féltékenysége. De te Jágónak sem vagy igazi, mert a Jágók is tudnak szenvedni, te pedig nem szenvedsz - és arra gondolt, hogy micsoda színjáték lesz az, amikor az apa és a fiú kerülnek egymással szemben a színpadon.

Ez is bekövetkezett.

London egyik legnagyobb színházi eseményeként tárgyalták, hogy Kean kibékült fiával s a Covent Gardenben együtt fognak fellépni. Azt rebesgették, hogy a kibékülés nehezen ment, hosszú előzményei voltak és csak az nap békültek ki, amikor már fel kellett lépniük. 1833. március 23-ikére tűzték ki a nevezetes előadást. Aldridge sietve szakította félbe vidéki körutját, de utazás közben meghűlt, súlyos lázzal ágyba került és így az előadáson nem vehetett részt. Lázálomban azonban ott volt a színházban, maga előtt látta őket. Megmagyarázhatatlan

rossz sejtelmektől gyötörve várta az előadás kimenetelét. Másnap olvasta az ujságokban, hogy Kean összeesett a színpadon, haldokolva vitték el és életbenmaradásához semmi remény sincs.

- Így kellett lenni - mondotta magában, - ezt Shakespeare is így csinálta volna meg.

IX. FEJEZET. „YOUR HAND, DESDEMONA”

A halott Kean megnyitotta az utat Aldridgenak.

Hat nappal később, Kean tragikus fellépte után, Ira Aldridge a Covent Garden színpadján játszotta az Othellót.

- Most már csak az hiányzik, hogy Disraeli úr is megkapja régóhajtott mandátumát - állapította meg egy epés konzervatív lord Londonderry grófnő estélyén. - A parlament felszabadította a rabszolgákat, de ha így tart, holnap már mi fogunk gazsulirozni a jövevényeknek.

Beszélhetek akármit, Ira ismét fellépett, ugyancsak az Othellóban és minden idegen származása ellenére is elismerték róla, hogy e szerepben méltó utóda Keannek. Természetesen csak maguk között, mert az újságok óvakodtak, hogy nagy lármát csapjanak mellette.

- Lennék csak véretekéből való vér - brummogta Ira és ugyanezt gondolta Wycombe örökös jelöltje is lady Nortonné szalonjában, amire Melbourne miniszter megkérdezte tőle: - Hát mondja fiatalember, mit akar elérni? - Szeretnék miniszterelnök lenni, vágta ki Izsáknak, a tőzsdésnek a fia, a zsidó utcából.

- Az angol színjátszás fejedelme akarok lenni - válaszolt volna Ira is, ha valaki megkérdezte volna tőle.

Angliának ebben a nekilendülő századában, amikor a köznemesi osztály is szívesen kacérkodott Owen és Bentham divatos eszméivel és hivalkodott, hogy ledöntötte a válaszfalakat, amelyek egyik embert a másiktól elválasztották, néhány nagy siker után Ira Aldridge előtt is megnyitkáltak a szalonok ajtóit... Lady Blessington karolta fel és meghívta egy vízi ünnepélyére. Aldridge kikenve, kifenve jelent meg, fekete bársonyfrakkban, csipkés kézelőben. Itt alkalma nyílt a ház barátjával, Disraelival is beszélgetést folytatni. Aldridge kíváncsi volt az ünnepelt és sokat támadott regényszerzőre. Dicsérte előtte a Vivian Greyt és idézte belőle a jeligt: „*A világ az én osztrigám, amelyet karddal fogok felnyitni.*” Azután azt mondta:

- Ön Vivian Greyt politikai kalandornak jelölte meg. Ezt a kifejezést én nem találok helyesnek.

Disraeli megrázta illatos kenőcstől fénylő fűrtjeit és gyűrűkkel borított ujjaival hárfázott az ajkán:

- Félre értett, nem is kalandor ő - szólott - csak merész ember. Nálunk Angliában, - majd látni fogja, - minden embert, aki merész akarattal törtet egy cél felé, szívesen titulálnak kalandornak. A dicsőség vágya már önmagában véve is egyesek szemében erkölcstelen ügynék számít. De ha nyeregbe jut... - Disraeli szeme most kétes jelentőségű fényben csillogott. - Tessék birkózni, tessék győzni!

- Még akkor is, ha mint az ön Contarinije, nem fair módon, a birkozási szabályok figyelembevétele nélkül tiporja le ellenfelét?!

Disraeli figyelmesen megnézte és gúnyosan elmosolyodva, olyan bizalmassággal, ahogyan az összeesküvők szoktak, válaszolt:

- Még akkor is.

Aldridge Disraeli pusztá hangjából kiérezte nemcsak a küzdés mohó vágyát, de a megostromlásra kész különleges erőt is. Melegedni akart ennél a korlátokat nem ismerő elszántságnál. Kérések szűrődtek az ajkára és mintha rokonlélekre talált volna, ő is megnyilatkozott:

- Igaza van, uram! Birkózni kell és én birkózni fogok, mint egy oroszlán.

Disraeli megint gúnyosan mosolygott és széttárta szokatlan szabású, fehér selyemmel bélelt kabátját.

- Persze, mértékkal uram!

Mintha azt mondta volna. Más vagy te és más vagyok én. Nekem már *szerzett* jogaim vannak itt. Én a Jézus véréből való vagyok... Én Alroy Dávid vagyok, a zsidóherceg. De te?...

D'Orsay integetett barátságosan Disraeli felé egy szökőkút mögül és anélkül, hogy Aldridget észrevette volna, magához intette. Elvonultak könnyedén, magára hagyva a néget, akinek már nem először volt alkalma tapasztalni, hogy: valaki jön és őt egyszerre magára hagyják. De ilyen kicsiségekkel nem törődött. Élvezte a helyet, ahová került, hálás volt, hogy ennek a csillogó társaságnak perifériájára vetődhetett és romlatlan életöröm duzzasztotta izmait.

*

Ira mindent megpróbált, hogy a társalgás olajozott simaságában hajszálpontosan olyan legyen, mint azok, akikkel a szalonok átforrósodott légkörében ült, de csakhamar rájött - bár maga előtt gondosan titkolta - hogy százszor könnyebb leutánozni a klasszikus idők uralkodóit a színpadon, mint ezeket a kéneső elevenségu szeladonokat, akik sohasem ejtenek ki mélyreható gondolatokat, de ezt a semmit megtévesztően szellemes formában mondják. Bizony irult-pirult sokszor, különösen akkor, amikor a nők enyelegtek vele, akik számára csak egy, nehezen kinyögött esetlen bókja volt, amelyen bizony nevetni kellett... A nők érdeklődésének világa ismeretlen volt előtte. De a dámák kedvelték. Vonzotta őket az idegen tűz, az a mértéktelen lángolás, amely Ira nyers, agyagszerű lényéből kiáradt. Ezek a londoni asszonyok olyan férfiakhoz voltak szokva, akik a chevaleresque alázatosságot csak mimelik. De Ira valahonnan messziről jött, az emberiség csecsemő korából lépett elő, csak félig felismerhető tartalommal; íze, ritkaság-értéke volt, akár egy exotikus gyümölcsnek. Irát is csalogatta ennek a másik égtájnak nyílt, sőt az ő felfogása szerint szemérmetlenül feltárt gyönyörűsége, de visszariadt, mert hiányát érezte fegyverei élességének, mert attól tartott, hogy félreismerik, megcsalják, összetörik és sértetlenül már nem képes visszatérni önmagába. Ennek a különös elemnek, az *asszonynak* szükségét ő is nyilvánvalóan érezte, de neki egy távoli, úgyszólván éterikus nő kellett, akinek nem kell folyton folyvást hajfodrait és ruhadarabjait méltatni, beszámolni az epsomi futtatásról, pletykákkal csiklandozni, vagy célzásokkal ébren tartani érzékiségét - az ő asszonyának túlmesszi fényekből kellett előrezgenie.

Ira egyik fellépése alkalmával, a kémlelő lyukon keresztül kisfiús kíváncsisággal, hogy megtelt-e már a színház, a földszint legelső sorában egy ismerős női arcot pillantott meg. Rádöbbsent: hiszen ez Amelie, a themsei hajóról, aki szavaltatta, mialatt a hajófenéken gazdátlanul bömböltek a gondjára bízott barmok. Kiszámította magában az elmúlt éveket. Életének egy jelentős korszaka mulott el azóta, amióta nem látta, azaz dehogy is nem látta, emlékképeiből gyakran előkotorta és elhitette magával játék közben a színpadon: ott ül, figyel engem, neki fogok játszani. Ha ő itt van vele, nem történhetik semmi baj. Ez a vágyból, érzékek fényűzéséből, egy szilárd pont kereséséből és színészi babonából összeszőtt ködkép a talizmánja volt, amely sokszor megvédte őt a rangján felüli nők kacérkodásaival szemben is. És most itt ül Amelie az első sorban... A gyermekleányból érett nő lett. Zöld selyem ruhát viselt, ketté választott szőke haja le volt símitva homlokára, tekintete álmodozó volt, mint ott a hajó fődélzetén, amikor előrehajolt a fekvőszékéből, Ira gyermekes kíváncsisággal nézte. - Ó, az én Desdemonám! - olvadt el a hangja és egész este neki játszott.

Amelie sem vette le szemét róla. Ez a kék szempár, amely egyenletes fénnel lövelt feléje és túlvilágította a rivaldát, olyan biztonságot, sőt hatalmat kölcsönzött neki, amilyenek még sohasem volt birtokában. Felvonás végén, amikor Ira kijött a függöny elé, hogy megköszönje

a tapsokat, lenézett és odahajolt Amelie felé. A szőke lány megbiccentette a fejét, alig észrevehetően. Ira boldog volt.

Az utolsó szünetben livrés szolga kereste és egy levelet adott át neki. Ira izgatottan tépte le a borítékot és olvasni kezdte a velin-papírosra írt, szeszélyesen összekuszált sorokat. Lady Meredith Varton kéri őt, hogy tisztelje meg társaságát és előadás után vacsorázzék velük, az *Almacksban*.

Mindenre számított, csak erre nem. Lady Varton? Ki is ez? Blessingtonék estélyén találkozott vele. Szép asszony, kissé férfias, de szilárd jelenség, előítéletek nélkül való, kalandos multtal. Nagybátyja alsóházi tag. Pár percig beszélgettek csupán, ülve egy japán ernyő alatt a kertben. A lady szeme hosszasan időzött rajta. Megkérdezte tőle, hogy egy négernek is szüksége van-e, hogy pasztával fényesítse a fogait és hogy a magánéletben is olyan szenvedélyes-e, mint a színpadon? Nos, a hölgy előítéletek nélkül való volt - a beszélgetés szerencsére félbeszakadt. De hátha téved?... Hátha Amelie családi neve is Varton. Végtére ez nem olyan név, hogy...

- Hol ül a lady? - kérdezte hanyagul.

- Az ötös jobb páholyban. Vartonék már kétszáz éve az ötös páholyban ülnek - válaszolt a lakáj udvariasan, de enyhe szemrehányással.

Tehát nem Amelie... És az Almacksban találkozzanak?! Igaz-e vajjon a Punch pletykája, hogy a portás az Almacksból hazaküldte Wellington herceget, hogy vesse le a pantallóját és huzzon térdnadrágot és selyem harisnyát?

Ira fel s alá járkált az öltözőben, tollat hozatott és válaszolt.

- Nagyon köszönöm a meghívását, fájdalom, de hatalmas fejförccsel kell megbirkóznom és ma bizonyítanom használhatatlan vagyok. De ha megengedi a lady, közelebb tenni fogom tiszteltetés látogatásomat az ötös páholyban...

*

Másnap délelőtt Irának jelenti nyurga, nyakigláb skót inasa, hogy egy hölgy várja lenn az East Cheap sarkán és kéreti, jöjjön le.

Ira kipillant az ablakon, egy sudár, kellemes ifjú társaságában ott látja Ameliet, szallagos, virágos, félarcát beárnyékoló olasz kalapban, üdén, frissen, a tavasz arany keretében: egy Lawrence-kép.

Amelie olyan közvetlenséggel, amire csak egy angol nő képes, köszöntött reá:

- Kedves volt, hogy megismert az este. Ez itt Fred - a fiatal emberre mutatott. - Unokabátyámat már ismeri...

Ira annyira meg volt illetődve, hogy csaknem a leány nyakába borult, de nem volt bátorsága hozzá és csak a két kezét szorongatta.

- Hogyan került ide? Honnan tudta meg, hol lakom?

- Megtaláltam. Fredet még az este mozgósítottam, hogy tudakolja meg a címét. A színház irodájában megmondták. Fred nagyszerű fiú... - feleszmélve e szemtől-szembe állás furaságától és kissé zavarban Ira olvadó tekintetétől folytatta: - Igaz, nem tud egyebet csak boxolni, de azt igazán tud...

Fred vidáman érintette meg Ira karját.

- No, nem megvetendő az öné sem - állapította meg nagy szakértelemmel.

- Beszéljen magáról, kisasszony! Az imént unokabátyja nevét említette. Nem emlékszem, hogy találkoztam volna vele.

- Hiszen ő volt a hajóstiszt, aki magával vitt egy hajókirándulásra. Maga pedig feljött... Egy kicsit kómikus volt, valóban, meg is akartam mondani magának. De megszökött...

- Azaz kidobtak a hajóról, ez az igazság!

Kis csend. Amelie folytatta.

- Pár napra jöttünk fel Londonba... Jövő héten már visszautazunk. Talán maga is tudja, vidékiek vagyunk... De mennyien bámulják itt magát... Ezt nevezem népszerűségnek.

Ira most látta meg a körülöttük csoportosultakat. Legyintett a kezével:

- Én már megszoktam. Azt bámulják, hogy néger vagyok.

Amelie elhárító mozdulatot tett, mintha védelmére akart volna kelni:

- Nem! Fél London tudja, hogy maga az új Kean.

Ira elnézően nevetett:

- Alkudjunk meg! Azért nézdelődnek itt az emberek, mert maga is itt van, velem...

Megint pillanatnyi üresség válasz és felelet között, a csendet Fred harsány vezényszava törte meg:

- Menjünk, ne legyünk forgalmi akadály.

- Igaz is - kapott rajta Amelie - mit állingálunk a sarkon?

- Ha megengedi, tovább kísérem magát - ajánlotta fel Ira udvariasan.

- Fred mehetsz dolgozni! Mister Aldridgeot egy kis sétára hurcolom magammal. Délben az ebédnél találkozunk.

Fred jelentősen meghajolt, ujjait nyujtotta Irának és mosolyogva otthagya őket.

- Ne urazzon engem, Amelie! Nem akarom, hogy ezzel is távolságokat élezzon ki köztem és maga között. Hálával vagyok maga iránt... Igen, ez a helyes szó... Magának köszönhetem, hogy *itt* vagyok és hogy *vagyok* egyáltalában... Maga volt az első lény, aki védelmébe vette a rögeszmémet. Mondja nekem egyszerűen: Ira.

- Ira.

- Hát látja... Megy.

Elindultak. Az East Cheapon sétáltak végig, majd betértek a Pudding utcába. Itt jóformán valamennyi utcanév valamilyen ízes angol étel nevét őrzi. A Bilingsgate közelében a Szent Mihály templomhoz jutottak, mögötte kis temető, híres halárusok sírjaival. - Itt volt valaha a *Vadkan* korcsma is - jegyezte meg Ira mellékesen, - ahol Shakespeare megismerkedett halhatatlan Falstaffjával és ahol Quickly asszonyosság forgatta a nyársot és sütötte a pástétomot. Sokat tanyázom ezen a vidéken... Amióta Londonban vagyok, jóformán ezen a vidéken élek. Közel vagyok a színházhoz is...

Mint minden néger, ő is, ha egyszer szóhoz jutott, nem volt se vége, se hossza.

Amelie hallgatta. Kezében tartotta kalapját és meglássítva lépteit, kíváncsian nézett fel az apró ablakszemes faházakra, amelyek egy régi polgári mult dicsőségéről regéltek. Furcsának találta, hogy ó-Anglia kultúrájára éppen Ira Aldridge teszi őt figyelmessé, őt, a benszülött angolt... De Ira szavainak különös zenéje volt, ezek a zegzugos utcák annyi rejtett bájt tártak fel előtte. Oly jó volt lépkedni egy olyan férfinak az oldalán, akinek ezer és ezer ember tapsol

esténként, hogy mindenről megfeledkezett és teljesen átengedte magát a céltalan járás gyönyörűségének.

Már Szent Pál székesegyházának harangja ünnepélyesen elütötte a delet, amikor azon vették észre magukat, hogy a Guildhall előtt vannak. Az épület előtti téren galambok csipegették a magokat. Amelie kíváncsian nézegette a két mitikus kőóriást, Gogot és Magogot, majd mintha összehasonlítást akart volna tenni, az ő fekete kőóriására nézett. Ira megállott, mozdulatlan-ságával odatornyosult az oszlopok mellé. Amelie szeszélyes agyában nevetséges gondolatok villantak fel. Vajjon, ahogyan megáll, nem porzik el lába alatt a föld? Mi tartja, hogy meg tud állani és nem dől össze? Talán ha magára hagyná őt, Ira valami furcsa rokoni könyvelven azonnal beszélgetésbe bocsájtkozna ezekkel az irdatlan kövekkel. Huncutul, befelé mosolygott: ha felágaskodnék, sem tudnék felérni a válla magasságába - állapította meg csendes diadalmassággal.

Bejárták keresztül-kasul a Guildhallt, szinte örülve, hogy egymás mellett lépdelenek és másról beszélhetnek is, a látvány közösségén keresztül is közelébe férközhetnek egymáshoz. Átmen-tek a Mansion Houseba is, leültek a korintusi oszlopos egyiptomi csarnokba. A mennyezet szimmetrikusan elhelyezett ablakszemein keresztül egyenletes fény világított meg minden örök-életre szánt műzeális tárgyat, külön-külön.

Amikor megint odakünn voltak, Amelie azt mondta:

- Örülök, hogy itt jártam. Még sohasem láttam ezeket az épületeket belülről. Maga nem örül?

- Maga több nekem, mint a Guildhall, a Mansion House, a British Múzeum és akár a Westminster is, együtt véve.

Mi volt ez, ha nem nyílt, félre nem ismerhető szerelmi vallomás? Amelie boldog ijedtséggel eszmélt reá, hogy túlmesszire vitt e séta és egyszerre éhségről kezdett panaszkodni. Tanács-kozás folyt le közöttük, hogy hol ebédeljenek meg. Egyáltalában illő-e, hogy egy fiatal leány ebédelni menjen egy urral, aki...? - de ezt az aggodalmat elnyomta Amelieben a vágy, hogy együtt kell maradniok. Amelienak a Sommerset House közelében volt a szállása, Betty néninél, de hát ez túl messze van.

- Tudok egy kellemes vendéglőt, pontosan a Paul Churchhel szemben. Eszik valamit, kipiheni magát, egy cabra ültetem és haza megy... Amelie bólintott. Ira a Covent Garden piacán néhány szál aranyszínű Wallflowert vásárolt, azután megebédeltek, megint megtanácskozva minden fogást és bámulatosan egyetértve egymással.

- Kis Amelie - szólalt meg Ira a búcsúzkodásnál - magát mindig így fogom szólítani... Talál-kozunk-e még egymással? Vagy ismét nyolc-tíz esztendő várjunk? Szégyenlem magamat, de ki kell mondanom, hogy a maga arca mindig élt bennem... Éjszakánként felriadtam: Látom újra a Themsén, a hajó fedélzetén, nézi a rekettyés partokat, a nagy kerek világot...

Amelie szeme a földön mintha keresne valamit.

- Mit keres Amelie, little?

- A szavait várom, mi történik velük? Hova hullanak? Felemelkednek és elszállanak-e a levegőben, vagy lezuhannak?...

Nem fejezte be. Sietve odanyújtotta a kezét.

Ira megemelte kalapját és szemének zavaros csillogásában gyerekes bánat ült.

- Ma este utoljára játszom Othellót - szólott. - Legközelebb talán a Velencei kalmárban lépek fel. De persze maga már messze lesz...

Amelie örömet akart szerezni neki:

- Ha csak egy mód van rá, ma este ismét elmegyek a színházba. És holnap... Ej, ne törjük a fejünket rajta! Ha úgy van megírva, hogy találkozunk kell, akkor...

Ira azon az este másként fogta meg Desdemona kezét, ahogyan szokta. Amikor Desdemona odaértette ujjait az övéhez, ő gyöngéden, a mozdulat utólérhetetlen tökéletességével illesztette be a feléje kívánczó kezét széles tenyerébe:

- Your hand, Desdemona - suttogta Ira a színpadon, az elsötétített nézőtéren pedig Amelie ijedten szorította keztyüs kis kezét a szívére.

*

Másnap véletlenül, mintha mágnetikus sugár vonzotta volna mindkettőjüket, a Piccadilly egyik üzletében megint találkoztak. Ira épen belépett, amikor Amelie csomagokkal meg-
rakodva elhagyta az üzletet. Fülig elpirult, kis keztyüs kezét alig tudta kiemelni a csomagok közül.

- Ó, ez az örökös *shopping*! Valahányszor Londonból hazautazom, egy fél postakocsi tele van a holmiaimmal!

Ira szolgálatkészen megszabadította Ameliet csomagjainak egyrészétől.

- Istenem, még mennyi bevásárolni valóm van. Hát ez igazán érdekes, hogy millió ember él Londonban - úgy-e bár van annyi? - és én mégis találkozom magával.

- Most már, hogy az égiek is olyan jóakarattal vannak hozzám, ki kell használnom az alkalmat. Nézze, egy ugrásra csak a Hyde park. Leülünk, elbeszélgetünk. No, jöjjön... - csöndesen megérintette az ujjahegyével, Amelie küzdött magában.

- Éppen a Hyde parkban? A csomagjaimmal?

- Miért ne? Letesszük magunk elé...

- Nem bánom, egy negyedórácskára.

A negyedórából azonban hosszú óra lett. Ezalatt Ira sok mindent megtudott róla. Amelie, mintha a védekezésnek egy neme lett volna nála, a családjáról kezdett beszélni, otthonáról Walesben, a házról a fák között - semmiesetre sem kastély, amint ezt Ira tegnap megjegyezte, - csak egy kis udvarház, az emeleti ablakokra felfutó borostyánnal, - apjáról, akit Kingston Olivérnek hívnak, nyugalmazott tisztt, tagja a Country Councilnak, most gazdálkodik, pulyka-tenyésztete híres messzi környéken. Fred még a Collegebe jár, s anyja? Meghalt, amikor Fred született... És ő mivel foglalkozik? Édes Istenem! Szeretett volna énekesnő lenni. A hangját sokan dicsérték, de hogy kifejleszthesse, be kell jönnie Londonba, apja azonban nem engedi.

Minden szó a leány ajkairól különös hitelességgel hangzott. Ira maga elé képzelte az apát, a nyár évadján, amikor kora hajnaltól késő estig, mint egy uralkodó a maga országát, kormányozza e kis tartományt, látta őt a késői őszy nyugalmaiban, amint a nyitott, széles kandalló mellett ül karosszékében, Gibsont vagy Macaulayt olvassa, a parasztok a faluban dudaszó mellett énekelnek, egy macska keresztben a lajtorjának legmagasabb fokán, Amelie a petroleumlámpa békés párázatában halkan a zongora billentyűit ütögeti és énekel... - nos, maga előtt látva ezt a környezetet, kiérezte annak szilárdságát és csodálatosképpen egyet értett vele. És az ő világa?... Viszonozni kellett az őszinte megnyilatkozást, a gyermekkorért a gyermek-kort adni cserébe. Ira felbátorodva beszélt apjáról, Rebeccáról, Harlemről és máskor talán nevetségesnek, gyalónak, törpének tűnt volna fel neki az Aldridgeek élete, túlszegényesnek, hogy hozzámérje akármelyik angol életéhez. Szavai gát nélkül ömlöttek és míg Amelie bíz-
tatta, megkönnyebbülést érzett.

- De én elszakadtam tőlük, más hazát, más anyanyelvet választottam - folytatta emelkedett hangon, határozottsággal, amely egy korszakot pontosan és végérvényesen, mintegy fizikailag elválaszt egy másik korszaktól. - Nekem nehezebb az életem, mint maguknak. Az én lábam alatt nincs az élő, elidegeníthetetlen föld. Egyedül vagyok. Ira Aldridge...

- Úgy beszél, mint egy prédikátor - nézett reá Amelie és Ira kissé megzavarodott.

- Az én prédikátorom - fejezte be Amelie, felállott és néhány falevelet söpört le magáról. Mindig öntudatos hangja most lankadt el először. Ira ünnepélyesen megfogta a leány mindkét kezét. Amelie keze reszketett és azután lassan visszahúzódott. Majd önkéntelenül olyan mozdulatot tett, mint aki el akar szaladni.

- Maga most megint itt akar hagyni engem.

- Olyan jó volna még együtt lenni, de érzem, nem szabad. Nagyon kérem, adja vissza a csomagjaimat... Ígérje meg...

- Mit ígérjek? - nézett Ira tompa daccal a földre, mint egy megbántott gyermek, akinek elvették a játékát.

Amelie ismét megtalálta bámulatos öntudatosságát. Nevetni próbált.

- ...hogyan meglátogat majd bennünket otthonunkban. És most már forduljon vissza! Kérem, hagyjon magamra... Isten vele...

Hirtelen elhatározással ott hagyta és Ira földhözszegezten nézett utána. Nem másíthatta meg e percet és mert nem másíthatta meg, így akarta magának megtartani örökre...

Majd később leveleket váltottak egymással. A távolság megnyitotta a szívüket. Nem volt titkuk egymás előtt. Irának nem volt egyetlen levele sem, amelyben ne hatalmas mesteriségének kétségeit, kínját, gyönyörét és reményeit boncolta volna fel. Néha levélírás közben rajtakapta magát a kérdésen - vajjon csak a maszkomat szereti Amelie? De megnyugtatta magát. Hiszen legutóbbi levelében is ezt írja: Ha ott, a hajófedélzeten, amikor ügyetlenül megállott, mint egy fekete göröngy és kérdeztem volna magamban, mit akarsz egy göröngytől: hogy szavaljon? hogy énekeljen?... ha csak ott állott volna, mert odagurult elém és nincs ereje tovább gurulni, akkor is lebírhatatlan rokonszenvet éreztem volna maga iránt... Különös idegessége vonzott. Vérünknek és alkatunknak a különbözősége... Nem, nem tudom, mi az és miért... Talán amiért az északi ember úgy vágyódik délre... Miért szeretem a verset? Talán a tartalmáért? Nem a rímek végzetes összecsengéséért-e? Két rím, így vannak, így teremődtek, nem lehet őket kitalálni, így születtek, mint maga meg én... A zenében is ott az a kibeszélhetetlen, amely rokon a természet elemeivel. Csak csodálni tudom, félek tőlük... Az én messzi őseim valaha kóbor vikingek voltak, akik rászöktek a szigetre és elrabolták a partok leányait. Maga egy új viking... De ne beszéljünk ilyen furcsaságokat... Várom magát, borzongó gyönyörrel várom, mikor lép be a házuk küszöbén az új honfoglaló...

*

Csak ne érkeztek volna olyan levelek is, amelyekben Amelie azt írja, mégis jobb, ha nem jön! A közellét megmerevenítené érzéseit, a távollét felszabadítja. Ira sokszor maga is így gondolkodott. Nem bízott magában, mintha attól tartott volna, hogy láthatóvá válnak a hibái és eloszlik a szép álm, amely szerelmüket körülveszi. Sőt, nem merte maga előtt sem bevallani, hogy szerelme leköti erőit és nem képes teljesen odaadni magát a semmi mással meg nem osztható művészetnek. Szerette volna, hogy legyenek órái, amikor távol tudja tartani magát érzelmeinek legtitkosabb góciától. Pókerezett köszvényes, öreg urakkal, néha hajnalig vadul kergette szerencsáját a zöld asztalnál. Néha merő hiúságból, hogy megmutassa mennyire képes a csiszolódásra, udvarolni kezdett szépasszonyoknak, de bókjai kimértek, meggyőződés-

nélküliek voltak. Ez a tulajdonsága is vonzotta az asszonyokat. Szenvtelensége, megközelíthetlensége hatott többek között Meredith Vartonra is, akinek egy este mégis csak megjelent a páholyában, azután nem egyszer teáin is. A szabaderkölcös Varton asszonynál könnyen sikereket érhetett volna el, a kulisszák és *smart society* kétes erkölcsű levegőjében könnyen adódó és könnyen elfelejthető kalandok kínálkoztak, de Ira nem élt velük. És mintha a kísértéseknek ez volna az ellenszere, gyorsan leült levelet írni Amelienak. E levelek nagyrészt Kingston is elolvashatta volna nyugodtan. Kingston azonban - amint ezt Amelie megírta - megbízott leányában és gentlemen like módon nem avatkozott Amelie belügyeibe. Különbösen mindig Amelie ment le a faluba a postáért. Ira valósággal disszertált a levelekben, a színjátszás körüli divatos elméleteket ismertette, kifejtette a saját nézeteit, véleményt kért Amelietől. Hogy fogta fel annak idején Kemble a szerepeit? Miért tudott Kean oly sokoldalú lenni? Mit köszönhetünk Garicknak? Hogy változnak a szerepek, Hamlet és Othelló és a többi időről-időre a színpadon? „Tudja-e Amelie little, hogy a nagy Schröder is kénytelen volt Othellót és Desdemonát az ötödik felvonás végén életben tartani, mert a közönség így kívánta meg. Ezt csinálta Hamlettel is, gyilkos elhatározással - életben hagyta. De Talma megölte Desdemonát! Igaz, a dámákat fel kellett locsolni; de: megölte... És hallott róla Amelie, kedves, Voltaire Brutusában, csupasz karral és lábszárral merészkedett ki a színpadra, holott kötelező volt az allonge-paróka, mint nálunk az őserdőben az orrbavaló... Madame West azt sziszegte felé: részeg disznó!... Talma rá se hederített és örök időkre felszabadította a színpadot. Igaz, Amelie ezt is meg kell írjam magának... A Morning Post ízléstelenkedett. Azt írta, hogy szerecsen sohasem játszhatja az *igazi* Shakespearet, mert e britt lelkivilágához csak a fehér emberiség képes hozzáférközni... Hallom, hogy egy fiatal színésznő, Ellen Tree befolyásolta az újdondászt... Mit vétettem e hölgynek, hogy olyan görbe szemekkel néz reám? De én azt mondom Amelie, darling: azért is. *Go ahead!* Most Richárdot veszem át. Corjolánusom készen van. Hamlettel is megpróbálkozom... Erősítsen meg a hitemben Amelie és bocsásson meg, ha mindig az én egyetlen Williamomról fecsegek. De úgy vagyok Shakespearevel, mint Babilon tornyával: minden nap építek rajta és sohasem érem a végét...”

Amelie sietve válaszolt. Minden levelét gondosan megfogalmazta, akár egy írásbeli dolgozatot. Nem, ő sohasem fog ennyire mélyen behatolni a művészet titkaiba, de mindent megpróbál, hogy lépést tartson vele. Shakespeare műveit ő is elővette, megtanulta könyv nélkül néhány szonettjét is - itt néhány költeményt kezeírásával lemásolva beküldött neki. Színházi cselszövések pedig ne izgassák. Csak ő maradjon meg tisztának és becsületesnek. Haladjon a maga útján. Biztos, hogy célhoz ér. Biztos, egy percre sem kételkedik benne. Ilyen és hasonló tónusban szokott Amelie írni londoni barátjának, öt-hat levélben egymásután, anélkül, hogy szerelmükről egy szó is esett volna. De Ira ezeket a leveleket épen olyan kitörő örömmel szorította magához, mintha minden sorából a szerelem nyílt szárnyverdesését hallotta volna ki.

X. FEJEZET. UJABB HÖLGÝ A LÁTHATÁRON

Közben Ira Aldridge mind gyakrabban látogatott el Meredith Varton szalonjába. Meredith tökéletes ellentéte volt Améliennek. Ahogy mondani szokták, nagyvilági modorral rendelkezett és előbb egy sereg konvenciót kellett lefejtetni róla, hogy az ember eljusson érzéseinek igaz gyökeréig. Játszotta a szabadelvűt, az atéistát, Shelley és Byron szakadárságával bírálta társadalmát, utánozta Lady Blessingtont, anélkül, hogy birtokában lett volna e kivételes hölgy műveltségének, vagyonának, hagyományainak és háza tekintélyének. Az ő társaságában is csak férfiaknak volt helye, nála is a kéktapétás budoárban, a kandalló felett hatalmas arany keretben a ház úrnőjének a portréja, azzal a különbséggel, hogy míg a Blessingtonét egy Lawrence festette, ő neki meg kellett elégednie egy divatos, de a *minorum gentium*ba számító festő alkotásával. A *minores gentium* jegyében történt itt minden... A csütörtök délutáni fogadónap alkalmával a Baker utcai Varton-ház előtt (közel a Sommerset Househoz, *csak épen*, hogy közel) hosszú sorban álltak a ruganyos *cabok*, az ő szobái is tele voltak kártyaasztalokkal a whisthez, bridgehez, a kómikus pope Jeanhoz, itt is politikusok, írók, festők, akik otthonosan lépkedtek a ház hangfogó szőnyegein, itták a brandyt, a vörös borral és gyümölcscsel kevert *claret cupot* és kanalazták az átlátszó eperkocsonyákat, jelentőséges nyilatkozatokat tettek O'Conellről, a lyoni felkelésről, Turnerről, Constableről, utilitárizmusról, gőzgépekről, Darwinról vagy Mrs. Anson álarcos báljairól, - csak épen a londoni társaság második gárniturájához tartoztak.

Meredith szobrásznak készült. Túl volt már a harmincon, bizonyos hasznosíthatatlan élet-tapasztalatokkal, sőt spleennel, amelynek azonban izmainak életereje és mohó érvényesülni akarása gyakorta ellentmondott. Napjai kapkodásban teltek el; ha magával ragadta volna valami hatalmas szenvedély, ez talán egy egészen más lényt tudott volna formálni belőle. Azokhoz a nőkhöz tartozott, akiknek minden fölénye részint elkényeztettségben, részint tehetetlenségben rejtett - egy nálánál erősebb akaratú embernek kellett volna ráparancsolni és akkor akár egy lakatlan szigetre is elköltözött volna. Miután ilyen férfiúval nem találkozott, nyugósen, szeszélyesen tovább élte létezésének ezt a hazug formáját.

Ira Aldridge úgy vetődött eléje, mint ahogyan a tétlenségre kárhoztatott felnőttnek szokatlan gyerekjáték kerül a keze ügyébe. Megfogja, megragadja, érdeklődéssel foglalkozik vele és örül, hogy ő maga is gyermeknek képzelheti magát. Ira Aldridge eleinte csak titokzatos játékosztönét foglalkoztatta, de ebben burkoltan benne volt, hogy érzékszerveire sincs hatás nélkül. Már számot vetett magában, hogy Ira a szeretője lesz és különös kedvteléssel gondolt arra, hogy e viszonyával mennyire elképeszti majd a társaságot. De ez csak gondolatainak mellékhatása volt, mintegy ráadás, zavartalan örömet inkább az okozott neki, hogy játszhatott vele, gondolatoknak és helyzeteknek veszélyes pontjaira csalogathatta. Ira ügyefogyottan viselkedett, Meredith pedig majd kicsattant az örömtől. Beugratta, hogy fogadjon el egy meghívást parforce-vadászatra, rávette, hogy öltöszön magára vörös frakkot, fehér nadrágot, lakkcsizmát. Előre nevetett magában, hogy kómikussá teszi a szerecsent és elégtételt érzett, hogy majd neki kell kirántani őt kényelmetlen helyzetéből. Ira azonban, mint akinek egyre megy, hogy szellemi ügyességeket sajátít el vagy testieket, nagyszerűen megülte a lovat. Ügetés közben oly közel kerültek egymáshoz, hogy Irának csak a félkezét kellett kinyújtani és Meredithet már is átöleli. Meredith vörös haját szétcibálták a szél és faágak, félig nyitott, nedves szája valósággal felkinálta magát. Ira azonban lenézően mosolygott, erőszakosan elhúzódtól tőle, majd később tűnődve nézte egy sebzett állat nyomait, a vércseppeket a fűvön. Meredith sápadtan, egyenesen ült a nyeregben. Miután a férfi figyelemre se méltatta, meg-rántotta a ló kantárját, szó nélkül elvágtatott.

Mi közöm nekem Meredithhez? - latolgatta magában Ira később, pár nappal a vadászat után. De Meredith épen olyan szívesen látta vendégül, mint azelőtt és egy szóval sem árulta el, hogy neheztel reá.

Ira nem ismerte ki magát a női lelkekben. Nem vette észre, hogy Meredith győzni akarását a kudarc csak megacélozza és hogy Meredith megsejtette, a szeméből olvasta ki, hogy egy másik nő miatt vétezi fel magát olyannyira. A gyűlölet titokzatos ösztöne megsugta neki, hogy szerelmi titkot rejteget előtte és csak azért is folytatni akarta a harcot a férfi fegyverletételéig. Irának, amikor homályos ösztönei támadtak, hogy Meredith látszólagos érdektelensége mégis csak csapda s akarva, nem akarva a nagyvilági hölgy ügyesen elhelyezett töreibé kerülnie, rászánta magát, hogy elutazik Walesbe.

*

Végtelen tölgyfaerdők mellett túlkölt el a postilon. A *Mynydd Mawr* hegyóriás tövében festői falú, jobbra tőle feküdt a Kingston-birtok, nem messze a Gwellin-tótól, amelynek regéjével ráncos képű öreg asszony mulattatta a postakocsi utasait, a walesiek tájszólásában, úgyhogy Ira csak minden második szavát értette. De azért képzeletében hullámozott, fodrozódott a mese tava, holdas felszínén kék fátyolruhában sellők lejtették táncaikat. Az öreg anyó minden felbukkanó természeti részletre egy mondával tudott felelni, hősökkel népesítette be a palaszínű sziklákat, várromokat, a félelmetesen tátongó barlangszádákat. Ez a tartomány is a regék párázatában fürdött, mint az a másik, amelyről a csontos Flaherty mesélt neki. És ahogy egyenletes biztossággal az alkonyatba furta magát a postakocsi, a távoli dombok és hegyek kék vonalai feloldódtak a naplementében. Ira érezte, hogy nagy utat tett meg és mind biztosabban belevész egy új, édes világ sűrűjébe... Ha itt maradhatna örökre?!... Tudta, hogy álmodozik, az anyóka hangsúlytalan beszéde, a postakocsi egyhangú zöreje lágyították csupán el, de jól esett neki, behunyt szemmel egy William of Montgomerynek képzelnie magát, aki jött ezüst csótáros paripáján, hogy meghódítsa és elragadja a tündérszép Margaretet. A kocsi egy zökkenésére ő is visszazökkent, a létezés helyes és kitaposott keréknyomába, de - mondotta magában - ezeknek itt - a skótokra, keltákra, angolokra, franciákra, németekre és önként adódó népekre gondolt, - mindegyiknek van egy mesevára, ahova visszahúzódhatnak, egy éneke, amely összeköt ezer éveket... Kereste emlékezetében a dajkamese foszlányait, amellyel anyja ringatta el valaha. A meséből csak anyja vált ki élesen és próbálkozásában, hogy nevet adjon e képnek, azt suttogta: Cordélia. A postakocsi túlkölt: megérkeztek. Egy hórihorgas úr kíváncsian ütötte fel a fejét a Times függönye mögül, az anyóka is cihelődött, még összeszedte a megmaradt háromszögletű sandwich darabkákat „az unokájának”. Cordélia - ismétlődött meg e név benne. És nem is jutott eszébe, hogy mennyire angol lett, ha már ő hüvös, zárkózott anyját is csak Shakespeare legangolabb hősnőjén keresztül tudja a maga számára érzékeltetni.

*

- Ez a szoba természetesen nem hasonlítható össze a londoni főurak vendégszobáival. De amint láthatja, virág az asztalán és mi tőlünk telhető módon kedveskedni akarunk önnek.

Kingston Willibald elhúzta a gyertyát, nehogy meggyulladjanak a függönyök. Jó éjszakát kívánt és kemény lépésekkel lefelé indult a lépcsőn.

Ira nem feküdt le, kinyitotta az ablakokat, és magába szívta a kert virágainak illatát.

Három órája, hogy ide érkezett. Minden úgy volt, ahogy elképzelte magának. Amelie épen a frissen fejt tejet vette számba a gazdasági épületnél, nagyban pironkodott és felgyürt ujjal, babos kékszínű ruhájában olyan volt, mint egy üde parasztleány. Miután örültek egymásnak, bementek a házba.

- Ime, Aldridge, apám - mutatta be Amelie apjának, egy félig kopasz, lesült, mély vonásokkal barázdált arcú, nagyon nyurga uriembernek, aki egy könyvvel állott a kezében, mintha prédikációt tartana.

Kingston Willibald tekintete feszült érdeklődést mutatott. Tudott arról, hogy levelezés folyik kettőjük között, de amikor a színész átlépte polgári *home*-jának küszöbét, s úgyszólván kérlelhetetlen rend birodalmába hatolt be, némi nyugtalanság fogta el, amelyet azonban példás kiegyensúlyozottságánál fogva azonnal eltüntetett. - Isten hozta - fogadta, száraz, rekedt hangján, székkal kínálta meg, miközben szemrehányóan nézett Ameliere, mert ildomtalanak tartotta, hogy ilyen öltözetben látja a vendég.

Kingston jobb füle tövében egy szemölcs éktelenkedett, de ez nem zavarta meg az arc hideg és nyugodt harmoniáját. Igen, Ira ilyennek képzelte el őt... Jó lesz megjegyezni ezt az ábrázatot, Capulet arca ez, a Romeo és Juliából. - Így élünk mi, csendesesen, uram... Az évszakok váltakoznak, a gyermekek nőnek. Önöknek persze unalmas volna a mi életünk. No, nem mondom, egy-két napig kibírná... De hát, édes Istenem... ahány ember, annyi szokás. Mindenki a magáét éli - köhécselt és mintha megbánta volna, hogy akarata ellenére is ironia csúszamlott a hangjába, íróasztalához lépett és egy skatulya szivart húzott elő. - Unokaöcsém hozta a multkoriban Pernembucóból. Én inkább pipapárti vagyok. Pernembucó. Hm. Ön hova való? - kérdezte hirtelen.

- Angol vagyok és angol állampolgárságom van.

- Nem úgy értettem - folytatta Kingston elnézően - hogy hol született?

- Amerikában. Apám egy harlemi egyházközség lekipásztora.

- Úgy? - húzta fel Kingston élénken vörhenyes szempilláját. - És ön színész - tette hozzá, mint aki fontosnak látja, hogy e tény ismételten megállapíttassék. - De már itt van a mi kis énekes madarunk - nézett elégedetten a belépő Ameliere.

Amelie és Ira, amíg a vacsora elkészült, kimentek a parkba, amely mélyen elnyúlt egy kiapadt medrű patakig, hogy aztán átadja a helyét réteknek és kaszálóknak. Az alkony mind sűrűbb lett, de azért az ismerős szem még eligazodott. - Tudtam, hogy jönni fog - mondotta Amelie. - Honnan oly biztosan? - incselkedett Ira. - Nevezzen ki, makacsul hiszek delejes megérzésekben. Már ott jártak a kavicsozott kerti út végében. Filagória rekesztette be az utat, a filagória körül lilás verbénaszőnyeg. Megkerülték a kertnek e derüs pontját, szóltanul mentek egymás mellett. Már az üvegház is elérték, Amelie lehajolt, egy nyitott ablakocskán keresztül tarka tulipánt szakított le s Irának nyújtotta. Ira megfogta a kezét. Ajkaik összeértek. Tökéletes csend volt.

E csókról sem beszéltek többet, mintha maguk előtt is titokban akarták volna tartani. Ira elfogódottan ült az estebédhez, eleinte akadozott, majd amikor Amelie nyugodt tekintetét magán érezte, gyorsan hadarni kezdett. A beszédfolyamatnak az ellentétével, a szavak apálydagály játékával gyakorta élt a színpadon, hogy a lélekben végbemenő indulatokat kifejezze, de most valóban nem volt ura mondatainak, feje szédült, mintha nehéz borokat ivott volna. Végre megtalálta nyugalmát. A whigek és toryk készülő parlamenti összecsapásáról beszélt, elmondva néhány intimítást, amit néhány nappal ezelőtt Varton képviselőtől hallott és feltetelezte, hogy ez Kingstont érdekelní fogja. Kingstonnak tényleg a pipája is kialudt a figyelésben és Amelie is félbeszakítás nélkül hallgatta.

Vacsora után bementek a hallba. Amelie felnyitotta a zongorát és Schubert-dalt énekelt, „Die schöne Müllerin”-t. Ira most először hallotta hangját. A meleg dal, amelyet Amelie egyénisége átformált, átforrósított, még őszintébbé tette szerelmét. Kingston egy karosszék felé tartott, balkezébe tartva a pipáját, selyembélésű kabátja lebernyegei szétnyilottak, amikor

leült. Később inasa megpillantására felállott, hogy a béreseknek még valamelyes utasítást adjon. E percet használta fel Ira és lángoló arccal megragadta Amelie kezét:

- Szeretem, Amelie! Legyen a feleségem!

Nem a valóság területe volt ez, ahol a szavak elhangzottak. Az álom formája, ahol a dolgok kísérteties precizítással, megdöbbentő kézzelfoghatósággal válnak láthatóvá.

Amelie arcát előntötte a vér, de homloka inkább gyors rettegést tükröztetett vissza.

- Láss, ennek is be kellett következnie.

Kingston jött vissza, bosszus arckifejezéssel:

- Minden cseléd fizetett ellenség. Nincs nap, hogy ne volna bajom velük.

Visszasülyedt a karosszékekbe. Amelie és Ira sápadtan állottak a zongoránál, Kingston szemét egyikről a másikra emelte:

- De miért nem folytatod tovább, Amelie?

Amelie megint énekelt. A Winterreise-ciklusból. Ira leült, egészen közel Ameliehoz. Most az egész házból, minden, ami csak élt, összegyűlt erre a néhány lépésnyi térségre.

Elkövetkezett a lefekvés ideje. Faluhelyen jókor nyugszik le az ember. Amelie megkérdezte, hogy mikor kívánja a reggelit? Már hajnalban - és egymásra nevetve már is örültek a reggelnek.

Mindezt Ira a nyitott ablaknál ismét végig élte és kereste az ablakszemet, amely mögött Amelie szobáját sejtette.

De vaksötét volt mindenütt, aludt az egész ház.

*

Másnap ez történt.

Együtt reggeliztek mind a hárman a filagóriában. Amelie azt mondta, hogy vasárnap előtt nem engedi vissza, mert Fred csak akkor tud kiszabadulni a collegeből és szeretné, ha találkoznának. - Ma csütörtök van - szólt Ira és Kingstonra nézett. Kingston kitért e tekintet elől és hirtelen keresnivalója akadt a földön.

Később felállott és elment.

- Apám a legjobb ember a világon - nyugtatta meg Amelie és bár kezei a csészékkel szorgoskodtak, csókolt a szemével.

- Amelie, oly sok pompás dolog van a világon és mind a miénk lesz.

- A miénk - válaszolt meggyőződéssel a fiatal leány.

Kimentek a kertbe a tölgyek alá, amelyek kérgét ellepte az elmaradhatatlan fagyöngy.

- Nézze Amelie, milyen titokzatosak ezek a gyöngyök is, akár a törzs, amelyen megszülettek. A druidák ősi fái ezek. A régi pogány papoknak csak megszentelt késekkel volt szabad közelíteni hozzájuk - tűnődött Amelie és ujjai az ágak között motoztak. - De nézze csak, madár-fészek!

Harkályfiókák csipogtak, hogy ki üljön bele a forró fészekbe. Amint ágaskodtak, kezük összeért, megint arra jó volt, hogy csókolózzanak. Amelie boldog örömmel suttopta:

- Ira, mindig szeretni foglak! Csak egy szavadba kerül, utánad megyek a világ végére.

Kingston érkezett oda, anélkül, hogy észrevették volna lépteit. Arca fanyar volt és kezét mélyen a zsebéhez szorította, mint a régi katonatiszt, aki ösztönösen a kardja markolatát keresi.

- Jó, hogy jössz, apám - csattogott Amelie hangja. - Magatokra hagylak egy órácskára. Ha nem nézek utána, akkor aligha lesz ma mit ennünk. Hát a viszontlátásra, uraim - pukkedlizett és szaladt fürgén a ház felé. Ira hosszasan nézett utána.

Kingston megérintette a karját, felrezzentette:

- Egy kis beszédem van önnel, művész úr! Talán benn a házban... ott kényelmesebb.

Ira erre a kimért, bár nem barátságatlan hangra meglepetten nézett reá. Milyen beszéde lehet Kingstonnak vele? Próbált olvasni arcából, de ez az arc bezárult előtte.

Kingston ugyanabba a szobába vezette be, ahol tegnap voltak. Ira most körül nézett. Kis szoba volt ez, zsufolva butorokkal, könyvekkel, vadászagganccsal, sarokban pipatoriummal.

Leültek. Kingston keresztbe vetette a lábát, Ira kissé előrehajolt és várt.

- Bocsásson meg, ha olyan tárgyról vagyok kénytelen beszélni, amelynek érintése nem kellemes sem önnek, sem nekem... Ne, ne is kísérelje meg félbeszakítani.

Amikor látta, hogy Ira arcán ott az a fegyelmezett nyugalom, amelyet szükségesnek tartott, hogy férfiasan beszélgessenek, elkezdte:

- Amelie szeleburdi, meggondolatlan teremtes. Rajong a zenéért, érzelmős regényekért és számos más, fölösleges dologért, amelyek csak hátráltatni fogják az életben. És most önbe gabalyodott bele... Legyünk csak egészen őszinték egymáshoz, így többre megyünk... bele-gabalyodott és mit sem változtat e tény ferdeségén, hogy ön is hasonló érzelmekkel van iránta. Ne értsen félre! Nem kételkedem vonzalmának őszinte voltában - megállott, összekulcsolta csontos kezefejét, állá alá vette, mintha gondolkodnék és egyszerre felpattant: végtére is, lássa be! Ez a barátság túlnőtt a megengedhetőn. Tűzzel játszanak, legyen vége! Azt hiszi talán, hogy ezt a könnyelmű barátkozást meg lehet állítani a fele útján?

- Uram, nem is akarom, hogy feleuton megálljunk. Ira Aldridge a nevem. Harminchárom éves vagyok. A királyi színház tagja. Shakespeare színésze, akinek nevét, remélem, öt kontinensen fogják megismerni. Szeretem Ameliet. Feleségül akarom venni.

Pattogtak a szavak és nem minden fenség nélkül hangzottak el. Ira arca elszántságot mutatott és oly erővel beszélt, mintha egyszerre többen szólottak volna.

- Lassan a testtel, fiatal ember! Még nem tartunk ott, hogy épen mi, a Kingstonok másítsuk meg a fajok, elismerem, kegyetlen törvényét.

- Ez a század a szabadságnak a százada, - szavalt Ira szenvedélyesen. - Előbb-utóbb le fognak omlani az embert az embertől elválasztó zordon határok.

Kingston finoman, engedékenyen mosolygott:

- Szabadság? Ismerem a történelmet és egy kicsit az önök történelmét is... A mulatt már nem érzi magát egyenrangúnak a feketével, a mesztic a vörösbőrűvel és fel van háborodva, ha ennek is jogokat akarnak adni.

- Semmi közöm hozzájuk. Én elszakadtam a fajtámtól. Angol vagyok és már is több dicsőséget hoztam az angol névre, mint sokezer telivér úrhatnám-polgár.

- Elhiszem - folytatta Kingston még mindig készségesen. - De vajjon elhiszi az a társadalom, amelyből ön Ameliet készül kiragadni? Önök legnagyobb tragédiája, hogy a fehér ember szemével nézik a világot. Mit fog majd tenni, ha látja, hogy Ameliet vasgyűrű veszi körül, a

közöny gyűrűje, amelyből nem fog sohasem tudni kitörni. Csodálom, hogy még nem érezte, létezik egy olyan mélység, ahova sohasem fog tudni elhatolni, mert túlhaladja akár az ön, akár a mi erőnket. És ha majd gyermekük lesz... ó, milyen rettenetes sorsa lesz szegénykének. Az egyik fajtához hasonló vér ezt diktálja neki, a másik pedig amaszt. Mondjon egy esetet is, amikor egy afrikai boldog házasságot kötött egy társaságbeli fehér leánnyal...

Ira megsemmisülten hallgatta. Brabanti szenátor, a Desdemona atyja - akarta kivágni hirtelenjében, de csak a fejét ingatta tehetetlenül.

- És ha példanélküli is volna, amit én öntől kérek - nyögte könnyörögve, - vegye figyelembe, hogy az én sorsommal, elért eredményeimmel is példa nélkül állok... Az én lelkiismeretem, az én kötelességem...

Kingston legyintett a kezével.

- Hagyjuk, kedvesem, a nagy szavak a színpadra valók. Nekünk, apáknak is vannak kötelességeink. Fenn kell tartanunk abban a környezetben, amelyben léteznünk rendeltetett, az ősi erkölcsök uralmát. - Ira valósággal összeroskadni látszott a fájdalomtól, mire Kingston így folytatta, megváltozott hangon. - Ha el kell majd válnunk, békességben váljunk el egymástól. Szerettem volna, hogy ne csalódjak önben! Ó, nem a barátságában, amelyet fájdalom, nincs jogcímem kiérdemelni, de a józan eszében, amelyet nagyrabecsülök!

- Ó, a józan ész - Ira féloldalra hajtotta a fejét, mintha így talán jobban megóvjá a józan ész tartályát az explodálástól. Már semmit sem várt. Bamba mosoly felejtődött arcán, egyetlen sovány lehetőségként, hogy e beszélgetésnek legyen valamilyen ragacsa kettőjük között. Kingston szemei levetkőztetően tüzeltek az összehúzott szemöldök alatt, Ira meghátrált: de hát mit tegyek, uram?

Kingston szeméből a tűz visszahúzódott rejtekhelyére és adakozásféle vett erőt a hangján: felejteni, felejteni! A hiábavaló szerelmek egyetlen orvossága - és most olyan szirupos bizalmassággal, amely kirívóan ellentétben volt az iménti puritán daccal: ahogyan megnéz engem, nekem is voltak be nem teljesült szerelmeim. Mindenki... - de attól való félelmében, hogy pillanatnyi ellágyulása új előtörésre serkenti a másikat, hangja megkeményedett: szót se többet róla!

- Uram, emberfelettit kíván tőlem. Meg kell értenie...

Ira ellenállásának utolsó morzsáját törte le Kingston:

- Szó se róla többé - ismételte, Ira jobbát megfogta és rázni kezdte. - És még valamire kérem... A tapintat, okosság kérdése ez... Amelievel fölösleges közölni a történeteket. Érezze jól magát, amíg körünkben időzik és ha Londonban lesz, gondolkozzék a szavaimon. Elismerem, nehezére esik a tettetés, jó arcot vágni, amikor... De végtére is azért színész ön, a kutyafáját - köhécselt, kényszeredetten kedélyeskedett.

Ira engedelmet kért, hogy kis időre szobájába vonulhasson. Ez a félóra, amelyet odafönn töltött, életének legkeservesebb ideje volt. De amikor a szolga bekopogott hozzá, hogy a kisasszony várja villásreggelire a kertben, már nem látszott rajta a félelmetes felindulásnak semmi jele.

- Miről beszélgettek? - kérdezte Amelie ülve kettőjük között a verőfényben, kiszolgáltatva szabadon hagyott nyakát, arcát, izmos fiús karjait a nap heves sugarainak.

Ira szokatlanul élénk volt:

- Anglia nagyságáról, Wales klímájáról, a vizslaidomításról és a pisztrángahalászat gyönyörűségéről. Arról beszélünk, hogy...

Kingston figyelemmel leste, mit fog mondani.

Amelie nevetett:

- Magának kellett jönnie, hogy apának egy kicsit felrázza az érdeklődését. Látod, apa, te velem sohasem beszélgetsz ilyen dolgokról.

Kingston dűnnögött valamit és aranyárga bort töltött a keskeny, metszett poharakba.

Ira mohón ivott. Szertelen jókedve támadt, amit Amelie együttlétüknek, a két férfi látszólagos összelelegedésének tudott be. Ira néhány anekdotával fűszerezte a társalgást. Aki nem ismerte őt, tökéletes világfit sejtett volna benne. Ira szándékosan Amerikára terelte a beszélgetést, de hogy mintegy torztükröt tartson Kingston elé, Scudder amerikai múzeumával hozakodott elő, dicsérte Barnumot, aki állítólag egy százhatvanegy éves néger vén asszonyban Washington dajkáját hurcolja körül a világban és hogy készül Angliába is jönni indiánusaival bölényvadászatokat rendezni. Minden jó volt Irának, ami messze vitte őt rettenetes bánatától, amivel gúnyolódhatott és ironizálhatott, azután megint nevetett, de erre már Ameliet név nélküli nyugtalanság fogta el.

- Örvendek, hogy ilyen jó kedve van, Mr. Aldridge - hajtogatta össze asztalkendőjét Kingston és lopva olvasni próbált a lélek útját elzáró erőltetett hahota mögött.

- Nézze Mr. Kingston, Amerikában előbb-utóbb ki fognak halni az indiánok. Miért? Mert túlkomolyan veszik az életet. De mi, négerek - mondotta nyomatékosan, meggyőződés nélkül és csak a jelbeszéd kedvéért - halhatatlan faj vagyunk. Mert mi mindig nevetni fogunk.

Kisérteties volt ez az utolsó félmondat, nem lehetett folytatni, az egész beszélgetésre furcsa köd nehezedett, amely homályba takarta azt is, ami még az imént a természet és a derű napfényében fűdött. - És most megköszönöm a szíves vendéglátást, sajnálom, még ma délből vissza kell utaznom.

Kingston udvariasan felállott.

Amelie sápadtan fogadta a közlést.

- Én azt hittem, hogy legalább egy napig marad még.

- Mennem kell, Amelie; nem rajtam múlik, hogy távoznom kell, elhiheti.

Aldridge lehozatta köpenyegét, fogantus botját, bórdobozát, amelyet tréfásan kellékes ládikának nevezett. Kingston elkísérte a kapuig. Amelie tovább. Ameddig elértek a fogadóig, ahol a postakocsi már várakozott, Ira szóval tartotta.

- Sohasem fogom elfelejteni, hogy milyen jó volt hozzám.

Amelie gyűrűt húzott le az ujjáról.

- Emlékbe adom magának, Ira. Az anyámé volt. - Ira könnyekkel a szemében csókolta meg a kezét:

- Mikor fogom látni magát Ira? - kérdezte Amelie elfogódottan.

- Együtt voltunk eddig is és együtt leszünk ezután is.

Amelie nehéz szívvel nézett utána és csak akkor hagyta ott, amikor Ira elhelyezkedett a kocsiban. Ira integetett a kalapjával, hazug sugárzással az arcán, hogy Amelienek könnyebbé tegye a búcsúzást. Amikor Amelie alakját felitta a távolság, ajkába harapott, ökölbe szorította a kezét és megértette, hogy örökre távozik, noha, ha nem Ira Aldridge, de valami szürke nemes ifjú a grófságból, örökre maradhatott volna.

XI. FEJEZET. PÁRISBAN

Aldridget odahaza Londonban egy levél várta. A levél a borítékon történt feljegyzések szerint hetek óta kallódott egyik helyről a másikra, mert a naiv feladó csak annyit írt: Ira Aldridge színész, London. Végre megtalálták. Rebecca közölte, hogy atyjuk meghalt, az egész gyülekezet megsiratta és még fehér emberek is akadtak, akik megjelentek a végtisztességen.

Ira merengve ült karosszékében, üres szemekkel nézte a levelet és mélyet sóhajtott. Felvillant előtte az ifjúkor néhány képe, megpróbálta utána számítani apja éveinek számát, egy szemrebbenésig a tetemet látta maga előtt, immár örök vízszintes helyzetben, őt, akit mindig egyenesnek ismert, s csodálkozott, hogy Rebecca nem írta meg a betegségét. Bizonyára az öregség - gondolta és már túl is volt az emléken, végérvényesen túl az egész néger világon.

Sokat azonban nem időzhetett a halott emlékénél, mert a fájdalom, hogy Ameliet elveszítheti, kiszorított minden más érzést belőle. Ugyanakkor az ösztönös, önmagát meggyőzni akarás: Amelie még feltámadhat, írhat neki; aki él, soha sincs egészen elveszve, de a halottakkal szemben nincs más kötelességünk, mint minél hamarább elfelejteni őket. Bizonyára fog is írni neki... „Csak egy szavába kerül és követni fogom a világ végére”... Desdemona is odaadta magát... De egy lándzsahegyet törtek a testébe, ettől kell előbb megszabadulni. Majd azután újra lehangolódott: ...talán jobb is így elérhetetlenül szeretni valakit, reménytelenül...

De akik most látták Aldridget Othelloban, felejthetetlen benyomásokat vittek magukkal. A boldogtalan szerelem könnyes harmata csillogott alakításán és Desdemona több volt, mint testi valóság - távoli fényekből rezgett elő. Ira is érezte, hogy hangja most a legigazabb. A hang most lett először orgánium, modulálható valami. Lett légyen bár rekedt a hangja, tudta, hogy hangjával megrezegteti a szíveket, mert lélek ég benne. Shakespeare csak közeg most az ő számára: az ő legbensőbb sírása tör elő rajta keresztül. És azt is érezte, mint a beteg, akin a műtőkés éles pengéje halad keresztül, hogy a felmetszett tályog mögött a férfi büszkeség buggyan elő és amikor az ötödik felvonásban Montani lefegyverzi és azt mondja: „nem vagyok erős többet, minden hitvány kézbe kapja a kardomat”, ez úgy hangzott, mint egy vérpadra hurcolt hős búcsúja. Szerepének úgyszólván minden mondatából kivirágzott a hősiesség. Brabanti sértegetései leperegtek róla, Cassióval, Desdemona csábítójával türelmes. Ha Shakespeare Othelloban olyan héroszt akart megteremteni, aki elválaszthatatlanul egyesíti magában az aetioipiai dühöngőt és a legtökéletesebb európai fegyelmet, úgy Ira Aldridge százszor ugyanezt tette... És kifejező játéka is mennyit fejlődött! Mintha csak kilépett volna önmagából és valaki más figyelte volna meg odalenn, Walesben amit és ahogyan Kingstonnal beszélt, - hangja dadogott, majd gyors hadarásba folyt át, kitöréseit átváltotta a csodálatos bénultság, apró, toporzékoló mozdulatait egy összefoglaló és önmagát megsírató elégikus taglejtés. Azon az estén tanulta meg, örökre, elfelejthetetlenül, hogy a szenvedély előbb kezdődik, mint a beszéd és tovább tart annál; hogy a dadogás sokszor több, mint a harsányan kimondott szó és ezért szét kell húzni a hangokat artikulátlan öspanasszá. Most a kifejezések új leleményességére bukkant, amely csak azáltal vált lehetségessé, hogy saját énje szorosan hozzátapadt Shakespeare figurájához és ez mint egy öntöedény, rákényszerítette törvényét a forró ércre, s megszabta kialakulásának formáját.

E tüneményes színész-bravurról egy szó sem került be a londoni reggeli lapokba. Gondoskodtak, hogy néger fák ne nőjjenek az égig.

*

Aldridge néhány bőrönddel, pár ezer fonttal, amelyet egy izgalmas éjszaka nyert össze London egyik kártyabarlangjában és megsebzett büszkeségével Párisban termett.

Mi keresni valója volt Párisban? Semmi különös. Hát az nem elég talán, hogy a merész hely-változtatás illúziójával szabadulni akart magától. Feledést keresett. Páris, amely már akkor is a világ közepe volt, bőven nyújtotta az alkalmat a szórakozásra. Négy állami színháza volt, tizenhat magánszínháza, ezenfelül húsz kisebb színházban tartottak naponta előadást.

Láthatta Rachelt is, a húsz éves zsidó leányt, aki már a Comédie büszkesége volt.

Egyelőre elkerülte még a színházak tájékát is. Szívesebben ödögölt az utcákon, vagy meghúzódott egy nyitott kávéház sarkában, nézve a járókelőket, a díszes kocsikat, a kalandra éhes loretteket, a lámpákat, az út szélére ültetett palánták sorfalát.

Egyszer egy délelőtt a banlieu-ben járt és egy sárga tűzfalon választási plakátot olvasott. Dumas, az író intézett kiáltványt kerületének polgáraihoz.

- Húsz év óta naponta tíz órát dolgozom - hivalkodott a falragasz. - Ez összesen hetvenháromezer óra. Húsz év alatt megírtam négyszáz könyvet és harmincöt drámát. Könyveimből éltek a szedők, papirkereskedők, könyvkötők, kiadók, bizományosok, könyvkereskedők, posta, kölcsönkönyvtárak, rajzoló. Húsz év alatt ezerhatszázkilencvenkét embernek adtam kenyeret. Drámáimból éltek színházigazgatók, színészek, díszletezők, ruhatárosok, teremtulajdonosok, zenészek, statiszták, tűzoltók, fakereskedők, szabók, olajkereskedők, tisztogatók, hivatalnokok, gépészek és fodrászok, összesen újabb ezernégyszázötvennyolc ember. Válasszatok meg!

E falragasz mellett egy másik frissiben odakent plakát, amelyet Paul de Kock írt alá. - Húsz év alatt hatvanhárom regényt írtam, de olvasóim száma hatvanhárommillió ember. Lakásom elé, hogy lássák a házat, ahol alkotok, ide s tova húszezer kíváncsi utas érkezett... Háromezer daguerrotip készült rólam, autogramjaimért a Bullion-hotelben kétszázötven frankot adnak. Hajfürtjeimért már egy vagyont fizettek ki az érdeklődők. Száz és száz ember élt meg belőlem - de milliók lelkének nyújtottam szellemi táplálékot. Válasszatok meg!

Hatalmas tömegek állták körül a falragaszokat és lelkesedtek. Más kérdés, hogy később egyikük sem jutott be a törvényhozó testületbe. Aldridge jót nevetett e plakáton. Micsoda rabelaisi hiúság lakozhatik ezekben az írókban, ha példátlan dicsőségeik tetőpontján egy deputé hitvány rangjáról álmodoznak.

Most már kitalálta az okát, hogy miért jött Párisba: hogy Dumast lássa. Dumas nem műveiért érdekelte, amelyekből egyetlen egyet sem olvasott, bár tudta, hogy miről szólnak és a londoni szalonokban számos Dumas-intimitást mesélgettek el. Halotta, hogy Dumas színdarabot írt Keanról. Ezt mindenesetre megnézi, mielőtt felszedi innen a sátorfáját. De Irát Dumas érdekelte, a mulatt, a szerecsen ivadék.

Felkereste Dumast, aki alig egy éve vezette oltárhoz régi babáját, a természetes Ida Ferriert. A rue de Rivolin laktak.

Dumas épen íróasztalánál ült, amikor Aldridge belépett hozzá. Ránézett, húsos tenyerével intett neki, hogy üljön le. Azután tovább dolgozott.

Ira leült. Hát ez az ember, akit egyik bírálója vulkánikus jelenségnek nevezett és Shakespeare-val hasonlított össze?!

Óriási írószoba fehér fabutorokkal, szanaszét írásokkal, kéziratokkal. Miközben Dumas írt, hangosan felnevetett. Valami eszébe juthatott és most hatalmas testével valósággal rászakadt az íróasztalra, száguldozni kezdett tollával eszeveszetten.

- Ki maga, fekete atyafi? - kérdezte joviálisan munkaközben, fejével egy másik világban kóborolva, mint egy léghajó, amelyet csak egy kötél erősít a földhöz.

- Ira Aldridge, - dörmögte a megszólított, mire Dumas kirántotta maga alól a széket és tárt karokkal feléje sietett.

- Aldridge? Londonból? Isten hozott, *cher confrère* - és mellkasára szorította.

Dumas fekete sapkát viselt, amely bozontos és makrancos fekete fürteit leszorította. Nyakán csipke gallér volt, amelyet megtágított munkaközben.

- Valóban, én vagyok - felelte Aldridge, örvendő, hogy neve ilyen ismerősen cseng Párisban, egyben dús elégtétellel iménti bosszúságáért.

- Na, ez derék! Azonnal itt tartalak ebéden - töprengett valamin - csak egy negyedórácskát kérek - és már szaladt is az íróasztalhoz, felvette kéziratát, egy-két szót belejavított, de tovább társalgott zavartalanul vendégével.

- Írnom kell. *Dieu dicte, et nom ecrivons...* Nem tehetek másként. - Közben mellkasa roppantakat lélegzett. - Antoine, Antoine, - kiáltott a másik szobába, ahonnan fülén ludtollal nehézkes járású fiatalember cammogott elő, valami titkár-féle. - Ember, nincsen kéziratpapirom. Hát mire írok? A hátadra? - A titkár meggörnyedve szepegte: Hiszen három nappal ezelőtt még volt az asztalon egy regényre való papírlap... - Megettem, ember! Hozz papírt és ne fecsej, - dühösködött Dumas, megint ügyet sem vetve Aldridgera. Szerencsére már itt volt a lillei papirgyár küldeménye. Antoine izzadva cipelte be a testes kötegeket, rózsaszínűt az újságcikkek, kéket a regények, sárgát a versek és színdarabok számára. - Na úgy! Most erdij és jelentsd a madamenak, hogy egy terítéssel többet tétessen az asztalra. Szakadok meg a munkától - fordult Aldridge felé, anélkül, hogy hangjában a mentegetőzésnek a legcsekélyebb árnyalata lett volna. - Ma estére be kell hogy fejezzek egy elbeszélést, holnap délig három cikket kell szállítanom, tárgyalni akarok a kőművessel, kertésszel, építtetni akarok - hamiskásan kacintott a szemével. - Na, nem dolgozom egy sort sem, indulás! - ugrott el végérvényesen az asztaltól és valósággal belökte Irát egy másik szobába.

Ez a szoba átmenet volt egy írói műhely és szalon között. De ha egy múzeumi terem lett volna, üvegszekrények mögött merev, mozdulatlan, rendeltetésétől már századokkal azelőtt megfosztott tárgyakkal, mihelyt Dumas belépett, a legkisebb butordarab is azonnal átvette gazdájának különös nyugtalanságát. Dumas egy alacsony pamlagra ültette le vendégét, ő maga egy karosszékből foglalt helyet, amely azonnal megtelt vele, amint beléje ült.

- Szeretem Angliát - szólott Dumas, - noha odaát rosszul fordítják verseimet. Egy kedves barátnőm beszélt rólad, aki megnézett az Othelloban. El volt ragadtatva tőled, örültem neki. Mindig ujjong a lelkem, ha egy rabszolga keresztül harapja a szíjjait... Különben darabot írtam a ti nagy Keanokról. Láttad már?

- Még nem volt alkalmam. Meg fogom nézni. Keant jól ismertem. Az inasa voltam.

- Mit nem mondasz? Az inasa? Milyen előjogok! Te meztelenül láthattad őt, míg mások csak bádogkoronával.

- Ismertem jól az életét, - folytatta szerényen Ira - és ezért alig várom, hogy a darabot láthassam.

- Történeti hűséget nem fogsz találni benne. Valaki szemrehányást tett nekem, hogy miért szöktettem őt ki Damby Annával Amerikába, egy tizenhét éves hajadonnal, amikor köztudomás szerint egy bankárnéval szűrte össze a levet, akinek esze ágában sem volt színésznő lenni. *Je m'en fiche...* Nem engedem alkotásaimat a pallér mércéjével felmérni. Az én Keanom minden cselekvése hitelessé teszi azt a lényt, aki él bennem. Így látom, ilyennek

akarom látni, nem akarom kitenni holmi esetlegességeknek... Adatok, évszámok, nevek lekopnak róla, de századokra szóló jelképes voltának én vagyok és én leszek az ura. Egy emberi lélekben sokkal több megy végbe, mint amennyit kallódó sajtupapírosokból utána lehet nyomozni. Az igazi író nem ír, hanem kitalál... Eh, beszéljünk másról! Engedd, hogy nézzelek egy darabig nyugodtan, fekete, nagy szemeidet, mozdulatlan, ébenfából faragott arcodat, szabálytalan, bocsáss meg, kissé nyers orrodát és azután *kitalállak* téged is a magam számára. Egyelőre azonban ebédeljünk.

Felállott, széles lendülettel a négerbe karolt, de mielőtt átmentek volna az ebédlőbe, Ira kíváncsian nézte meg egy kis asztalkára kitett kazettában Dumas kitüntetéseit.

- No, nézd csak a négert, érdekli a sok csecsebecse! Engem is szórakoztat, majdnem azt mondtam, a véremben van ez a hajlam, nem gyűjteném össze különben. Ez a belga kereszt... a Gustav Vasa... Jeruzsálemi Szent János csillag, Szent Lajos nagykeresztje...

Dumas áradozva fogta meg ujjaival, a napfénybe tartotta, gyönyörködött csillogásukban, felemelte, lemérte sulyukat.

*

Ida asszony tincsek, szallagok, gyöngyök bőségében trónolt az asztalfőn, rubensi teltségben. Egy párisi ügyvéd, egy színésznő a Comedietől, egy tizenhat-tizennyolc éves blazirt tekintetű fiatalember - Dumas fia - ültek az asztalnál rajtuk kívül. Dumas óriási étvággyal evett és közben gasztronómiai előadást tartott. Dumas fiú fegyelmezett érdeklődéssel óhajtott egyet s mást megtudni a jelenlegi angol líra állásáról. Dumas közbeszólt és Szahel néger poétáiról disszertált, akik a Szahara homoktengerében elhúzódó steppe-csúcon ősidők óta csodálatos dalokat zengettek. Ira megint megállapította, mint annyszor, hogy az ő pusztája megjelenése elkerülhetetlenné teszi a néger kérdés felvetését, ha másképpen nem, egy mozdulat, egy megjegyzés formájában, de éppen ez a megszokottság olyan kevésbé érintette, mint az ebéd befejeztével a szivarfüst, amely elhúzódott az orra alatt. Ida Ferrier kimért volt, előkelő, az írók feleségeinek plurális majestátisával és szemmel láthatólag erőlködésbe került érdeklődését vendégei és önteltsége között megosztani.

Ira keveset beszélt, figyelt. Az ő számára minden ember külön számtani művelet volt, amely agymunkára készítette. A színészek beidegződött pillantása ez: tetőtől talpig szemügyre venni valakit, hogy azután a színpadon emlékezetből leutánozhassák. De ezuttal Dumast nézte kitartóan. Vastag ajkát, gubancos haját, szürke bőrét, amely érlemeszedésszerűen kipirosodott az arcán, amikor hevesen gesztikulált. Ha nem tudott volna homályos eredetéről, vérbeli franciának kellett volna tartania, mert mindig ilyennek képzelte el a párisiakat: szellemeseknek, impulzívoknak, hahotázóknak és a testi élet iránt rendkívül érzékenyeknek. Dumas a szeme sarkából vizionozta a pillantást.

Ebéd után a fekete kávé egy újabb szobában, amelyet orientális tárgyak halmaza zsúfolt, itták meg. Dumas félrevonta és kacsintott felé.

- Vallj be őszintén, hogy a fajtestvért kerestél rajtam.

Ira zavarba jött és elpirult.

- Kedves vagy és nem mindennapi. Mintha egy orosz lány pirult volna el. Nos, ne tagadd, jól ismerem e nézést. De azért te éppen olyan angol vagy, mint én francia. Azt hiszed, nekem nem dörzsölték orrom alá eredetemet? Hah, bizisten mulatságos... Pályám kezdetén, amikor a Christinát próbáltuk, kilépve Mars kisasszony öltözőjéből, a saját fülemmel hallottam, amikor odaszólt komornájának: Szellőztess, mert megfulladok! Az egész öltöző bűzlik a néger szagtól... Bezzeg, ha fogékony lettem volna felkinálkozó bájai iránt. De gyűlölt, mert nem udvaroltam neki... Néger! Egy évtizeden keresztül mégis én adtam a szavakat a szájába. Ha

majd bemegyünk a könyvtár szobába, mutatok neked egy pamfletet. Egy bizonyos Laquet szememre veti, nekem, aki a képzelet mindenségével ajándékoztam meg a franciákat, hogy tulajdonképpen a tűzhelynél kellene kuporodnom és hámozatlanul ennem a krumplit. Haha... Ha csak egy kis szabad időm volna, én írnám meg a világ legtökéletesebb szakácskönyvét. Érted? Hallgass ide, férgek ezek, unom eltaposni őket. Már hogy én... Az élő század vagyok és már nagyapám, Bonaparte tábornoka beírta nevét ezeknek az aljasoknak a történetébe.

Dumas ütötte az asztalt, lázas arca haragos kis erecskékkal telt meg. Tekintete undort fejezett ki, mintha valami tisztátalan dologhoz ért volna. Ira sápadtan figyelt rá, önmagára gondolt: ez az ördög ő benne is ficánkozott. Hát megbélyegezettek mind a ketten? Nevetséges! Paris énekel körülöttük, az egész világ az övék, csak a kezüket kell kinyújtani utána, a férgeket pedig el kell taposni...

Dumas kiadta mérgét és megnyugodott. Még egy mozdulatot tett, amellyel az egész asztalt leseperte.

- Meddig maradsz Párisban? Ajánlom neked az olasz operát: balett, testszínű trikó, keblek, lábszarak... Eredj éld Párist! Markold fel tíz ujjaddal a szoknyáját. Titán: szajha, szavamra!

Késő délután volt, amikor Ira elhagyta a házat. Valami nagy részegségre vágyott, amely a földhöz vágja. Üres este tátongett előtte, amelyet fel kell izzasztani, hogy megsemmisülhessen benne. Hova menjen? Mit neki az opera, a hangok éterikus rendje - inkább pokoli zűrzavar, fenséges elbutulás. Asszony kell neki. A *Mascotteba* ment, pezsgőt rendelt. Egy szűk csipőjű grizette kapaszkodott az ölébe és ő meg lágy, barna hajába kapaszkodott. A lány nyakán felszaladtak az ujjai, finom állatra emlékeztette a lány, amint piros nyelvét belecsippentette a pohárba. Ira ivott. Érezte, hogy az egész benseje neki tüzesedik. Agyában felrémlített a tudat, hogy új csapást kénytelen vágni élete sűrűjébe és csakis ezen az úton küzdheti fel magát a célhoz. Isten veled Amelie, tisztaság, harmatos megvirradás, virággal terített asztal, eszmények harmóniája - elvitt az ördög!

A leány engedékenyen csúszott a férfi mellé, Ira pedig kezével eltakarta kíváncsian fürkésző, macskazöld szemeit.

XII. FEJEZET. NEHÁNY LEVÉL

1842. márc. 2.

Kedves Isabelem!

Ma pontosan három hónapja, hogy Ira Aldridge felesége vagyok és te azt kérdezed tőlem, hogy boldog vagyok-e? Boldog? Ez az egész házasság olyan valószínűtlen attól a pillanattól kezdve, amikor képzeld, megkértem a kezét. Ne neved: én kértem meg, szabályosan, etikett-szerűen, ahogy egy leánykérés szokás a mi erkölcsös Angliánkban. Ira igenjét azonnal házasságkötés követte, pap adott össze bennünket, oltár előtt, mert Ira keresztény és ragaszkodott az ilyen formaságokhoz... Talán majd egyszer elmesélem részletesen az egészet: elviselhetetlen harcomat ama rettenetes üresség ellen, amely körül vett, az újdonság ingerét, amely kiáradt Irából, azt a szenvedélyt adó izgalmat, hogy legyőzzem láthatatlan, de létező vetélytársamat; *coute que coute*, meg kellett őt szereznem. Majd elmesélem, megírom, vagy szoborba mintázom bele azt a húsz perces párbeszédet, amely eldöntötte a sorsunkat, közvetlen azután, hogy Aldridge Párisból hazaérkezett. Talán Párisban ment végbe nála az a nagy változás, talán már akkor, amikor búcsú nélkül elhagyta Londont, nem tudtam felderíteni: Ira lelkének minden szinte együgyű átlátszósága mellett is meg nem közelíthető zugai vannak. Ira panaszkodott, hogy ellenségek vesznek körül, nem kap szerződést, számára céltalanná válik az élet... Hamuszürke arccal ült előttem, kissé előrehajolva, mintha gyónni akart volna, olyan bizalommal, amilyennel még nem ajándékozott meg soha. Leolvastam róla, hogy éjszakáit a csapszékekben töltötte... Egy elhasznált, elnyűtt ember, tele szomorúsággal, ami annál inkább feltűnt nekem, mert ez az arc minduntalan egy ébredő kontinens hatalmas életderűjét tükröztette. Egy kicsit mosolyogtam magamban. No, lám, kellett ez neked, afrikai! Mit tagadjam, volt érzéseimnek egy hurja, amely ujjongott összetörtségén. De öntudatom teljes erejéből tiltakoztam, hogy *azok* győzzenek rajta. Hát hagyja el Londont - kiáltottam rá - menjen ki a világba, mutassa meg, hogy legény a gáton. Ha majd Európa tapsol magának, meglátja, ezek itt mind alázatos barátokként fognak visszasompolyogni... - Londont elhagyni, annyit jelent nekem, mint feladni egy stratégiai pontot, menekülni. - De én hevesen közbevágtam és megragadtam a csuklójánál: Mit beszél elmenekülésről? csak megvetni őket... Füttyöljön az előítéletekre. Ő rám nézett, azt mondta: Maguk, angolok, mind egyformák. Egyikük sem képes kilépni abból a hüvelyből, ahova a nemzet rideg formalizmusa zárta be magukat. Elismerem, a maga szalonjában szabadabb hang uralkodik. Arisztokrata és gazdag... Mit felelhettem neki? Gazdagnak egyáltalában nem vagyok gazdag: amink volt, apám és én, tiszteletreméltó nagybátyám, egy pusztulásra ítélt család minden sarja segített minél hamarább eldorbézolni. Fenn az ernyő, nincsen kas - valóban. Igaz, nemesi család sarja vagyok, de ez nem több, mint vörös hajam és kék szemem. Tetszett neki, amit mondtam, egy fojtott, sűrűsített beszélgetés fejlődött ki közöttünk, közel kerültünk egymáshoz, mint két ember egy hegyszakadéokban, körülveve írtó hegyektől, a hátunk megett álló élet merev mozdulatlanságával, de folytonosan hallottuk, hogy valahol mormolnak a vízesések, szikláról sziklára zuhan a patak, gondolataink folytonos moraja. Ira felállott, gyors léptekkel körüljárta a szobát, hirtelen kiegyenesedett előttem, oly szilárdsággal, mint az élet fája, amely éppen most eresztette le gyökereit. - Vállalkozna-e kitépni magát? - Hogy érti ezt kedvesem? - kérdeztem, de magamban máris kész voltam a felelettel: Az egész sziget fel volna háborodva, ha én most magával mennék... De hogy lássa, milyen keveset törődöm az emberek szóbeszédével... - Egy hét múlva meg fogja bánni. Méltatlankodva szólottam: Nincs a világon semmi sem, amit megbánnék. Nem a szeretője akarok lenni. A felesége. Ha láttad volna az arcát, amint nekem ugrott, kezefejevel megtámasztotta az államot, úgy nézett, s én nyugodtan folytattam: Törvényes hitvese... És

hidd el, soha olyan boldog nem voltam. Nem akarlak untatni a részletekkel. A felesége lettem Irának. Ott hagytuk Londont, a pletykákat, találgatásokat, vendégszerepeltünk Amsterdamban, Hágában. E sorokat Brüsszelben írom. Ira most a fürdőkádban csapkodja a vizet, magára zárja az ajtót, nem engedne be egy országért. Borzalmasan szemérmes ember, illet még nem láttál! Mintha takargatni akarná előttem a feketeségét... De hogy válaszoljak már a leveledre is, magam előtt látom okos kis arcodat, hamiskás mosolyodat, amint papírra veted - boldog vagy-e? Jól érzem magamat. Az uram játszik, én rákönyökölök a páholy bársonyára és amíg a közönség véresre tapsolja a kezét, én nyugodtan tudom magamban: ez az ember az enyém! Csitri leány koromban - emlékezhetsz - mindig arra vágytam, hogy legyen egy oroszlánom... Itt van! Ha ő elordítja magát a színpadon, egy őserdőnek a forró lármája a fülemben. Sokszor bámulva hajolok ki, forgatom a látsóvet: ez volna Ira, az én uram? Nem tudom, minden színésszel így van-e, - színésszel még nem volt dolgom, egy semmittevő lorddal, egy balkezes politikussal, egy szemtelen komornyikkal, igen, minő menazséria, de hagyjuk - Irát mintha kicserélték volna, amikor lelép a színpadról. Ahogy megy mellettem az utcán, léptei úgyszólván lomposak, cammogóak, mint valami viziállaté, aki igazi életét csak a neki szánt elemben találja meg. Különbözik tökéletes gentleman, büszke reám, lovagias a primitívségig. Nem halmoz el ugyan gyengédségekkel, de meg tudna halni értem bármily pillanatban. Csak azzal nem vagyok tisztában, hogy szeret-e, a szónak abban a klasszikus értelmében kérdezem, amely testi és szellemi. Sokszor gondolom magamban, szenvedélyes együttlétek után, hogy bár ragyogjon ennek a felgyújtott örömnak a reflexe tovább az arcán, akkor is, amikor már az idegeknek természetes megnyúgvása következik be. De ha összehasonlítom az éjszaka e rohanó, mámoros perceit a hosszú nap óráival, mintha ez is csak játék, fellépés, szerep lenne neki. Ó, ha a magam számára ki tudnám korbácsolni belőle Othellojának páratlan féltékenységét. Hágában megismerkedtem egy Landsey Jeromos nevű urral, aki diplomáciai szolgálatban áll és nap-nap után tette nekem a szépet. Együtt lovagoltunk ki, együtt pókerezünk, összeszoktunk, elválaszthatatlanok voltunk egymástól. Ira nem fogott gyanút, gyöngéd volt, szerető tovább is, minden, csak nem féltékeny. Gyöngédsége több ízben zavarba hozott: csodálatos, - mondtam neki. - hogy zabolátlan természetteddel mennyire alkalmazkodni tudsz szeszélyeimhez és önmagadnak pedig mennyire nincs semmi igényed. - Elég nekem - felelt - ha a kedved szerint cselekedhetek. - Nem ismerlek, - válaszoltam neki csüggedten, mire ő, mintha kiolvasta volna valahonnan, azzal a szenvedélytelenséggel és kínos bölcseséggel, melyet csak anglikán lelkésztől tudnék elfogadni: én sem ismerlek, Meredith! De az a jó, a mi barátságunkban, hogy mindent adhatok neked, amire az én lelkemnek szüksége van és te is elfogadsz mindent, amit én felkinálok neked.

Nem, nem vágyom Londonba, nagyon jól érzem magamat. Nem unatkozom. Mit kívánsz többet egy harmincöt éves angol ladytól, aki életében már annyit unatkozott?

1842, július 17.

Kedves Isabelem!

Megfordítod ravaszul a kérdést: vajjon Aldridge boldog-e? Nem értem meg, hogy mit töröd a fejed ilyen haszontalanságokon. Hagyd ezeket Benthamra, Carlylere vagy bánom is én, az alsó házra. Az ember élete két érzemállapot között oszlik meg: sír vagy nevet. Én is, Aldridge is egyformán sírunk és nevetünk, legfeljebb nem egyszerre, nem egyazon dolgok felett. Úgy vélem, Aldridgenak nincs oka panaszra mellettem. Most benne vagyunk a forró nyárban, vakációzunk. Kinn lakunk a tenger partján, kibéreltünk egy kedves, fatornyos lakot. Ira szobája tele könyvekkel, egész nap levelezést folytat európai nagy szellemekkel, ha megunja, - amit könnyen meg lehet unni - kimegy egy halász bárkával a tengerre...

Úgy élünk, mint a parasztok.

Én egy szandálban futkosok egész nap a tengerparton. Szórakozom a kövekkel, homokkal, a partra kimosott kagylókkal. Beuszom a tengerbe, megpihenek egy sziklán, a hajamat szárítom. Ira a hálót javítja, vagy van egy csolnakunk, azt festi egész nap. Néha szántszándékosan összemaszatolja, hogy legyen joga újra festeni.

Közben szó esik terveinkről. Az ősszel Párisba megyünk. Onnan Németországba. Onnan még tovább... Bejárjuk egész Európát. Csak Londonba nincs mehetnénk. Mialatt hallgatom Írámat, elnézem az új honfoglalót, egy kis jelenet jut az eszembe. Ki az apád? - kérdezem tőle egy este. - Az anyád? - Lenn ültünk a tengerparton. Ő álmodozva nézett a távolba, mintha egy szilárd pontot keresne valahol: - Mit gondolsz, talán az óceán szele lökött ki a partra, mint ezt a fekete hullámot? A tenyeremet ráborítottam egy ágaskodó kis hullámra. Hogyan rezeg ez a hullám az óceán egyik végéből a másik végéig! Mélységesen megfogott ez az egyszerű válasz, amely önmagában véve is egy kérdés. Azután, hogy tovább beszélt arról, ami lesz, révedezett bennem: vajjon együtt leszek-e vele később is? Mi köt hozzá? Miért nem mondom meg neki, hogy céltalan egész életünk, ha csupán azért társultunk, hogy egymást kölcsönösen megfékezzük. Igaz, ő most gyűjti, pumpázza magába az erőt. De mit ér nekem, ha csak sejtenem szabad a belső forrongását, de *kivüle* állok, abban részt nem vehetek és nem én vagyok, aki táplálja, acélozza az akarátát. Bevallom neked Isabel, kezdek féltékeny lenni az uramra. Féltékeny vagyok a könyveire, a leveleire, magányos barangolásaira a vízen. Elhallgatott álmaira. Mind nehezebben válik elviselhetővé, hogy növekszik, mondhatnám növényyszerűen, mellettem egy különleges erő, mialatt én itt tehetetlenül vergődöm és nem tudok mihez kezdeni.

Mit csináltok Londonban? A Morningpost rendesen jár, ebből mindenről tájékoztatva vagyok. De azért alkalmilag küldhetnél néhány divatlapot...

1843. jan. 2.

Kedves Isabelem!

Röviden összefoglalom neked az utolsó hat hónap történetét. A nyár zavartalanul telt el és mi abban a hiszemben, hogy az ősz is ilyen szép lesz, meghosszabbítottuk a lakásunk bérletét. De heteken keresztül olyan lucskos, esős volt az idő, hogy Ira maga tanácsolta, költözzünk be sürgősen az emberek közé. Brüsszelbe hurcolkodtunk ismét. Az egész telet itt húzzuk ki. Anélkül, hogy Ira egyetlen egyszer is vendégszerepelt volna.

Látom csodálkozó arcodat... Én is csodálkoztam eleget. Legmann úr, az impresszárió, összeállított egy turnét, megszervezte Ira mellé a társulatot is; a feltételek elfogadhatóak voltak, de Ira visszaírt neki, hogy nem megy, mert nem érzi magát elég erősnek. Mit takargassam előtted, a pénzünk is fogytán van. Brüsszelben költségesen élünk, amiben nekem is részem van, mert ha már városban vagyunk, akkor keresni kell holmi társadalmi kapcsolatokat is... Ne érts félre, nem óhajtom megismételni londoni életemet. Nők egyáltalán nincsenek társaságunkban, családokkal nem jövünk össze, csak férfiakat látunk magunknál, Landsey követségi tanácsost, akiről már írtam neked, Bohuslavot, egy lengyel festőt, aki szolgálatkészen kalauzol a flamand festők termeiben, a többiek jelentéktelenek. Bohuslav kellemes férfiú, huszonnyolc-harminc éves, szegény ördög, fanatikus, erősen, megingathatatlanul tud hinni, hogy miben, nem fontos neki; néha saját művészetében, néha Lengyelország feltámadásában, bennem is, az én makacs, elszánt szívósságomban, szobrász képességeimben, ízlésemben és fölényemben, így mondja és én tudom, hogy ez csak üres bók, de jól esik nekem, hiszen Ira sohasem mond bókokat és ez kell nekünk, asszonyoknak, ha már a vörös közt egy ősz hajszálat fedezünk fel... Hát nincs pénzünk Isabel, Ira nem játszik, Ira nem nyilatkozik, Ira nem szeret, Ira *csak* törődik velem, egyéb semmi, te is asszony vagy, meg tudod érteni...

Isabel, én nem állok jól magamért ezzel a Bohumillal.

És nem bánám, ha Ira meg is tudná, hogy... De nem törődik vele. Noha alapjában erkölcsös lény, a megingathatatlan hűség alapján áll, tudomásul fogja venni, ahogyan tudomásul vette már a multamat. Mindent elmondtam neki. Összes házasságelőtti kalandjaimat kitergettem előtte. A te férjed a tiszteletreméltó, hideg vérű John, a Court Law ismert nagytekintélyű bírása legalább is egy kínai vázát vágott volna hozzád, de az én Irám, aki úgy szemre afrikai és forróvérű, nyugodtan neki dűl a kandallónak és úgy hallgat végig, mint egy orvos, amikor beteget konzultál... - Figyelj ide, Ira, én most is kísértésnek vagyok kitéve, itt vannak ketten is, Bohusláv és Landsey... Ira hozzám lép, hatalmas fekete kezével szánakozva símitja végig a hajamat és azután azt mondja: Meredith, engemet nem lehet megcsalni... Mit ért azalatt, hogy engemet? Mintha élne benne még egy olyan titokzatos lény, olyan mélyen, ahová én nem tudok utána nyúlni, olyan kemény páncél mögött, amelyről minden akaratom, mint valami hullámtörőről, visszapattan? És ez a páncél: van, másfél éve élünk egymás mellett, naponta szüntelenül érzem, még a csókjain keresztül is. Talán művész idegensége, talán a fajtájáé, talán egyszerűen csak az, hogy ő férfi, én meg asszony vagyok.

Sohasem voltam vele szemben kegyetlen. De a részvéte, elbizakodottsága, kínzó fölénye, a símogatása, amely csak alig érte a hajamat, de mégis összeroskadtam alatta, dühbe hozott; annyira ingerlőleg hatott, hogy kifakadtam:

- Nem szeretsz! Érdekből jöttél hozzám. Jól esett a hiúságnak, hogy egy angol társaságbeli hölgy a feleséged.

Mialatt e szavak kiszakadtak belőlem, hallottam harangozni a lelkiismeretemet: igazságtalan vagy! De ellenállhatatlan erő kényszerített, hogy folytassam: - Ne vágd a szemembe, hogy én csikartam ki e házasságot. Abban a hiszemben álltam oldalad mellé, hogy csak valami furcsa félelem, alacsonyrendűségednek a tudata tart vissza, hogy szeress. Magamhoz emeltelek, hogy egyenrangúnak érezd magadat velem. Elfogadtad az ajánlatomat, noha ismerhettél: vagy első helyen leszek a szívedben, vagy sehol. Csalódtam benned. Te, te - toporzékolva kerestem magamban a szavakat. Ő ijesztő zavartalansággal kísérett:

- Mondd ki nyugodtan: te néger!

Kedves Isabelem, a nagy előadóművészek hatásának a titka, hogy egyetlen hangsúllyal, egyetlen taglejtéssel, akármilyen közönséges, elcsépett mondat legyen is az, egész múltat, egy egész sorsot képesek tömöríteni. De Ira ezuttal nem színészkedett. Egy kis gyermek sírt, panaszkodott a hangjában. Talán ez volt az első igaz hangja - hozzám. Egyszerre elhagyott minden erőm, és könnyek gyűltek a szemembe.

- Nem tudom, hogy milyenek vagytok. Négerek? A törzs? Nekem ez megfoghatatlan. Egy darab fekete meteorkő vagy, leszakadtál egy ismeretlen égi testről, kihűltél a számomra. A te világodban kellett volna, hogy találkozzak veled, hogy egészen megismerhesselek.

Átkarolt, megcsókolt. Ez a csók elégtétel számba ment mind a kettőnknek és emlékéből talán napjaink végéig fogok táplálkozni. Hát ez volt az utolsó hat hónap, vagy mondjuk egész szerelmünknek története. Mi lesz ezután? Ira ezelőtt egy félórával azt az ajánlatot tette, hogy váljunk el békességben egymástól és menjek vissza Londonba.

1843. május 21.

Kedves Isabelem!

Ajánlatodra, hogy csomagoljak össze és költözzem hozzád, ha ezelőtt négy hónapja nem adtam választ, most még kevésbé tehetem. Még együtt vagyok a néger színésszel és előre-láthatólag nem bontjuk fel a házassági kapcsolatot. De ezen belül mindketten teljes szabadsággal a magunk életét éljük. Nincs semmi közünk egymáshoz, ő el van foglalva a maga

hóbortjaival, nem játszik, nem akar játszani, azt mondja, nincs semmi mondani valója, van még elég ideje. Egy francia színészt emleget, valami Baront, aki harminc éves korában hagyta ott a színpadot, hogy hatvan éves korában térjen oda vissza - én pedig... Szégyenlem neked bevallani, de folytonosan előkészülök a megöregedésre, szüntelen számolom magamban, Bohuslav, Landsey, még talán egy utolsó felgyúlás és azután nincs mit keresnem a földön. A mérleg számomra rosszul ütött ki. Látszólag: habzsoltam az örömeket, szerettem a meglepetéseket, izgultam a kalandért és ha nem lettem volna nő, egy ügybuzgó tory leánya, hanem koldus, földhöz ragadt férfi, hát felcsaptam volna matrónak, rablónak vagy útonállóknak. Nincs semmi érzésem az élet rendje és mértéke iránt és most már megsúgom neked, semmi sem volt annyira ellenére természetemnek, mint amikor hónap számra színes kavicsokat gyűjtöttem a tengerparton és egy szikla tetején játszottam Heine Loreleyát. És nincs pénzem sem... Nincs pénzem, nincs gyermekem - tulajdonképpen örülnöm kellene, hogy nincs - csunyának találom magamat és öregnek és már nem is tartom szerencsének, hogy ezt mások még nem vették észre. London csak siettetné összeomlásomat. Lásd be te is, édes, ne is próbálj meggyőzni az ellenkezőjéről. Ennél már sokkal okosabb megvárni a bealkonyodást, idegenben. Ira Aldridge mellett, aki szintén meg fog rozsdásodni, tétlen, lusta, megsebzett, oktalan élete mellett. Ölbe ejtettem a kezemet. Ha váratlanul ide bukkannál, talán a fordítottját látnád mindannak, amit meggyóntam neked. Reggel kivágtatok és addig hajszolom háts lovamat, amíg a verejték patakokban csurog le róla. Este tánc van nálunk, iszunk, részegeskedünk, illetlenkedünk, legtöbbször Ira nélkül, aki nem vesz részt ezekben a dorbézolásokban és azt sem tudom, hogy lefeküdt, vagy hosszú sétáit rója a külvárosban. És mégis: ölbe ejtettem a kezemet, nem várok semmit. Már levelet sem fogok írni neked többé. Ásítani is lusta vagyok és előbb végig gondolom, hogy tényleg elég fáradt vagyok-e hozzá? És ha elásítottam magamat, egy lyuk nyilik meg a számon és e lyuk olyan, mint valami örvénynek közepe.

*

A Morningpost hírei között, 1844.

Brüsszeli levelezőnk szerint megrendítő szerencsétlenség történt a napokban Brüsszel közelében. Mrs. Meredith Varton, Ira Aldridge, nálunk is ismert néger színész felesége lovaglás közben egy sziklamélyedésbe zuhant és halálra zúzta magát. Varton annak idején kedvelt tagja volt a londoni societynak és nagy feltűnést keltett, hogy családja akarata ellenére férjhez ment Aldridge színművészhez. Ez az elhatározása, mint sok más, excentricitásával volt magyarázható. Meredith Varton rejtélyes halálesete ügyében a rendőrség nyomozást indított, de ez a feltevés, hogy Varton szántszándékosan okozta volna balesetét, nem nyert beigazolást.

XIII. FEJEZET.

IRA est FUROR BREVIS

Meredith halála után Aldridge feloszlatta a brüsszeli háztartást, eladta a butorokat, felesége holmait elajándékozta, csupán néhány ékszert, emléktárgyat tartott meg magának. Megunta ezt a kis országot is, Párisba utazott, azzal a szándékkal, hogy majd a francia klasszikus színpadokon fog szerepelni.

Párisban jól akarta magát érezni. Mint amikor először járt itt, most is bevetette magát a zajos nagyvilági élet kellős közepébe. Gyakran lehetett látni mulatóhelyeken, a Chateau Rougeban, a Valentineban, álarcos bálokon, a Bois de Boulogneban, a lóversenyeken, vagy a hotel Druotban, ahol az árverezőket figyelte, anélkül, hogy bármit vásárolt volna.

Egyébként meddőségre kárhoztatott hónapok következtek, amelyekről csak sejteni lehetett, hogy miként használta fel őket. Talán a belső ránevelődés időszaka volt ez: áthasonulni tökéletes európaivá, elfogadhatóvá tenni a társaságok előtt, hogy neki egyes egyedül ebben és ebben a kultúrában van a helye... Milyen emberfelettien nehéz feladat ez... épen neki... De meg kellett kísérelnie. Mint olyan ember, aki egy grammot sem hozott európai örökségképen, állandóan utánoznia, mintaképpül kellett állítania valakit. Szünet nélkül a legfurább problémák kínozták, amelyek mások számára alig léteztek. Hogyan viselkednek az emberek és hogyan kell viselkedni *neki* az élet adott körülményei között? Miként kell szerezni barátot? Hogyan kell távortartani az ellenségeket? Hol legyen határa hiszékenységeinek? Miként érvényesítse fölényét? Hogyan vágjon jó arcot a megaláztatásoknál? A társadalmi együttélés formáinak száz és száz apró kényes kérdése kínálkozott, amelyekre hogyan is tudna megfelelni az, aki-nek a rabszolgaültetvények széles terüje volt egyetlen gyerekoszobája? Shakespeare műveiben ugyan az élet minden helyzetére találhatott gyakorlati útmutatást, de a színpad mégis csak más, mint az élet, Shakespeare kora, mint a tizenkilencedik század kora és hogy bizonyos helyzetekben ne válják nevetségessé és természetellenessé, a civilizált élet tudományát mégis csak inkább egy korabeli aranyifjútól sajátíthatja el, mint akár a bölcs Prosperótól...

Nagyon sokan nem vették észre, hogy minő gyerekes balgaságok foglalkoztatják ennek a magas köcsög-kalapos, vattázott és élénk szemű béléssel béelt, prémmel szegélyezett, pelerines, elefántcsont arcú uriembernek agyát, aki szerette magát angolnak nevezni, ruháit is Angliából hozatta, Davidson és Mayrtól, a Regenstreetről és bár franciául jól beszélt, előbb mindenütt angol nyelven igyekezett megértetni magát. Párisban is azoknak a kínosan tiszta, külszói vendégek befogadására szánt hotelek egyikében szállott meg, amelyet az angol turisták oly nagy szeretettel szoktak felkeresni.

A szálló zenetermében estéről-estére már egymáshoz szokott nemzetközi társaság gyűlt össze, ahol a dámák zongora mellett énekeltek. Ira rendkívüli módon kedvelte a zenét. A művészeknek ez a legmisztikusabbja olyan érzéseket közvetített hozzá, amelyre egyedül monumentális mestere, Shakespeare volt képes. Egy este Aldridge ott áll a zongoránál és előrehajolva hallgatta egy fiatal francia leány zengő szopránját. Behunyta szemét és a gáz sápadt fényében olyan volt arca, mint egy fából faragott bálvány. Csak két kidúzzadt, de már is a feszült emlékezésben megmerevedett ér a homlokán, mintha minden élet e vonalak tájékára húzódott volna. A zene elhalkult, a hang megállott, Ira felébredt, Morris Chester, egyik író barátja, akivel számos éjszakát töltöttek együtt, gyöngéden megérintette a vállánál:

- Szenvedsz?

Ira megbólintotta a fejét.

- Miatta? Hiszen nem tehetsz róla...

Ira meghökkenve néz reá, érthetetlenül.

- Te ismerted?...

- Nem emlékszel? Ott voltam Brüsszelben, azon a kerti ünnepélyen, amelyen bemutattak neki?

Ira arcára fagyasztó mosoly kerül:

- Te Meredithre gondolsz - Én Ameliere gondolok.

Ahogy e nevet kiemelte titokzatos rejtekhelyéről és életre hozta hangokban, maga is megdermedt. De a reakövetkező pillanatban jóleső, édes érzés fogta el. Soha senkinek nem említette Amelie nevét. Még Meredithnek sem. Mindig szenvedett, hogy e név nyomasztó titkát nem oszthatta meg. Most barátok kérdő tekintete vette körül. A zenének ünnepélyes hangulata még el sem oszlott, át és át izzasztotta a levegőt. Ira anélkül, hogy számot tudott volna adni magáról, ellenállhatatlan kényszer sodrába került, hirtelen odafordult Chesterhez: ez a dal... Majd előre lépett, felemelte két kezét és csendre intette az egész társaságot:

- Ez a dal csodálatos emlékeket ébreszt fel bennem. Kezdő színész voltam, amikor szerettem egy Amelie nevű hölgyet. Megkértem a kezét, de nem lehetett az enyém. Szomorúan utaztam vissza Londonba és megírtam neki, hogy tőlem független okok miatt szakítanunk kell, de örökre szeretni fogom. Amelie több ízben írt, de leveleit felbontatlanul visszaküldtem. Egy nap, épen, ahogy Párisból visszatértem - az volt az első párisi kirándulásom, barátaim, egy-két hölgy - Ira habozott, hogy megemlítsé-e Meredith nevét is - felkerestek szállásomon, a Polish hotelben. Úgy ültünk ott, mint e szobában, zeneszó mellett, majd csendes beszélgetésben - amit a francia *conversation anglaisenek* nevez - elmerülve. Egyszerre kinyílik az ajtó és belép Amelie. Abban a pillanatban leesik az Amelie gyűrűje az ujjamról és én megfedkezve az egész társaságról, négykézláb keresem a gyűrűmet. What was the matter? - kérdik, amikor feltápaszkodtam és együgyűen bocsánatot kértem, anélkül, hogy megmondottam volna, hogy egy gyűrűt kerestem. Másnap levelet kapok: Amelie meghalt. Épen abban a pillanatban, amikor a gyűrű lehullott az ujjamról. Nagyon meggyászoltam Ameliet és hónapokig tartott, amíg úgy a hogy, megvigasztalódtam. Erre az időre esett, hogy elhunyt feleségemet eljegyeztem. Közelgett a házasság napja, a frakkom kiterítve az ágyon, készülök az esküvőre. Fel akarom húzni a frakkot, nyílik az ajtó, belép Amelie, arcán valami kibeszélhetetlen melankolia és szemrehányás... Ez a látvány annyira felizgatta kedélyemet, hogy kénytelen voltam elhalasztani az esküvőt. Megnősültem és bár őszintén ragaszkodtam Meredithhez, Amelie szenvedő arca gyakran kísértett... Ira Aldridge arca ebben a pillanatban megvonaglott, egész teste remegni kezdett, egy pillanatra sem véve le a szemét a fehérre lakkozott szárnyas ajtóról: Good Heavens! There, she is now! Look! Look! There she is! E perc olyan megrázó volt, hogy valamennyien kővé válva néztek az ajtó felé. Két vagy három másodpercig tartott így és Ira most egyszerre természetes hangon, mintha mi sem történt volna, folytatta:

- Bocsánat, ez csak a dal varázsa volt... A varázs lehullott. Kérem, Betty kisasszony, énekeljen még valamit...

Utánozhatatlan eleganciával visszavonult a háttérbe és csak Chester látta rajta, hogy még mindig remeg a felindulástól.

Betty, a francia hölgy azonban nem akart énekelni.

- Pompás volt, mister Aldridge! A művészet tetőpontja, ahogyan ezt a kis jelenetet *megjátszotta*. Kérjük valamennyien, adjon elő még valamit...

- Megjátszottam? - pattant fel Ira és gyűlölte magát, hogy volt egy gyöngye perce, amikor legmélyebb titkát dobta oda prédának. Szemei előtt fekete karikák táncoltak. Ó, hogy szét-tépte ez az ostoba kis leány egy pillanat alatt azt a ragyogó köntöst, amelyet a zene szőtt a halhatatlan Amelie körül.

- Mert ezt a romantikus históriát még sem hisszük el magának - csatlakozott egy pofaszakállas angol, aki egész idő alatt a pipáját szívta. - Ön ezt csak kitalálta, hogy egy érzelmes jelenetet megjátszhasson a kedvünkért.

Ira keserűen elkacagta magát.

- No, lám... hogy észrevették... - Belebámult a levegőbe, majd hirtelen rázott egyet magán, a terem közepére ugrott, hóna alá kapta az asztalon elhelyezett virágos kosárkát, vérfagyasztó nevetéssel széthúzta arcát. Már mungó volt, a félig állat, félig rabszolga. Megváltoztatott rekedt hangon rázendített - opessum up gum tree - és táncolt, mint egy forgó szél.

A társaság dőlt a kacagástól.

Chester azonban mélységesen szégyelte magát.

*

Jó volt ez a lecke Irának, okult egy életre és ehhez hasonló vallomások sohasem hagyták el többé az ajkát. Emlékeit most már véglegesen megtartotta magának. Ezek az emlékek bezárva egy örökké lángoló agy katlanjába, a szünetlenül alkotó élet forrásaivá váltak. Mintha igazságot akart volna szolgáltatni eszményképének, minduntalan Meredithtel hasonlította össze. Az összehasonlítás révén Amelie valami csodálatos tisztaságba került, de Meredith lényéhez kegyetlen szántsándékossággal hozzá tapasztotta a valóságos élet minden összezsugorító hétköznapiságát. Meredith fehér nadrágjához, ott a falkavadászon, sáros fű ragadt oda. Meredith arca reggelenként fonnyadt volt, szemei karikásak, egy törött fogú fésűvel húzgálta rövid haját, de Amelie haja a bokáig ért és csodálatos bájjal fésűlködött, noha Ira sohasem látta. Meredith sokszor csak azért nevetett, mert a nevető arc inkább illett hozzá, sokszor csak azért állott fel és ringatta a testét, mert álló, mozgó helyzetben szebbnek hitte magát, mint ülve. De Ameliének nem volt szüksége sohasem ilyen apró, ravasz kiszámítottságokra. Amelie és ő szerették egymást, - de nem igaz, hogy Meredith szerette őt, csak a kíváncsiság dolgozott benne, egyikük sem vált szerves részesévé azoknak a gyönyöröknek, amelyeket nyújtottak egymásnak, mintha igazi énjükkel saját maguk felgyújtó szenvedélyük mögé állottak volna...

Ilyen és ehhez hasonló tépelődései voltak Irának és mialatt évei üresen, külső történések nélkül koptak el, művészete egy szűk világba zárt lénynek keserű energiáiból egyre hatalmasodott. Egy sajátos játéktípust eszelt ki, amely nem annyira egy karakter-arc szokványos ráncainak és vonalainak képzésében állott, mint bizonyos vonalak merész elnyújtásában és színezésében. Világosan érezte, hogy a színjátszás, mint maga az élet, *átmenet* mozgásból-mozgásba, egyik érzésből a másikba és a szenvedély ábrázolásának olyannak kell lenni, mint egy parthoz ütődő hullámnak, amely egy távoli gócból érkező érzést hullámról hullámra visz át és a végső hullám mindezt összefoglalja. A nagy szenvedélyek ábrázolásánál az artikulált hang helyett - amelyre épen a francia klasszikus színpad annyira büszke - hatásosabbnak találta az artikulálatlan hangzavart, a kakofóniát, de hiába minden újítása és felfedezése, nem talált tehetségéhez méltó színpadot, ahol bemutatkozhatott volna.

Dumas közbenjárását kérte, aki készségesen megmutatta ugyan neki saint germaini új villájának, a Monte Christonak pazar ékességeit, az Antony allét, a halas tavakat, az istállót, a négy arab ménnel, a majompalotát, a pagoda stílusban megszerkesztett hídacsát, amely egy kis szigetre, liliputi pavillonba vezetett, de sokkal jobban el volt foglalva önmagával, sem-

hogy barátjának ügyét felkarolhatta volna. Ismerősei csodálkoztak, hogy miért nem költözik vissza Londonba, neki odahaza van a helye. - Ha Anglia első színházai nem sietnek megnyerni engem, ha nem én töltöm be egy Garick, egy Kean helyét, nekem nincs keresnivalóm odahaza - mondotta nekik gögösen. Sőt hozzátette, mintegy önmaga megnyugtatóul: néhány forró diadal Párisban és odahaza valamennyi ócsárlómat térdre kényszerítem.

Makacsság volt ez nála mindenesetre, még annál is több: rögeszme, de Irának egyetlen cselekedetét sem a józan belátás kormányozta, hanem ösztönéletének rettenetes hatalma.

Talán soha sem ment volna vissza Londonba, ha egy életre ki nem ábrándul Párisból. Talán ott idegenben sorvadt volna el, abban az örökös várakozásban, hogy majd a franciákon keresztül lesz Anglia legnagyobb színésze, ha mindig magyarázatokat kereső lénye és rendíthetetlen önbizalma nem nyugszik meg abban, hogy nem benne a hiba, hanem magában a francia népben. Botorul a Comedie és az Odeon színpadját ostromolta és megfélemlített arról, hogy igazában a franciák sohasem szívlelték Shakespeare-t. A februári forradalom napjai kellettek hozzá, hogy rájöjjön: mennyire magára marad ő itt színpadjának különös és francia fülnek barbárian tetsző szavaival, fájának érdektelenségével, gögójének koldus voltával, tehetetlen és elsodrott művészi hitével. A francia forradalommal ismét a pátosz diadalmaskodott, a színpadon és életben egyaránt. A francia pátosz, a latin toxin. Még egy Rachel is megvadulva szavalt a Marseillais-t az utcákon és a forradalom lázában, ebben a titáni tohuvabohuban, ebben az irtózatossan áttüzesedett olvasztó tégelyben egy egész nép kavargott és fuldoklott. Ahol megfordult, mindenütt a forradalom őrvongott és a Cadet-utcai kaszinó rizsporos lányai részegre itták le magukat a szabadságért. A szabadság? Mi köze neki hozzá? Mit jelent számára? Mi teszi őt szabaddá, ha nem a saját érzéseinek a nyelvén szólal meg? Ő, a néger valami irtózatossan magasságból nézett le a tömegre és Shakespeare-val tartott, aki látta a tömegek megmozdulásainak gyarlóságát és gúnyolódott is rajta. A forradalomban elvesz az ember, a jellem... Nem, ez a világ nem neki való, már akkor inkább angol, mint francia és csak a saját titkos vágyaihoz tért vissza, amikor tökéletesen angolnak érezte magát: szigetnek egy eszeveszett tenger csapkodásai között. Épen kapóra jött neki Samuel Phelpsnek, a Sadlers Wells híres igazgatójának a levele, amelyben színházához hívta meg vendégszereplésre. Egy évvel ezelőtt még visszautasította volna az ajánlatot. De most...

- Köszönöm önnek, hogy módját ejti, - írta Aldridge - hogy újra angol legyek.

Tele reménységgel, újra éledő munkakedvvel érkezett Londonba.

Phelps Titus Andronicusban akarta felléptetni. Ira azonban II. Richardra vágyott, e színmű remek angol környezetére, a szavak sűrű lírájára. Nagyon szerette e darabot, amelyben Shakespeare önmagát rajzolta meg, de emlékének rokonvonásait is visszatükröztette.

Hát legyen a II. Richard.

Fellépett, minden képzeletét, akaraterejét megfeszítette, hogy tessék. Gyér tapsok honorálták csak kísérletét, a Times pedig gúnyos megjegyzésekkel kísérte bemutatkozását. „Aldridge úr, aki évek óta nem vendégszerepelt színpadunkon, tegnap a II. Richardban mutatkozott be. Merész vállalkozás, még akkor is, ha a művész mögött jelentékeny sikerek állnak. De ez akkor volt... És az ő jellemére szabott szerepekben. Emlékszünk volt egy időpont, amikor közönségünket lázba hozta. Egy rossz májús kritikus kollégánk, a Punchban már akkor a következő szójátékot kockáztatta meg: *ira est furor brevis*. Kissé maró megjegyzés, de találó. Tulbecsültük. De tehetsége javára írtuk az exotikumot. Most hogy egy angol király drámáját választotta - kár volt bennünket kiábrándítani illúzióinkból...”

Ira rendíthetetlen nyugalommal vette tudomásul bukását. Toporzékolhatott is volna, mert a kétségbeesett indulat épen úgy megfelelt természetének, mint az ijesztő közöny. De sohasem lehetett kiszámítani nála, miként fog majd reagálni a kívülről jövő támadásokra. Phelps vígasztalta. Ira a vállát vonogatta:

- Csak egy bánt, hogy angol voltomban támadott meg. De ez sem tulságosan. Úgy látszik még nem érkezett el az ideje, hogy fenntartás nélkül elismerjenek. A kritikára pedig, legyen magasztaló, vagy elítélő, fűtyülök.

*

Ira Aldridge, amint visszatért Londonba, a Golden Squareon lakott, egy lodging-houseban, amelynek különös jellemvonását az adta meg, hogy jórészt politikai emigránsok, a negyven-nyolcas forradalmak hajótöröttjei keresték fel. Bármilyen nemzetiséghez is tartoztak, csodálatos módon egybekötötte őket a számkivetés közössége. Noha alig érintkeztek egymással, ki-ki elvonulva a hall egyik sarkába vagy a kandalló mellé, mindegyik egy külön világ volt, egy külön politikai világ, letört reményekkel, megújuló puccskisérlettel, keserű vígaszokkal és oktalan csodavárásokkal, - mégis jól esett látniok egymást, leolvasni egymás arcáról a honatalanság és a hazatérés újító reményének váltakozó érzéseit. Ira Aldridge itt ismerkedett meg először magyarokkal. Furcsa emberek voltak ezek, mindnyájan, külön-külön kis csoportokat alkotva, kimerülő tartalékaikkal, elébe nézve az elkerülhetetlen lerongyolódásnak, kapkodva és civódva egy érthetetlen anyanyelven, belemenekülve egy üres „honfitárs”-forma fedezékébe. Úgy jöttek, mentek bizonytalanul mint egy hajó fedélzetén, ámulva más népek szokásain, beletörődve a plumpudingba, viaskodva a mentamártásos báránnyal, kacsintgatva a tálaló apró nyílása felé, ahol sűrű fűszerillatok között betálaták a steakot és más hirtelen kisütött husokat. Beletörődve hát mindenbe, a londoni ködbe, a szokatlan arcokba, az idegen nyelvű lapokba, a szörnyű pénztelenségbe, az angol flegmába, a milliós város koncentrált közönységségébe és számlálgatva a napokat, mióta már és meddig... Ira Aldridgenak itt bő lehetősége nyílt különböző típusok és jellemek megfigyelésére. Gondolkozhatott sorsok és nemzetek rejtélye fölött, még hűvösebben, mint egy angol, akit még csak az a gondolat sem foglalkoztathat, hogy ebben az európai zűrzavarban ő is becseppenhetett volna egy forradalomba. Közömbös volt a szónak legsivárabb értelmében és magában némi elégtételt érzett, ha mindjárt fájdalmas is volt ez, hogy mint egy sántának, akit testi fogyatéka miatt nem küldhetnek háborúba, az ő fizikai léte is biztosítottnak látszik.

Eleinte bizalmatlanok voltak hozzá, a bizalmatlanság benne úszott a levegőben - bizalmatlanok voltak egymás iránt is. De később felmelegedtek és beszédbe elegyedtek vele. E beszélgetések nem hagytak nyomot Ira lelkében, csupán egy beszélgetés maradt meg benne, hogy majd később, évek múlva, mint egy ott felejtődött mag, növényyszerűen életre keljen. *Fabre* nevű, volt francia kamarai képviselővel beszélt, a Constitutionel emigrációba került csipős nyelvű vezércikkírójával, aki széles mozdulattal belekarolva egészen lefoglalta magának.

- Nagyon téved - magyarázta neki *Fabre* a délfranciák heves mozdulataival, - hogy amiért mi ismét a reakció vadvizein evezünk, lőttek 1848-nak. Bonaparte Lajos napjai meg vannak számlálva. A forradalom permanens...

- Nem merném elhinni - válaszolt Ira óvatosan, mint mindig, amikor olyan dolgokról volt szó, ahol nem érezte otthonosan magát.

- Mit nem mer?

- Hogy a forradalmak az egyéniségek, az egyes ember számára kedvezzenek. Mindenki, aki el akar jutni valahova, csak önmagán keresztül teheti...

Fabre diadalmasan csapott le:

- És ezt *maga* mondja...

Ira megértette a célzást. Ez is, mint a legtöbben, finoman az orra alá dörzsölik, hogy befogadják, ember számba veszik. De nem vett tudomást a célzásról. Most megint abba a helyzetbe került, hogy paravánt tolt maga elé: angolságát.

- Mi angolok valóban nem élünk-halunk a forradalomért, de a szabadságot éppen úgy megbecsüljük, mint önök.

- Hagyja az angolokat! Képtelenek minden objektivitásra. Figyelmébe ajánlom Washington Irvinget, ő majd elmondja magának, hogy az angolok csak addig tárgyilagosaak a dolgok megítélésében, amíg semmi közük sincs hozzá. De ha legcsekélyebb mértékben érdekelve vannak, teljes mértékben megbizhatatlanok.

- Hát jó, én meg Heinera hivatkozom. Tudja mit mondott Heine? Heine, aki pedig kedveli magukat. Franciaország úgy szereti a szabadságot, mint a szerelmesét, akit meg akar hódítani és ezer kalandot vállal érte. Az angol azonban, mint a hites, törvényes feleségét. Nem ugrabugrál körülötte, nem gatszúrooz neki, nem halmozza el olcsó gyöngédségekkel, de tüzőn-vizen keresztül megvédelmezi.

Fabre félbeszakította:

- Mondok valamit, Aldridge úr! Nem fest jól, ha papább akar lenni a papánál. Ismétlem, miért éppen ön védi az angolokat a francia néppel szemben? Nálam, akit egyszer kiűldöztek hazából, tulajdonképpen indokolatlan minden gyöngédség. De ha ezer kezem volna, hogy tollat ragadjon és támadja az államcsíny bűnöseit, Franciaországot akkor sem engedem bántani. Vegye tudomásul: Párisban az egész világ otthon van. De *a propos*, hallott-e már Tussaintól?... Ne felejtse el, hogy Franciaország volt az első nemzet a föld kerekén, amely felszabadította rabszolgáit és ugyanazon jogokat adta meg neki, mint saját magának. Nem friss sütetű elhatározás ez, mint arra önök felé, hanem már ötven évvel ezelőtt kimondották... De ej, uram, - folytatta lekötélvező kedvességgel, - ön nem ismeri a négerek történetét. No, vallja be...

Ira nevetve vont vállat:

- Bevallom, nem ismerem.

- Hát akkor engedje meg... A konventben 1794-ben minden áldott nap megjelent egy vén, összetöporodott néger anyóka a karzaton. Nem mulasztott el egy percet sem, hogy tanuja legyen: miként teremti meg, kovácsolja össze a francia nép a szabadságának és egyenlőségének megdönthetetlen világát. Egy nap a néger asszonynak honfitársa érkezett a konventbe, bizonyos Belley, Sandomingóból és kérte a közszabadságot saját népe számára is. A konvent egyhangulag teljesítette a kérést, minekutána felállott Robespierre és a karzatra mutatott: látjátok azt az öreg fekete asszonyt a karzaton? Én hónapok óta figyelem. Hazám ezer sürgős dolga között is. Szemeink mindig találkoznak. Ajka sohasem nyílt szóra, de szeme mindig beszélt felém. És most e szent percben ajka is megszólal... Nézzétek, elsikoltja magát és összerogy az örömtől. Polgártársak, öleljük magunkhoz Belley testvérünket és a tiszteletreméltó polgártársnő emlékét is örökítsük meg jegyzőkönyveinkben...

- Hát ez Franciaország!

Ira igyekezett kellő figyelemmel végighallgatni. Nem tudni, hogy mi kötötte le inkább az érdeklődését, Fabre szenvedélyes taglejtése-e, a politikus tipusa, amely kiválóan felhasználható Julius Cézár valamelyik jelenetében, avagy a szavaknak értelme. Ilyen tárgyú beszélgetések sohasem voltak inyére, mert azonosították, összekapcsolták az ő ügyét mások ügyeivel,

holott... Végigsimította homlokát, nagyon oda akart mondani és a következő tirádába kezdett, mintegy stílusgyakorlatként a politikai szónoklástanból:

- Ez a sandomingoi história az önök története és nem az enyém. Az én történelmem: első vagyok az európai kontinensen, aki mint egy idegen faj csillagképe megjelentem. - Meredith egy szava jutott az eszébe a fekete meteorról, de elhessegette az emlékképet, mint egy alkalmatlan darazsat, amely ott zümmög a füle körül. Egy másik tétova gondolata is volt: jól van, de utánam még fognak következni... De mi közöm, hogy mi lesz - és mély lélegzet után most már fennhangon, emfatikusan: Az én sorsom a csillagok, a meteorok sorsa. Egy világ története kezdődik velem...

- De az első jeles tiszta vérű néger, aki betört a világtörténetbe, semmiesetre sem ön, hanem Tussaint Louverture, aki szabadságharcra szólította fel a sandomingoi négereket, testvéreit, győzött, kiemelte a szennyből az állati sorsba döntött páriákat. Ha csak egy kis szerencséje lett volna, felszabadította volna az összes feketét és Julius Caesárja lett volna népének. Fájdalom, tartanom kell attól, hogy önnek Tussaint Louverture neve is idegenül cseng.

Írát már bosszantotta az enyhe leckéztetés. De szégyelte magát tudatlanságáért és hallgatott. A francia tudáskodott:

- Az aradák, egy szenegáli törzs királyának volt az unokája.

Ira most arra gondolt, hogy az ő nagyapja is király volt. Már nyelvén volt, hogy kérkedjen királyi származásával, de nevetségesnek tartotta az egész eszmecserét és igyekezett élett venni:

- És amint mondja, Fabre úr, hogy csak a véletlen mult, hogy nem ő lett a fekete Napoleon... Ó, az a véletlen! A kis hamis, uram! Scribe úr bölcsen írta meg Un verre d'eau vígjátékában, hogy a legnagyobb események is nevetségesen csekély okokból származnak... De itt a nagy különbség, uram! Én és a magamfajtájú emberek nem véletlenül vagyunk itt. Nem tévedésből. Nevessen ki, de bizonyos törvényt töltök be létezésemmel és parancsot teljesítek. Tussaint Louverture meghódította San Domingot, de én meg fogom hódítani az egész világot.

Megint elkapta a szenvedély és magával rántotta a számára egyetlen igazán helytálló beszédformába, a monologba. Fabre gúnyosan elmosolyodott és ajkára illesztette ujjait:

- Csitt, ne olyan hangosan, uram! Az angol serfőzők és szatócsok nem ismernek el konkurenciát. Végén még kipenderítik önt innen - a Kanaán földjéről.

Különb barátságosan váltak el egymástól. Fabre felment a hóna alatt a Daily News-sal és az Examinerrel a szobájába. Ira ki az utcára friss levegőt szívni:

- Igaza van. Nincs okom büszkének lenni a sziget szatócsaira. De nem tehetek másként... Ők talán különbek? Szerencsére az egész világ nem áll csak franciából és angoltól.

Ekkor már zsebében volt a szerződése hosszabb németországi turnéra. Megtapogatta. Heine jutott az eszébe:

- A német pedig úgy szereti a szabadságot, mint öreg nagyanyját. De ha, Isten őrizz, az egész világból kiveszne a szabadság, egy német álmodozó ismét felfedezné álmaiban.

Szegény Heine, ő sincs odahaza, ő is számkivetettként bolyong idegen fajták között.

XIV. FEJEZET. A GYŐZELEM UTJA

Ira jelenése után az öltözőben feküdt vizes pokrócban, alélt mozdulatlansággal, - annyira kimerítette a szereplés. Később, amikor szemét kinyitotta, egész virágerdő vette körül.

Hogy is volt csak?... Harminchat órát utazott a határtól német szekeren, egy magas, lapos nyoszolyán Berlinbe. Megérkezett, tárgyalt az impresszárióval: olyan volt ez az ember, mint egy hasas körte, nagy fej, rövid lábak, amelyek szűk nadrágba voltak beszorítva. Aztán a színpad. Kipillant a kémlelő lyukon és a díszpáholyban Vilmos, a németek királya. Azután játszott... Tudatos lassúsággal aprózta, szétparcellázta a hangját... Felzúdult a nyiltszíni taps és szava úgy csengett, mintha valami kinzó érzéstől szabadult volna meg... Egy embert látott folytonosan maga előtt, egy csillogó uniformist, a királyt és csak neki szólt minden szava. A felvonásköz. Autogramm-kérők, rajzoló, fotográfusok és ujdondászok. A második felvonás... Harmadik felvonás... Saját démona úgy meggyötörte, hogy csak a direktor karjára kapaszkodva volt képes a színpad mögé támaszkodni... Azonnal lefektették... Elzárták az öltözőt a közönség elől... Hogy pihenje ki magát... Igen, gyöngéden fogták két oldalról, úgy vigyáztak reá, mint egy értékes hangszerre...

Végig simította testét, amely valóban úgy volt, oly tökéletesen felépítve, mint egy cselló... de most egyszerre mozgolódás támadt az öltözője körül.

A higanyfürgeségű impresszárió és az igazgató kíséretében elegáns külsejű, magasrangú katonatiszt lépett be, aki őfelsége adjutánsának nevezte magát.

- Őfelsége, - kezdett egy dikcióba, sarkantyujának fölényes pengetésével - annyira meg volt elégedve az ön alakításával, hogy megbízni kegyeskedett: adjam át önnek a fekete sasrendet - intett és egy mögötte álló testőr selyemmel bélelt dobozt nyújtott neki, és a vörös szallagról lecsüngő csillaggal ékesített arany sasmadarat Aldridge mellére tűzte. - Herr von Ritter Aldridge, fogadja szerencsekivánataimat.

Ira fülig elpirult. Gyerekes zavartsággal nézett szét maga körül. Nem tudta elhinni, hogy ez a nagy ünneplés mind neki szól. Az adjutáns még bátorítóan hozzátette: - Ezt az érmet csak Humboldt, Spontini és Liszt Ferenc kapták meg. Ön a negyedik.

Berlinben abban a szerepben debütálhatott, amelyben épen akart. Ha eszébe jutott volna, hogy Schiller Don Carlosát vagy az Odipust játsza, tessék Herr Ritter von Aldridge, színházunk rendelkezésére áll. De mert szabad elhatározásától függött, hogy miben lép fel, makacsul kitartott az Othello mellett. Ludwig Dessoir, a legnagyobb német Othello, rajongva áradozott előtte: - Másként fogtad fel a mórt, mint ahogy én, - de talán ez volt az *igazi* Shakespeare.

Lewes azt írta Dessoirról, hogy minden idők legnagyobb Othelloja és hogy ezzel az alakításával magát Keant is felül multa. És lám, Dessoir most maga fölé emeli... Dagadj szív, ezt nem érted volna meg Angliában sohasem.

Berlini fellépése után, megostromolták a többi városok színházai. Karlsruheban Eduard Devrient ismerte el a kontinens egyik legjobb színészének.

Drezdában a másik Devrient, Emil szorongatta a jobbját. Amikor visszatért Berlinbe, divatba jött, hogy arcképét melltünek viseljék, sőt akadtak rajongók, akik a szivarcsutkáját is ellopták emlékné. Shylockja után Frigyes Vilmos, aki lelkes híve volt a Shakespeare kultusznak, sajátkezűleg írt meleghangú levélben üdvözölte. A Hotel Russieban lakott, királyi hercegek és hercegnők hívták estélyeikre. Németországi útja egyetlen diadalút volt. Ügyeinek elintézésére

titkárt volt kénytelen tartani, egy elszegényedett balti arisztokratát. - Majd a titkárom elintézi... - mosolygott zavartan, bocsánatkérően.

A titkár. Milyen előkelően, nobilisan, kimért udvariassággal tud viselkedni, ahogyan lépked oldalán, világos pelerinje hanyagul a frakkja fölött és a cilinderét lóbálja - meg kell tanulni ezt a modort. - Irja meg neki, kedves titkár úr, hogy háromezer márkán alul ki nem teszem a lábamat... Ó, hogy ezt megérhette! Ha látnák őt az elhunyt kedvesek, csodálkozva emelkednének fel a sírjaikban. Ha látnák őt, apja, Dániel, Kean, Amelie, Meredith... Karjába csípett: nem álmodik-e? Így álmodott ő valaha *erről* a dicsőségről a Themse-part nedves köpárnáin... Felébredt és durva munkások csufolkodtak vele. Nem, az élővalóság ez, be kell rendezkedni reá. Mi sem könnyebb ennél... Színész is, néger is. Nem hozott magával olyan ént, amelyet nehéz lett volna küzködések nélkül levetnie. Ha megtanult a mult kosztümeiben ágálni, a király, a lovag vértzetében, vagy a kalmár gúnyáiban, miért ne tudna otthonosan mozogni az élet, a jelen kulisszái mögött? Senki sem kérdi, honnan jött. És ha ő maga kotorászik a szerencsen inas emlékeinek viharvert ládikájában, - néha tüntetőleg, mint aki ki akarja próbálni, hogy elég messze van-e már multja ahoz, hogy gúnyolódhasson rajta, - öntudata csak megszilárdul: nem ő az, aki volt, egy atom sincs már belőle, a képzelet találhatta csak ki, mint az irodalomnak nevezett árnyék-királyság ezer és ezer kétes értékű állampolgárát.

Vajjon meddig fog a szerencse kitartani oldala mellett? Balga kérdés, minek felvetni? Hiszen még csak most kezdődött el a siker! Alig mult el negyven éves, futja az időből. A világ országútja széles, esztendőkre telik, míg bejárja, és ha visszakerül ismét arra a színpadra, ahol már játszott, épen csak művészetének hitelessége lesz nagyobb, s a tömegek érdeklődése megszásszorozódik. Nagyon tévednek azok, akik művészetének hanyatlására számítanak. Nem szép orcájú delnő ő, akinek népszerűsége bájaihoz van kötve. Ha kivénül egyik szerepből, beletestesedik a másikba. És ha az emberek látni akarják divatos szerepekben, fellép. A német sikerek után nyitva áll a világ kapuja. Majd Kievben, vagy Bukarestben fogják mondani, hogy méltatlan-e a hírnevére?

Csak mindent úgy venni, ahogy van, természetes, könnyedén. Válaszolni pohárköszöntőkre, mosolyogva, a hölgyek felé fordult arccal, kezében pezsgős pohárral... Vitatkozni akadémikusokkal, akár súlyos bölcselmi problémákról is - csak nem zavarba jönni. Azé az élet, aki mellé szegődik - nincs tulvilág, nincs paradicsom. Hogyisne, majd elkerüljön egy mennyei gyapjúültetvényre, énekelje a rabszolgák dalát, vagy meneküljön el űzött vad módjára, egyik égi országból a másikba. Hogy kezdjen mindent előlről...

Ira merészen udvarolt az asszonyoknak.

Kiszámított hangsúllyal bókákat mondani, felemelni a parkettről egy csipkekendőt és gráciával oda nyújtani, nem visszariadni, hogy nyíltan szerelmeket valljon és találkozót kérjen, akár meg is csókolni a pillanat mámorában a dámát, aki megtetszik neki - mindez hozzátartozott a kerethez, amelyben élt. Vakmerően megismerni és kikényszeríteni a szerelem különböző izeit, a nők színes flóráját, az ölelkezések tropikus mámorát, természetes velejárója az ő sikerben fordultatos életének. Neki már sok minden szabad... Végére is a német korona kitüntettetje, lovag, báró és a bárók egymásközött... Ira sikereit saját maga népszerűségének tudta be és megfeledezett, hogy mégis csak az vonzotta leginkább a nőket, hogy szemében benne volt egy erős faj magnetizáló veszedelmessége.

A társaságban volt azonban egy nő, akit hiába ostromolt ajánlataival. Svéd asszony volt, Sophie Lindmann, egy púpos báró felesége, akitől három évi sivár házasság után vált el. Sophienak szabálytalan archerendezése volt - inkább csúnya, mint szép, - hanyagul összecusott ajka, kissé érdes hangja, amely a szűkszavú emberek sajátja, vastag, tömött, szőke haja, olyan szemei, amelyeknek fénye állandóan váltakozott, hol szürkén, hol zöldesen, mint a

tenger, ahonnan jött, ennek fénye is a derült ég és a felhős ég játéka szerint tükröződik. E szemek inkább csodálkozva, mint megbotránkozva, de legtöbbször nyugodt közömbösséggel tapadtak Irára, aki önála is a megszokott sablonokkal kísérletezett: Szeretem magát asszonyom... Nincs szebb dolog a szerelemnél... Csak azért érdemes élni... Elsenyvedek a csókjáért... Legyen az enyém, akarom... Hideg verejték ült ki a homlokán, mert Sophie csak mosolygott és amikor újra elkezdte közhelyeit, ezek közben átforrósodtak és már úgy pattantak szét, mint a villanyos szikrák a macska szőréről...

Sophie, elválása óta, Berlinben lakott, s évjáradékból élt, egy idősebb feketeruhás hölgy volt a társalkodónője, akit magával hozott Stockholmból.

Szenvedélyesen szerette a kártyavetést, mint azok a nők, akik mindig a jövőben élnek és várnak valamire. A kártyán és az asztaltáncoltatáson kívül a színházban találta örömét, amelyhez jelentékenyen hozzásegítette bátyja, Ivar Lindmann, aki a meiningeniek játékstílusát jött tanulmányozni Németországba és később egy berlini színháznak lett drámai rendezője.

Sophie sokat forgolódott színházi körökben. Úgy látszik nagyon jól találta magát a bohémek között, akik macska módjára akkor kezdenek élni, amikor a „bürgerek” ágyba fekszenek, ő maga azonban mentes volt az érzéseknek és a cselekvéseknek minden szabadosságától. Nem mintha nem vágyott volna ő is valami nagy-nagy könnyelműséget elkövetni - lelke mélyén irigyelt minden kisiklást a polgári erkölcsök útjairól - de nem volt ereje hozzá, fárasztó okossága jégpáncélokkal vértette körül. De azért látható örömmel vett részt a bohémvilág dorbézolásaiban, meggyőződés nélküli szívességgel fogadta a néger heves udvarlásait, olyan volt, mint azok a megbokrosodott paripák, amelyek minduntalan visszavágynak az égő istállóba. Csak játszott a tűzzel, a hűvös nők piromániás ösztöneivel és jól mondta róla Ira, hogy a testét képes visszatartani a felgyúlástól, de a lelke folytonosan lángokban áll.

Sophie még magához is meghívta.

Együttlétük óta Sophie fogalma átfinomodott benne. A svéd asszony maga mellé ültette egy zöld selyemmel bevont karosszékre. A falakat fekete, fényezett ráámájú sziluettek ékesítették, a szoba levegőjében kesernyés fodormenta szag úszott, a társalkodónő, amint az ablaknál állott, olyan szikár volt, mintha külön kegyetlenség szárította volna ki a testét, de Ira azonnal megbocsájtott neki, amint kiment. Sophie ezuttal koszorúba tűzte fel vastag, tömött haját, ahogyan észak lányai viselik. Erős napbarnította bőrét most fedezte fel először, csillámlott az arc, mintha a tenger sója impregnálta volna. Nem, ebben a környezetben, ezzel az asszonnyal, aki annyira más nappal, mint éjszaka, lehetetlen volt folytatni szerelmi beszélgetéseket. Sophie mosolygott, tudta miért hívta ide, itt védve volt. Szerelem helyett Sophie a multjáról faggatta és valóban ez az együttlét rég feledett, elmerült pillanatokot emelt ki a feledésből. Mialatt Ira beszélt, Sophie a körmét fényesítette és reá lehelt egy homályos gyűrűre. Letette a gyűrűt. Ira felvette.

A gyémántos gyűrű „splittereit” tartó horgocskákhoz megszáradt szappan tapadt, amely mosdás közben tapadhatott oda. Ira figyelmesen megnézte, a kis himző-asztalkáról felvett még néhány apróságot, brossot, fésűt, gyűszűt, hajtűt és azután visszatette ezeket is.

Meghitt, bensőséges délután volt - barátság szövődött közöttük.

Azután megint összejöttek, társaságban. Ira most már alaposabban ismerni vélte barátnőjét. Tudta, hogy személye nem közömbös Sophienak, hiába mimeli a szenvtelent. Felhajtva néhány pohár bort, újabb ostrom alá vette. Sophie okosan, tapintatosan védekezett és néhány apró gúnyos megjegyzéssel észretérítette. Modora Irát Tubalra emlékeztette, Shakespeare egyik figurájára, akinek két regisztere volt. Az egyik regiszter a közömbösségé és tárgyilagossága, a másik regiszter azonban úgy hatott, mint az óvatosan elhelyezett penge a bordák között. Ó, ha én így tudnám elpalástolni érzéseimet - irigyelte Ira. - Ha műtökésre kerülne ez

az asszony, hogy egy darab húst vágjanak ki belőle, akkor sem fog felszisszenni. Az ilyen asszonyt számlák, cselédharc, kudarc, siker, társadalmi pletykák, sohasem fogják kitéríteni útjából, megmarad idegennek, ha mindjárt magasabb rendű idegennek is, az itt élők között.

- Mint én - mondotta magában.

Négy hónapi ismeretség után házasságot kötöttek.

*

Simán ment minden. Maguk sem hitték volna, hogy bizonyos dolgokban mennyire egyetértenek. Külön jogokat nem igyekeztek érvényesíteni. Kölcsönösen bizalommal voltak egymás iránt és ha magukra maradtak, hogy a szerelemnek is áldozzanak, úgy tekintették ezeket az órákat, mint a visszatérő fiatalság fejedelmi ajándékát és összemosolyogtak: kifogtak az időn.

Ira gondolatban sokszor hasonlította össze feleségét azokkal a nőkkel, akikkel dolga volt az életben. Amelieből természetesen semmi sem volt benne, hogyan is lehetett volna, hiszen Amelie nem nő volt, egy eszmét testesített meg... Meredithhez már inkább hasonlított. De e hasonlóság csak annyiban állott, hogy mind a ketten úgy tettek, mintha szorosan a maguk életét éltek volna, holott... Meredith agresszív volt, türelmetlen, makrancos, okosság nélküli, Sophie azonban bölcs, okosabb mindenkinél. És végül is: Sophiet szereti... Sophie is őt, de a Sophie szerelme fensőséges, egy kicsit lenéző, megbocsájtó... Anyjára emlékezteti. Amikor a télen betegen feküdt és forró láz gyötörte, Sophie gyengéden ápolta. Úgy ápolta, ahogyan egy állatkertben megbetegedett elefántot szoktak, alkalmazkodva külön táplálkozási rendjéhez, figyelembe véve, hogy neki eltérő törvények uralják a lényét.

Különben boldog, határozottan az...

Németország egyetlen nagy játszótér, idehaza van ebben az országban. Sophie megtanította őt a takarékosagra is. Egy kis villát vásároltak Potsdam közelében. Még egy-két év, akár nyugalomba is vonulhat, ha... Teringettét, ő sokáig akar még játszani, a hírnévnek határtalan fokai vannak és ő fel akar hágni a lépcső legmagasabb fokára... Miért ne? Sophie megérti a vágyait, Sophie okos.

Ez a boldogság.

...Sophie teherbe esett és lénye egyszerre megváltozott, amiként egy kevés vegyi por azonnal megváltoztatja egy oldat színét. Harminc éven felüli asszonyoknál, akik mindig vágynak gyermekre, a terhesség különös boldogságot okoz. Csodálatos érzés, az ő lelkét is összevissza zavarta... Amikor Sophie megsugta neki a titkot, mélyértelmű mozdulatlansággal hallgatta és köszönetül megcsókolta Sophie haját. De e csóknak semmi köze sem volt a szerelemhez, vagy érzékiséghez, annak a kis ismeretlennek szólt, akit bizonyára Olafnak fognak nevezni, anyjának haját és szemét örökli, tőle pedig a fejformát, a nagyszerű testet, mindazt, ami szép benne... Talán a kis Olafnak mégis csak elefántcsont színű lesz az arca, hosszú fekete szempillája, szépmetszésű szája, spanyolnak fogják nézni...

Valóban amióta Sophie tudatában volt gyermekének rájött arra, hogy ez az, amire egész életén keresztül vágyott. Lehullott, lomtárba került régi énje és a későn jelentkező anyai szeretet minden hevét a távoli jövevény érkezése elé központosította. Ira álmodozásában is egyidejűleg új érzések lopóztak, ezek az érzések őt is már-már tudatosan gyúrták át, mintha ő maga is újjá született volna, mintha most szerezte volna meg véglegesen a polgárjogot, hogy belehelyezkedjék az európai emberiség társadalmába. Milyen jó volt Frankfurtban, Nürnbergben, Kölnben, a fárasztó ünneplések között egy pillanatra haza gondolni, a távolság kódén keresztül rápillantani Sophie arcára, egy elképzelt bölcső fölé hajolni látni hitvesét. Most őt Sophieval a létezés legrejtelmesebb kapcsolatai kötik össze, ők hárman már kört húznak maguk körül, ahova nem léphet be senki idegen. Lipót király Brüsszelben magas kitün-

tetésben részesítette. Ira pazar jókedvvel vette kezébe a moaré-szallagos érdemrendet, ujjai között méregette a súlyát, nemes érc tartalmát és előre nevetett, hogy Olaf hogy eljátszik majd vele a porban és eltemeti a homok alá.

A terhesség hosszú hónapjai alatt Sophie sokszor idegeskedett férjével. Ira gyöngéd szavai viszonzatlanul maradtak, sőt nem egyszer kérdéseire Sophie úgy válaszolt, hogy Ira szemében a közömbösséggel kiejtett válasz valósággal rendreutasításnak tetszett. Ira azonban bölcselmi oldaláról fogta fel az ügyet. Derűsen vette észre, hogy tartós engedelmessége idején minő hatalmat szerzett rajta asszonya... Ez az ő hatalmas szenvedélye - állapította meg magában. - Az ilyen szenvedély nem temperamentum, hanem helyzet dolga, észrevétlenül fejlődik, némán áll elő... Mindez tanulságos a színpadon az emberi szenvedélyek ábrázolásánál is... Végre megszületett a gyermek. Ahogyan várták - fiú lett. Ira bensejét csodálatos érzés fűtötte át, amelyet még nem ismert. Valami új született meg bensejében, vagy talán az kelt életre benne, ami mindig a lelke mélyén szunnyadt.

Olaf anyjához hasonlított, csak az orra volt az apjáé a kissé tömpe, afrikai orr. Más hasonlóságot akkor még nem lehetett észrevenni rajta...

Rohantak a napok, mintha kergették volna őket.

Ira biztosra vette, hogy ez a gyermek erősebb kapcsolatot fog teremteni közte és Sophie között, mint minden eddigi együttlét. De az anya, mintha féltette volna tőle gyermekét... Amikor az emlőjén tartotta az édes porontyot, változott az arca, ragyogott, szellemesült. Amikor Ira vette a kezébe, féltékenyen nézett rá, ellenségesen, mintha attól tartott volna, hogy összetöri... - Csak a haja ne göndörödjék, - szólalt meg egyszer Sophie. Idegenek voltak a szobában. Gyöngéden suttoztak: szerencsére az anyjához hasonlít. És az orra, hát az orra is megváltozhatik... Egy ilyen csöppségnél!...

Ó, átkozott gyöngédség! Ezek a félpillantások, megbocsájtások, úgyszólván vigasztalások az apja felé. Még jó, hogy Ira semmit sem vett észre ebből. Megszűkül a világ körülötte, csak a két kalimpáló lábat látja, belenéz a kék szemekbe, minden csecsemő egyformán semlegesen kék szemeibe - és semmit sem vesz észre abból, hogy a mágikus kör bezárult és - ő a vonalon kívül maradt...

XV. FEJEZET. SHAKESPEARE KÉTÉRTELMÜSÉGE

- Megmondom őszintén... Cseppet sem bánom, hogy Dawison itt hagy bennünket. Elismerem a képességeit, de személy szerint sohasem szerettem. A törhetetlen akarnokot éreztem rajta, a kis lengyel-zsidót, aki le akarja pipálni az egész világot. Ne értsem félre... Nem vezet faji elfogultság... De ez a kellemetlen izzadtságsszag... Mindenáron Hamletet játsza, holott a Hamletben rejtőző ősgermán elem mindig távol marad a lényétől... És Othellója? Othello egy hősszerelmes... egy lovag... de ha ő hozzányúlt, tomporon talált tigris lesz belőle. Abszolút meghamisítja a darabot. Mindenkit elmar maga mellől, egy partnerét sem hagyja élni a színpadon. A színészi törekvés végcélja azonban az *egész* festmény, nem pedig az egyes figura. Hát nem igaz?!

E szavakat Laube, a Burg-színház igazgatója intézte Aldridgehoz. A színházi könyvtárban ültek. Szanaszét megsárgult szövegkönyvek, kötésük szétmállott, darabocskák hiányoztak belőle. Mialatt Laube merev lábbal, mintha csúz kínozná, asztal előtt ült és kezében tartott egy szövegkönyvet, Ira fulladozott a száraz levegőben. Nyugtalanul a berámázott arcképeket nézte, majd tekintete ismét ráesett egy szövegkönyvre. Szórakozottan felvette, rányitott egy oldalra, amely azonban itt-ott olvashatatlan volt és a kikapart betűktől olyan volt, mint egy sebhely. Az egész szoba egy csont-kert hangulatát idézte fel benne és egyszerre különös képzeleti támadtak mesterségének hiábavalóságáról.

Aldridge már sokat hallott Bogumil Dawisonról. Laube kemény német szavainak hallgatása közben elgondolta, hogy Laube vele is alighanem verebet fogott. Igaz, neki sohasem jutna eszébe Hamletet játszani. De Laubenak nincs igaza az Othellóval... Valóban sebzett oroszlának kell ábrázolni. Hallgatott, nem szállott vitába vele, aláírta a megállapodást és fellépett a Burg színpadán.

Persze, hogy nem tetszett Laubenak. Hiába keresett volna nála finom tónust, eleganciát, olajozott társalgási modort, szalon-pallérozottságot. Ám, ami még lesújtóbb, az udvari színház legtöbb színésze is azokat az elveket szajkózta be, amit az igazgató úr, a filozófia doktora hirdetett. Aldridge végignézett több Burg előadást. Scribet látott és Augiert, gondosan megnyesett bokrokat, amilyenek Schönbrunn parkját ékesítik. Mindenki a helyén volt, szabályosan csevegett, értelmesen tagolt, mert Laube lekergette volna a színpadról, aki egy érzelmi kitörés pillanatában artikulálatlan ordítássá morzsol szét félmondatokat. Betörte színészeit, mint a lovakat szokás betörni az iskola-futásba. Hát ide vezet a színészet útja?... Az ösztön helyett a rutin jön, a szabad mozgást felváltja a fegyelmezettség, a színész munkájára valóssággal rátehenkedik a rendező. Nincs visszatérés a klasszicitáshoz, de nincs megbecsülése annak a forradalomnak sem, amely kiszabadította a színjátszást egy megmerevedett játékmódor béklyóiból. Mintha ő már egy haldokló nemzedéknek lett volna a képviselője és vele együtt sírba szállnak mindazok, akik egy megfésült, selyemcipőbe bujtatott Shakespeare helyett a tiszta, önmagában élő, ősi emberi érzéseknek voltak a tolmácsolói.

Gondolatban máris Dawisonnak adott igazat Laubeval és minden színházi mandarinjával szemben. Még akkor is, ha látszólag Dawison botránykeltő viselkedései a hivatalosok álláspontját igazolta.

Megnézte Dawisont is, mielőtt ez sértett indulattal Lipcsébe vonult volna át. A velencei kalmárt játszotta, azt a velencei kalmárt, amelyet Laube az utolsó felvonás elhagyásával adatott elő, mert nyersnek, darabosnak, Shakespearehoz méltatlannak tartotta befejezését. Dawison hangja őt a hegedűre emlékeztette, amelynek egyszerre mind a négy húrját szólaltatja meg a csodálatos biztonsággal vezetett nyirettyű. Végtelen öröm fogta el, a felülemelkedő

ember tiszta érzése, a legritkább jelenség színészek között: tudott gyönyörködni a *más* művészetében is.

De a Dawison játéka figyelmeztette őt arra is, - amit Laube is helyesen látott meg, noha helytelenül alkalmazott - hogy a fajnak milyen letagadhatatlan szerepe van a színész munkájában. Dawison magával hozta a színpadra a gettónak minden ködösségét és fanatizmusát. Egy nép lelkét hozta magával, anélkül, hogy ez szándékában lett volna. És most az ő agyába is egy zavaró gondolat fészkelte be magát: vajjon ő is nem egy fajt szólaltat-e meg Shakespearen keresztül - nem a brittet és nem önmagát, hanem egy láthatatlan, hozzá tapadó, le nem vetkőzhető rejtelmes közösséget?

Ira hajóra ült és Pesten szállott ki.

*

Pesth... Ungarn... Már volt némi fogalma róla és figyelmét most, egy politikai merénylet fordította ismét e keleti országra. Ujságból olvasta, hogy bizonyos Libényi János nevű szabólegény a császárt, amikor O'Donell ezredessel a belvárost környékező bástyának sétányán haladt, konyhakéssel nyakon szúrta. Legfőbb ideje már kiméletlen rendet csinálni a rebellis magyarok között - fújták meg a csatakürtöt az újságok.

Bécsi ismerősei ijesztgették, hogy a magyarok vad ázsiai horda, amely mind a mai napig nem tudta levetkőzni faragatlan természetét és teljes mértékkel alkalmatlan magasabb rendű műveltség befogadására. És ime, milyen kellemes csalódás! Még nem talált közönséget életében, amely oly rajongással fogadta volna minden bemutatkozását, mint a pesti. Március végén lépett fel az Othellóban, másnap Machbethben, három nappal később Shylockban, amikor is fehérbőrűnek maszkírozta magát és egész eredeti átgondolás szerint Shylockban nem azt a vad, kétségbeesett bosszúállót fejezte ki, amit Dawison, hanem az ő Shylockja - ahogyan a Hölgyfutár írja - „elvesztve mindenét, nem átkozódik, még csak nem is szól, hanem a legszonyúbb fájdalmak rémes ábrázolásával tántorog el”. És amikor a III. Richárdot eljátszotta, egy Kertbeny nevű kritikus, mintha esztétét vesztette volna, rohant az öltözőjébe: királyt teremtett uram, nem is csoda, mert ön maga is király!

Talán azért ünnepelték úgy a magyarok Ira Aldridgét, mert jeles színjátszók dolgában nem igen voltak elkényeztetve? Ezt csak a magyar nép esküdt ellenségei állíthatták - Bécsben. Hiszen két évvel ezelőtt az isteni Rachel is játszott a magyar nemzeti színház dobogóján. A magyar színészek szorgalmasan jártak ki külföldre, hogy tanulmányozzák egy Laroche, Anschütz, Rossi, Seydelmann, Salvini játékát, ellessék munkájuk titkát. A magyar színészetnek Egressy Gáborja, Szentpéterije, Lendvayja, Szigetije volt, akik mind ihletett papjai az újjáéledt Shakespeare-kultusznak. Ira Aldridge itt valóban otthonra lelt. Zrinyi utcai szállása állandóan tele rajongókkal. Tiszteletére a magyar írók lakomát rendeztek az Európában. A pohárköszöntőt Jókai mondotta reá. Füredi Mihály, a híres népdalénekes legszebb nótáit énekelte a fülébe. Patikárius Ferke hegedűje csodálatos hangulatokba andalította. Elhalmozták ezüstkoszorúkkal, ajándéktárgyakkal, babérágakkal. A kocsijából kifogták a lovakat. Díszalbumot nyújtottak át neki, amelyben az akkori Pest szellemi kiválóságai írtak hódoló emléksorokat. Barabás Miklós festette meg a portréját. Mintha ez a ragyogó város is, a Duna csodálatos panorámájával csak azért öltözködött volna a tavasz harsogó színeibe, hogy őt ünnepelje. Ira furor brevis est - mikor is mondták ezt? Alig négy éve a hideg Angliában. És *azóta*... Felesége van, aki megbecsüli őt, gyermeke, vagyona: hírneve, egy ország a lábainál... Mégis... Micsoda ország ez, amelyik így tud szeretni? Honnan ez a lelkesedés, amely bizonyára kifogyhatatlan, ha még reá, Ira Aldridgera is ennyi pazarlódik belőle?... Itt kellene megtelepedni. Házat építeni Budán, megtanulni magyarul, soha, soha innen ki nem mozdulni. Vajjon nagyon nehéz nyelv-e a magyar? Micsoda szavak a sok *e* betű, teremtette, kitörik a nyelve az embernek. Ira Aldridge szeretettel böngészte a kritikákat, amelyeket Festetich, a

direktor gyűjtetett össze a számára és angol nyelvre le is fordíttatott. Lám, ez az Egressy, aki ha Angliában születik, vagy Németországban, nagyobb volna, mint Kean, mint bárki, mint ő, így ír: „Aki nem hallott fiakat vesztett oroszánokat tömegben ordítani, ki még nem látott vad kétségbeesést isteni erővel kapkodni az ég felé, hogy feltámassza ártatlan kedvesét, kit vak dühében megölt; ki nem látott várost összeomlani orkán üvöltés és földrengés között, annak Ira Aldridgét kell látnia...” Honnan, minő kiszámíthatatlan megsejtéssel tudja ez a magyar, hogy mennyire igaz minden szó, amit leírt: vak dühében megölte kedvesét... Ó, Amelie... Fiát veszítette oroszán - honnan tudja, hogy Olafot kergeti vadul egyik városból a másikba?!

Kempen, a zsandártábornok magához hivatta:

- Önnek, Ira Aldridge, negyvennyolc órán belül el kell hagynia a várost.

Aldridge felszisszent a goromba hangra.

- Először is Herr von Aldridge, ez az én becsületes nevem, tábornok... Másodszor nagyon jól érzem magamat itten.

A tábornokot meglepte az energikus válasz. Ira Aldridge ellenvetése öntudatos volt és biztos. Kempen modort változtatott:

- Üljön le, kérem - és székre mutatott:

- Mondja Herr von Aldridge - igyekezett nyájas lenni, nem véve le szemét a vele szemben ülő gomblyukának rozettájáról, - miért kellett önnek épen magyar színpadon fellépni? Talán a mi újvásártéri színházunk...

- Nem válogattam magyar vagy német színpad között. Ott léptem fel, ahova hívtak. A magyar nemzeti színház...

Kempen ajka körül halovány mosoly játszott.

- Nemzeti, nemzeti... Miért hangsúlyozza ön is, hogy nemzeti...

Aldridge nem tudott mit mondani erre:

- Angol állampolgár vagyok és Shakespearet tolmácsolom...

Kempen idegesen rángatta ki a fiókját és egy köteg írást markolászott elő csontos ujjával:

- Ön nem Shakespearet szolgálja, hanem eszköze lett meg nem engedett politikai akciónak. Ime, itt vannak a jelentések... A magyarok tüntetésre használták ki az ön fellépéseit, mert önben egy elnyomott faj fiát látták. Persze, ők tapsolnak, randaliroznak az elnyomottak szolidaritásával. Ez az egész Shakespeare-kultusz, ami itt Pesten lábra kapott, egy svindli. Azt hiszi, mi nem tudjuk, hogy Petőfi miért épen a Corjolánust fordította le, Vörösmarty pedig miért a Julius Cézárt... Mert ezekbe be lehet csempészni egy kis hazafias fájdalmat, egy kis negyvennyolcas revolúciót, egy kis allegóriát... Szegény barátom! Maga abban az illúzióban ringatta magát, hogy a taps, dicsőség a játékának jár ki, holott ha csak a száját mozgatja, máris - éljen, éljen... Az elnyomottak! - ismerjük őket.

Aldridge Ira szikrázó szemekkel ugrott fel:

- Tábornok úr, ön maga sem hiheti komolyan...

Kempen fanyarul hadonászott a vörös plajbászával:

- Naiv ember, mit ért ön a világ dolgaihoz? Nyissa ki a szemét, majd látni fog, itt mi kráter tetején táncolunk. Egy lázongó népet kell megfékeznünk, szorosabbra húznunk a gyeplőt - mutatta kezével és bőbeszédűen magyarázni kezdte, hogy minő rejtett politikai céljai vannak

egy-egy kalapdísznek, öltözködési arrangementnek, köszönési formának. De ha ön ugyanazt a szerepet akarja betölteni, ám tessék, visszavonom a kiutasítást, cselekedjék tetszése szerint.

- Köszönöm, - mormogta Ira dúlt kedéllyel és letámolygott a széles kőlépcsőn. Még aznap este elutazott. Annál inkább tehetette, mert vendégjátékai amugy is lezajlottak, már csak magánkedvtelésből tartózkodott Pesten. De jó, hogy ez a Kempen felvilágosította, most már ő is másként látja a magyart. Hát ez az a sajátos íz, amely a magyar nóta mélységeiben bujkál, hát ezért öleli oly síró örömmel magához a magyar úr a cigányt?!

Ira a hajó párkányához támaszkodott, nézte a Dunát, a ringó vizet, a távoli fűzeseket, a parton kigyúló apró fényeket, hallgatta a víz ritmikus csobogását és arra gondolt, hogy az ő élete is így folyik le, valahonnan-valahova... Jókai Mór azt írta emlékalbumába: A színész élete a költő halhatatlansága... - ez jutott eszébe. Szegény színész, de mi lesz az ő életével? Neki nincs halhatatlansága, mert csak azt tudja, hogy mi volt, aki láthatta és aki látta, az is el fogja felejtetni. Hát hogyan örökítse meg magát? Hogyan? miképpen legyen halhatatlanná? Lám, ez a víz folyik, de mindig itt marad, ugyanúgy változatlanul barátságos partok között, a nagy természet vetette ágyán. Így él az ember is örökké a fajtájában. Valahová kell tartoznia az embernek.

Ira Aldridge elutazott, de két hónap múlva újra Pesten volt. Othelló, Velencei kalmár, újra Othelló... Mit törődött ő Kempenel, a spicikkel, akik folytonosan a háta mögött ólálkodtak, a szigeten, a császárfürdő árkádos, árnyékos fákkal beültetett udvarán, *a Hét választóban*, vagy *az Angol királynőben*, ahol pesti magyar barátaival szórakozott. Fogják el, börtönözzék be; boldog volna, ha valamilyen áldozatot hozhatna a magyar ügyért... Azután még mélyebben hatolt be ebbe a titkokkal teli országba. Vendégszerepelt Kolozsváron, Váradon, Kassán... Irt Sophienek, jöjjön utána, hozza magával a kis Olafot Kolozsvárra. - Ilyen csöppséggel neki vágjak egy barbár országnak, ahol nincs vaspálya, rendes fogadó és ahol az emberek úgy félnek a német szótól, mint a tüztől. Igen, majd, ha nagyobb lesz. Majd egyszer... - Kifogás, kifogás - állapította meg magában Aldridge. Az az igazság, hogy Sophie jobban érzi magát nélkülem és amióta megvan a gyermek, én már teljesen felesleges vagyok neki.

*

Még egyszer el kell mondani, hogy Sophie és Ira nyugodt, felhőtlen családi életet éltek, azoknak a házastársaknak életét, ahol az asszony már túllépte a negyvenet, a férfi közelebb az ötvenhez; ahol az asszony ráközpontosítja minden gyöngédségét a gyermekre, a férfi pedig magára kanyarítja az idegenségnek, hozzá nem férhetőségnek azt a szomorú leplét, amelyet egy különös hivatás, különös fajta, különös múlt rejtélye szőttek meg olyanná, amilyen.

Ha Aldridge jól összeszámítja, az utóbbi évek tizenkét hónapjából legalább kilencet töltött állandóan távol. Ez a kilenc hónap mindig arra volt jó, hogy hazagondoljon, viszont ha otthon időzött, megint alkalma nyílt, hogy kifelé vágyjon. Olaf közben nőtt és minden nap többet és többet hódított el magának a körülvevő világból. Ira ezt jobban megfigyelte mindenkinél. Tegnap még úgy hagyta el Olafot, mint aki még nem tud állani, ma már vigan szaladgál; tegnap még etetni kellett, ma úgy bánik a késsel, villával, mint egy kis herceg. Olaf közben Svédországban is megfordult a nagymaminál, ő svéd, azt mondja, de apa miért nem svéd? Apa miért fekete, miért nem olyan, mint anya vagy ő? Mit lehet erre felelni? Ira ölbe veszi, magasra tartja, gyönyörködik benne. Olaf is kedveli apát. Erős, vastag hangja van apának, még sem kell félni tőle - csak miért nem olyan, mint a többi ember? Mivel kente be magát? - Kis fiam, én néger vagyok - mondja egyszer Ira mély meggyőződéssel, Olaf tapsol a kezével, kis kutyájához szalad és ráncigálja a fülénél: hallod, apa néger, mit szólasz hozzá?

Igen, néger, ezen már túl kell esni és egy kicsit büszkének is kell lenni rá, mint azok a bajszos, Kossuth szakállas magyarok odalenn a Dunánál. Nem amerikai, nem angol, nem

svéd, egyszerűen néger. - Hol laknak a négerek apukám? - Túl, túl a nagy vízen, énekelnek, halat fognak, nyílakkal lövöldözik az oroszlánt, guggolnak a tűznél és lándzsákkal a kezükben táncolnak, amikor kisüt a holdvilág. - Apukám, én nem lehetek néger? - Nem fiam, te nem lehetsz. De miért is szeretnél? - Mert én is guggolhatnék a tűznél és lándzsával a kezemben táncolhatnék. - Miért töltöd meg a gyermek fejét mindenféle ostobasággal? - veti közbe szigorúan az anya. - Én néger akarok lenni - sívalkodik Olaf. - Ira megsímogatja a szőke puha fürtöket. - Hát legyél néger! Ez a te gyermekkorod. Az emberiség gyermekora - fordult most az anya felé, aki figyelmesen hallgatta párbeszédüket.

Azután Ira megint elutazott. Olaf egy-két napig emlegette, majd elfeledte apját. Aldridge Délnémetországban és Svájcban vendégszerepelt, Bernből hazahozott egy máltai keresztet.

- Ezt apuka kapta, de ha akarod, neked adja.

- El is veszem tőled, apuka! Nem való az nagy embereknek, csak kis gyermekeknek való - diadalmasan ragadta ki és cipelte magával a gyerekszobába. Ira megint elment és megint visszajött és Sophie sohasem mulasztotta el, hogy ne ő csomagoljon be az urának, és begyömöszölve színpadi ruháit, parókáit, kardját, félelmetes csizmáit, azokra a kóbor vikingekre gondolt, akik harci fegyverzetet öltenek magukra, tengerre szállanak, idegen égtájak alatt portyáznak és zsákmánnyal megrakodva térnek vissza, de változatlan tekintetükben hordozzák minden megélt kalandjukat. Olaf még nem tartott ott, hogy tisztába jöjjön ezeknek a furcsa színházi rekvizitumoknak rendeltetéseivel. Játéknak látta ezt is, mint mindent, ami túl esett használati tárgyakon, azokon a megszokott személyeken kívül, akiken nem volt semmi rendkívüli. Valami, nagy hatalmas játékszernek tekintette apját is és fogadkozott, hogy apját nem engedi el többet hazulról, hanem beállítja a hintaló, a megtépett óriási mackó közé. Ira tűnődött: nagyapám, az afrikai király a szeleknek, a viharoknak, az őstermészet elemeneinek volt a játékszere. Én a tiéd, te kis fehér pillangó!... Csak játszálsz, ahogyan én játszom és minél később legyen ébredésem.

XVI. FEJEZET. NEHÁNY ÉVVEL KÉSŐBB

Sophie és Ira künn ültek villájuk kertjében, ahonnan a Spree ezüstös kanyargását lehetett látni.

Ira már hónapok óta odahaza volt. Finom, világos színű gyapjúból fantasztikus munkaruhát csináltatott magának, ebben dolgozott, a fákat nyeste, kerítést javított, füvet gyomlált, homokot talicskázott, Olafnak szekeret tákolt össze, élénk pirosra festette és néha már a kora reggeli órákban neki állott fát fűrészelni, olyan mohón, hogy a verejték csöpögött le róla.

Olaf kíváncsian nézte. Lábaik kissé szétvetette, kezét beledugta a zsebébe, fejét kissé felszegte s szemgolyója nagyobbodott, amikor figyelt... Ezek a mozdulatok mind apjára emlékeztették, tőle tanulta el.

Sophie szeliden korholta mind a kettőjüket. Olafot, hogy fölösleges munkákkal terheli apját. Miért nem megy inkább játszani a többi gyermekekkel? Irát, hogy sohasem látja dolgozó szobájában, egy könyvet nem vesz elő, postáját fel sem bontja...

- Mondd, miért rontod el mindig az örömeimet? Miért nem engedsz együtt lenni a fiammal?

Sophie kissé gunyosan felhúzta a szemöldökét:

- A fiaddal? A fiaddal? És a szerepek, a dicsőség? A tavasz óta nem léptél fel sehol sem - tette hozzá szemrehányólag és nyomban elhallgatott.

Ira legyintett.

- Eredj, Olaf, - szólott Sophie és Olaf, mint mindig, olyan mozdulattal rohant ki a házból, mint akinek gyerekjáték birtokába venni a mezőt, a folyót, az egész világot. Ira hosszasan nézett utána.

- Most beszélj! - szólott Sophie megváltozott hangon. - Mi bajod?

Ira megrezzent e hangra. Nem először fordult már meg agyában, hogy Sophie előbb-utóbb ilyesmit fog kérdezni tőle, de magában kész visszautasító feleletkéket formált, amelyekkel nevetve, fölényesen odázza majd el a kérdést. Már mondta is:

- Ugyan, Sophie, nincs nekem semmi bajom a világon! Pénzünk van, hála Istennek. Egészségek vagyunk, a nap süt, fáinkat békében hagyta a féreg, megy minden, mint a karikacsapás... Legfeljebb az bosszant, hogy azok a tulipán-magok, amelyeket Hollandiából hoztunk, nem kapnak erőre a földben. Talán nem elég zsíros a televénye, vagy mi... - elakadt, mert zavarba hozta Sophie mindent meglátó tekintete.

- A te harlemi tulipánjaid... - szólalt meg vontatott hangon és megbiccentette rá a fejét, a ráhagyás gyöngéd jeleként. Hirtelen könyökére támaszkodott, Ira arcába nézett. - Miért nem játszol mostanában, Ira?

Ira félszeg, elhárító mozdulatot tett, most ez a szó is Harlem, önkénytelenül megütötte. Harlem, nem volt benne semmi célzatosság. Hogyan is lehetett volna? A véletlen összejátszása csak, hogy van Északhollandiában is egy Harlem, meg *odaát* is egy... De ő épen hazagondolt. Az éjszaka Dániellel álmodott, meg Rebeccával. Hát ez mind csak véletlen... Egy morzsát seper le nadrágjáról:

- Egyszerűen azért nem lépek fel, édes Sophiem, mert nincs hol fellépnem. Fájdalom, nekem egészen más a helyzetem, mint a többi színészeknek. Ezek a Ristoriak, Dessoirok, Rachelek, ha kijátszották magukat a külföldön, hazatérhetnek színházaikhoz, ahová állandó szerződés köti őket. De lásd be, hogy nekem nincs hova mennem, viszont nem is lehet örökösen

vendégszerepelnem... Ahol már hallottak, oda két hét múlva nem térhetek vissza... Kicsi ez a világ, édesem. - Sophie hitetlenül rázta meg a fejét, mire Ira mintegy didaktikus modorban folytatta. - Meg aztán: félkezemen elszámolhatom a szerepeimet. Shakespeare - és ezzel vége. Én nem vagyok orgona, az én sipomnak csak hat-hét hangja van...

- Tudnál te más szerepekben is játszani, ha...

- De nem tudok, mondom.

- Shakespeare negyvenkét darabot írt.

- Ugyan! Hiába ízenem meg, hogy én Prosperoval jövök, az én kedvemért nem veszik elő a Vihart, amit talán sohasem játszottak. Van-e fogalmad róla, hogy tulajdonképpen mennyire távol áll a közönség ízlésétől Shakespeare? Az emberek nem érzik túlságos hiányát e britnek. Ha nem lett volna egy Garrick, ha nem lett volna néhány megszállott bolond, Shakespeare sohasem született volna újra. Pár hónappal ezelőtt egy pétervári színigazgatóval állottam levelezésben és felajánlottam repertoíreomat. - Ki az a Shakespeare? - írta vissza - mi nem ismerjük és nem bizunk benne.

Sophie félbeszakította:

- Emlékszel, hogy te magad mondtad régen: Shakespearet abban a pillanatban, amikor rájövünk az izére, úgy megszeretjük, hogy nem is vágyunk más színházi táplálékra. Minden más étel mellette sovány koszt.

- Mondtam, de akkor még a magam szemével néztem a világot. Azóta látom, hogy például a franciák sohasem ismernek el más klasszikust az ő Corneilleieken vagy Racinejeiken kívül... A latin népekről egyszerűen lepereg észak szelleme, mint zsíros papírról a vízcsepp.

- Te magad vagy az élő cáfolat. Benned, a véredben nincs semmi északi. És mégis te és Shakespeare elképzelhetetlenek vagytok egymástól.

- Köszönöm a kedvességedet, Sophie! Egy fecske nem csinál nyarat. És... hát megmondom neked. Nem vagyunk elválaszthatatlanok. Vannak Shakespearenek szerepei, amelyeket a lelkemben hordozok ugyan, de még sem merném színpadra vinni, mert még nem érlelődtem hozzájuk.

Sophie merev, hitetlen arccal hallgatta. Irának, aki egy időben oly könnyedséggel tornázta fel magát a szavakon, mint az evet a fán, egyszerre nehéz lett a beszéd. Most kitalált mindent... Rá kell nézni az arcára: tudja, hogy mit védelmezek; mit ostromlok; azt hihetné, hogy mindent megnyerhet még. Mi van nekem távol idegenben? Semmim sincs, itthon a helyem, idegenben hogyan tartsam meg, ami minduntalan elveszéssel fenyeget... Nincs egyebem, csak a fiam... Ő benne élek. Meg kell tartanom... Bár beszélne másról, csak nem erről, ami annyira felforgatja a belsejét...

- Vonulj vissza hát, élj boldogan, szeress, - folytatta Sophie némi gunnyal.

Ira ajkán volt a szó: Gondold el, hogy Richard visszavonul a magánéletbe és Lear visszanyeri kockajátékon amit elveszített... Ez rendkívül egyszerű dolog lett volna. De nem. Elkezdett erőltetetten nevetni. - Mit gondolsz, nem ez volna a leghelyesebb...

Úgy látszott, mintha Sophie nem nézne reá, de éles tekintete minden rezzenést megérezett Irának hirtelen mozdulatlanná váló arcán.

- Nem szereted már a foglalkozásodat.

Kemény szavak voltak, Ira dacosan mormolta.

- Nem szeretem, sohasem szerettem, azt hiszem. Valamihez kellett kezdenem. Az ember azt csinálja, amit tud, nem azt, amit akar.

Sophie véget akart vetni a haszontalan beszédnek.

- Az az igazság, Ira, hogy nem bízol a művészetekben. Újra játszani kell, tűzön-vízen keresztül, hogy megerősödj. Kifogásaidat nem vagyok hajlandó elismerni. Azt állítod, hogy nem tudsz új szerepekben vendégszerepelni, mert a színtársulatok csak bizonyos darabokat vesznek fel a műsorra... Mi akadály van, hogy te magad szervezz meg egy társulatot? Te magad leszel a rendező, az egész mű felett ott a te szellemed. Ne légy kishitű! Neked kötelességeid vannak... Szinte felesleges mondanom, hogyha nem keresel pénzt, a tönk szélére jutunk. A kis vagyont feléltük. A télre már gondok jelentkeznek. Gondolj a fiadra is.

Írát perzselték az asszony szavai. Micsoda keménység, protestáns állhatatosság. Lám, ez az északi asszony mindig álruhában járt, kereste magát, bukdácsolt, nem találta útját. Hazugságban élt, akkor is, amikor társaságokban a boldogságot hajszolta. Hazudott akkor is, amikor boldogtalannak hitte magát. De Olaf megszületett, eldobta mankóit. Azóta olyan erős. De hát Olaf nem épen úgy az ő gyermeke, mint Sophienak?

Hirtelen mulatságos dolgok jutnak az eszébe. Sajátságos dolog, hogy gondolatai sohasem maradnak meg abban a mederben, amelybe a logika kényszeríti őket, ki-kicsapnak, vadvizek lesznek. Előfordult néhányszor, hogy szenvedélyes tirádára nyitotta ki a száját. Sophie ránézett és úgy kezelte, mint egy gyermeket. De igaza volt. Hát legyen most a segítségemre.

- Minden úgy lesz, ahogyan te akarod. De állj mellém! Kisérjete el vendégszerepléseimre, te is, meg Olaf is Ne nevezz ostobának... Belső szükségét érzem, hogy a nézőtérrel tudjalak benneteket.

Sophie gondolkodott, azután megszorította Ira kezét:

- Veled megyek, a feleséged vagyok.

Ira szeme megtelt könnyekkel. Azonnal munkához látott, összeállított egy angolul beszélő társulatot és pár hét múlva Budapesten volt.

*

- Látod kedvesem, most már megváltozott itt is a világ - szólott Ira Aldridge nejéhez, amikor Szigligeti svábhegyi villájának terraszáról lenéztek, a holdfénytől párázatos Pest felé. - Pár évvel ezelőtt még meg sem mertek mukkanni. Ma? Hallod a sarkantyuk pengését a csárdás ütemére? Ez már a szabadság!

Sophie összehúzta szőrmével bélelt kabátját, mert még foga volt a télnek. Kijött a hangos teremből, hogy friss levegőt szívjon. Odabenn mind magasabbra hágott a jókedv, a zeneszó messze kihallatszott. Ira folytatta:

- Amikor még öt évvel ezelőtt jártam itt, a rendőrségre vitték, aki olyan szakállt mert viselni, mint Kossuth Lajos. Nézd meg, ma minden férfi atillában jár, fekete nyakkendővel, kihajtott inggallérral. A dámák pedig vállfüzőt viselnek, a színes ruhadereket hattyú prém díszíti. Így jelennek meg a színházban és a „dalidókon”... A hajadonok pedig gyöngyös pártát vagy virágokból font koszorút hordanak. Megfigyelted? Hát nem elragadó?

Sophie elnéző mosollyal hallgatta az urát, akit egyre lobban elfogott a lelkesedés.

Olafrá gondolt. A kis fiút lefektették a szállóban, s színház öltöztetőnője ügyel rá. Bizony a igazak álmát alussza. De neki tulajdonképpen a gyermekénél volna a helye. Szegény kicsi Olaf, már harmadik hónapja nem ágyacskájában alszik. És ez a koszt... Zsíros, paraszti ételek. Ezekről rontotta meg a gyomrocskáját is.

- Holnap Keiser Ernestné rendezi meg tiszteletünkre nagy estélyét. Itt egy új táncot mutatnak be. Palotás, vagy hogyan hívják. Vasárnap pedig a színház helyiségeiben lesz bál...

- Igen - szólott egész csendesen Sophie, férje karjába öltötte kezét és kérte, hogy menjenek vissza a mulatságra.

*

Ira új szerepben lépett fel, a Lear királyban.

Budapesten azt hitték, hogy csak itt, a magyar színpadon játsza először. Ira nem merte bevallani, hogy sohasem játszotta. Még a színészek sem vették észre, hogy lámpaláza van, reszket minden porcikájában. Vajjon ki is gondolta volna, hogy ez a nagy színész - remeg a bukástól!

Ira Aldridge ismerte magát. Ha énje nem tűnik el végzetesen a maszk mögött, ha nem semmisül meg egy mindent eltipró viharos élményben, akkor elveszti az illúziókeltés egyetlen lehetőségét, az igazságot. Az igazi színészek lelke pompásan osztódik meg a játék alatt: ellenőrzik a legszenvedélyesebb kitörést és az átélés mámorában is pontosan hallják agyuk gépezetének finom kattogását. Nála is így volt, de csak akkor, ha egy szerepet már több ízben játszott, ha megvoltak az ismétlődésből eredő tapasztalatai. Ám most, úgy érezte magát, mint egy kötél táncos, vagy trapézugró idegen cirkuszban. Minden a helyén van, nincs ok a félelemre; a fellépés előtt lelkiismeretesen átvizsgálta a trapézt; az állványokat; izmait is megtapogatta, rugalmasságát kipróbálta, a nyers anyag és a delejes idegek teherbíró képességét. Minden a helyén van és még sincs a helyén mindaddig, amíg biztonságérzését maguk a tények, a nagy erőmegfeszítés nem igazolja. Ira hajszálpontosan tudta, hogy Othellójában hol végződik a shakespearei varázsló és hol kezdődik. Ő, aki bizonyos koru, bizonyos származású, bizonyos élményeket hoz magával, bizonyos örömeket és bánatokat és reménységeket, aki öt perc múlva a rivaldák előtt áll s bevált egyéni mozdulattal teszi a szívére a kezét, hogy megköszönje a tapsokat, egy negyedóra múlva a színház pamlagán piheni ki fáradalmait, egy félóra múlva kocsin a szállójába hajtat... Homályosan átrezgett rajta az az élet, amelyről csak neki szabad tudnia, más senkinek és ugyanakkor kiragyogtatja száz színben azt a másik életet, amelyben lényének elhallgatottsága teljesen benne van. Ha voltak meglepetések ezer eljátszott Othello vagy Richard után, e meglepetések neki is szóltak: váratlanul rohantak reá a hideg agy és forró szív munkája közben. Mégis Othello és azok a szerepek, amelyekbe bevitte lényét a kölcsönös megtermékenyülések lázában, második énjévé váltak, de Lear, bár könyv nélkül elmondhatta volna minden sorát, valahol még messze járt tőle, legbensőjében még nem tudta megmarkolni. Lear még nem volt *igaz* és ha a közönség észreveszi... ezt az aggodalmat Aldridge még akkor sem győzhette le teljesen, amikor a zsufolásig tele nézőtérrel felhangzottak az első diadalmas tapsok.

De Aldridge megnyerte a csatát. Szentpéteri, a színész felrohant és elkiáltotta magát: Benned a nagy Shakespeare másodszor él - s másodszor hal meg veled!

- És neked hogy tetszett? - kérdezte Ira Sophietől, amikor egyedül voltak. Sophie már ágyában feküdt, a melléje húzott kereveten a kis Olaf, álomtól piros arccal, szőke fejét félig a párnába rejtve. Ira az ágy lábánál állott. Fáradt volt, idegei feldulva, Lear agybeteg nézésének reflexe még az arcán.

- Azt hiszem - válaszolt Sophie, hogy megnyugtassa urát - *embert* alkottál. Helyén volt az elismerés, meg lehattól elégedve a sikerrel.

- A sikerrel igen, de önmagammal nem - felelt Ira csüggedten.

- Mindig elégedetlenkedsz... Hát nem vagy tökéletes. Hát aztán... Minél messzebb az eszmény, annál közelebb. A művész életében a beteljesedés: halál.

Ira lopva a Sophie arcára nézett. Ó, hogy únta most e henye bölcseséget az ajkán... Hát ő csak mindig szenvedjen? Csak folytonosan viaskodjék démonával? Kiért? Kinek?

- Lear különben nem tetszik nekem - folytatta Sophie az ágyból. - Az egész darab nem tetszik.

- Lear? - csodálkozott Ira majdnem sértődötten.

- A Lear. Mi tessék rajta? Gőgös, makacs. Be van zárva hatalmának tudatába, mint valami hüvelybe. Árasztott-e valaha is maga körül melegséget? Majdnem azt merném állítani, hogy megérdemelte sorsát.

- Annyit szenvedett.

- Megérdemelte - vágott közbe Sophie szenvedélyesen és felült.

- Nem ismered Shakespearet - szólott Ira igen csendesen, csalódottan, a meggyőző akarás minden szándéka nélkül. - Lear, amikor hatalma csúcsán állott, már akkor szenvedett... Ezt jegyezd meg: már akkor szenvedett.

- De miért?

- „Ha nem örülnél, válópöرت kezdenél anyád sírjánál, mert hűtlent fedez.” Ezt csak úgy említi Shakespeare mindjárt az elején, mellékesen, de értésünkre adja, hogy elhunyt hitvese hűtlen volt hozzá...

Sophie összeráncolt homlokkal hallgatta:

- Shakespeare - tudom, hogy most haragszol reám, személyi ügynek tekinted az öreg britt minden dolgát, nevetséges... Shakespeare csak bizonyos lelki berendezkedésű nőket ismert. Nem vetted észre, hogy tragédiáinak okozója, hogy az a bizonyos gyöngédség épen a leg-súlyosabb pillanatban hiányzik... Ha Lear gyermekeinek élt volna az anyja, nem került volna a kegyelemkenyér szörnyű sorsára. Mit gondolsz, hogy alakul Desdemona élete, ha él az édesanyja? A Cordeliáé, az Oféliáé és Jessicáé?

- És Volumnia? - vágott közbe Ira diadalmasan.

- Ő az egyetlen. De a kivételek csak erősítik a szabályokat.

- Shakespeare zseniálítása...

- Férfi volt és jobban szerette a férfiakat, mint a nőket. Miért akarta hősnoit is mindenáron fiú ruhába bujtatni? Miért játszatta el Rosalindát és Juliát sihederekkel?

- Ez mind csak rabulisztika, kedves - szólott Ira és megkettőztette figyelmét, hogy rájöjjön a Sophie szavai mögött rejlő tévedésekre. - Honnan ismered te így Shakespearet?

Sophie mosolygott:

- Ira Aldridge felesége vagyok.

- Sohasem beszéltünk ezekről...

- Sok mindenféléről nem beszéltünk, Ira...

- De hogy jutott az eszedbe...

- Volt egy mozdulatod, amely figyelmeztetett, minő eltérő a gondolkodása a férfinek és a nőnek... Nem is tudnám szabatosan visszaidézni e mozdulatot. De ezt észrevettem a Richardodon is.

Ira izgatottan járkált fel s alá a szobában. Lépteire zaj keletkezett, a kancsó víz is megmozdult az asztalon.

- Feküdj le és aludj! - igyekezett Sophie véget vetni a beszélgetésnek. - Még felkelted Olafot álmából.

Ira megállott az ágy fejénél:

- Milyen különös mindaz, amit mondottál... Felnyitottad a szememet. Mennyire másként nézi egy nő a világot, mint egy férfi.

- Ugyan honnan veszed e következtetéseket? Amiért Learról véleményt mondtam, ami talán nem is igaz...

- Úgy érzem, hogy nekünk mindenben más a felfogásunk. Hogy bármiről el kezdenénk vitatkozni, azonnal kiderülnének a véleménykülönbségek.

- De ettől nyugodtan aludhatunk mind a ketten - ásított és mosolygott.

- Valaha arról ábrándoztam, hogy tökéletesen egybe forrok veled... Ne vess ki, de minden igyekezettel azon voltam, hogy legyen egy ember életemben, akinek arcába úgy nézhessek bele, mint egy tükörbe.

- Éjfélkor akarsz velem vitatkozni. Hát fontos ez?

- Ha ismernél engem, másként beszélnél. *Nekem* fontos.

- Természetadta különbségek vannak a férfi és a nő között. De mit bonyolítuk, nincs két egyforma ember a világon.

- Így céltalanná válik az életem.

- A művész örökös nyugtalansága, Aldridge. Ha én, a család nem nyújtjuk neked ezt a tükörképet, amelyben arcvonásaidat szemlélheted, ott van Shakespeared.

Ira keserűen legyintett. Szokatlanul hatott reá, hogy Sophie a vezetéknévén szólítja. Miért vajjon? Ezzel is csak a távolságot akarja kihangsúlyozni? Shakespeare... Eh, ő itt akar társakat, e földön.

Ira most elkapatva egy kinzó gondolattól, amely mintegy lökésszerűen ugrott fel a lelkéből a torkába, megragadta Sophie kezét és az ágy szélére ült:

- Nem a férfi és a nő között, nem az egyes emberek között vannak gondolkodásbeli különbségek, kedvesem. Fajták és fajták között.

Ira nehezen nyögte ki e mondatot, inye odatapadt a fogaihoz. A sötétben csak villodzó óriási szembogara látszott. Sophie megijedt és Ira fejét a mellére huzta.

- Könyörgöm, hagyj fel az ilyen ostobaságokkal. Te magad becsülöd túl a jelentőségét, hogy véletlenül más a származásod. Mintha nem volna más baja a világnak, mint a fejnek a formája, a bőrnek a színe? A szíve minden embernek a baloldalán van. Az éhségre, szomjúságra minden embernek egyforma jelei vannak. Életük egyformán törékeny, egyformán porszem valamennyi. Nincs különbség ember és ember között. De te úgy ápolod az érzékenységedet, mint más a virágos kertjét. Egészen a vesédig látok be, ha egy szót sem szólasz... Végtére is hét éve vagyok a feleséged...

Ira szégyenkezett. Gyöngéden megfogta Sophie két kezét és mormolta:

- Te jó vagy hozzám, Sophie!

Úgy látszott, hogy a két szív összedobbant és mégis mindegyik a maga ritmusát követte.

A színészetnél, az emberi alkotás paradoxánál csak egy végzetesebb: az isteni alkotás paradoxona, két ember élete egymás mellett.

*

Másnap mindketten úgy tettek, mintha az éjszakát a legnyugodtabban aludták volna végig. Ira jókedvű volt, Olaffal játszadozott. Sophie reggeli toalettjét végezte a hálósobában.

- Apa most elmegy sok pénzt keresni. Elengeded apát?

- Menj és hozz haza sok pénzt. Egy milliót, még annál is többet. Sokat. Nagyon sokat.

- Minek neked az a nagyon sok pénz, kis fiam?

- Lovat akarok venni, ágyut, csatahajót, millió rabszolgát. Egy országot akarok venni, hogy én legyek a király.

A kis hódító! Irának eszébe jutott, amikor Sophie és Olaf egy nyáron künn nyaraltak a német hegyekben. Ő csak egy napra tudott kiszaladni hozzájuk. Ne nyulj apu hegyeimhez, ezek az én hegyeim - mondotta Olaf és olyan mozdulatot tett, mintha el akarta volna venni előle ezeket az ezerméter magas hallgatag, mélyértelmű hegytömböket.

- Utazz el gyorsan, apuka!

- Te nem jössz velem?

- Nem, én haza megyek anyukával. Mi majd megvárjuk, amikor hazahozod az arany zsákokat.

- És én nem fogok hiányozni neked?

- Hiszen én anyukával maradok - csodálkozott Olaf és nem ment eszébe, hogy akkor apu hogy hiányozhatna neki.

Reggelizés közben Ira azt mondta Sophienak:

- Hívnak Oroszországba. Nagyon hízogó szerződés. Már érdeklődtem is az utazás körülményei felől. A jövő héten utnak indulok.

Sophie természetesnek találta, hogy együtt utazzanak. De Ira határozottan ellentmondott.

- Miért ne kísérhetnélek el? Pétervárról csak egy ugrás Svédország. Onnan hazamegyünk és együtt töltjük a nyarat.

- Nem, kedves, Olafot nem tehetjük ki ilyen út fáradalmainak.

- De én megígértem neked, hogy ezentul mindenhova követni foglak.

Irának az ajkán volt a szó, hogy megmondja: úgy sem követhetsz te oda, ahová én nap-nap után leszálok, egy alvilág rejtelmes fantomjai közé. Olaf is felsírna és neked is elakadna a lélekzedet. Javíthatatlanul beteg ember vagyok. Mit áruljak el a titkaimból?... Hogy már Shakespeare sem érdekel? Hogy elveszítettem a csillagot, aki egy életen keresztül fényeskedett nekem? Ezt még magamnak sem merem bevallani... Menj vissza, nem követhetsz.

- Megígérted, Sophiem és mégis le kell beszéljelek róla. Az oroszországi rettenetes közlekedési viszonyok... A cudar hideg...

- Akkor ne menj el te sem! A forró nap fiának ilyenkor délre kell utazni, a tenger mellé. Várjuk meg, amíg kitavasodik.

- És ki fog pénzt keresni? Azt akarom végre, hogy megtollasodjunk és ne kényszerüljek majd később elzálogosítani az ezüst bilikomjaimat. Pár év múlva kiöregedem. Gondoskodnom kell a jövőről. A tiedről, az Olaféről és a magaméről - tette hozzá bizonytalanul.

- Most még formában vagyok. Szükségem van az igazhitűek rubeleire.

Sophie nehezen vált el Irától, Olaf annál könnyebben.

XVII. FEJEZET. OROSZORSZÁGBAN

Shakespeare-t nem igen ismerték Oroszországban, de az oroszok imádták a színházat és Ira Aldridge nevét sűrűn emlegették azokban a társaságokban, ahol szó esett Európa színészeiről. Miként Magyarországon, úgy itt is, a nemzeti művelődés megteremtésének sürgős vágya ragadta el az embereket és felfigyeltek nyugatra, tanítást, felvilágosítást vártak onnan. Osztrovszki színdarabjai egy korszakkal lökték előre a színház fejlődését. Taglioni és Elssler Fanny után, akik impulzust adtak az orosz táncművészet példátlan kifejlődésének, Pétervár közönsége a robosztus Ira Aldridget várta türelmetlenül.

Stellovszky, Aldridge impresszáriója nyolc estére kötötte le a négert. Egykori feljegyzés szerint a nyolc fellépésből csak Szentpéterváron harmincegy fellépés lett, amelyből huszonegy az Othellora esett. A cári Alexandriszki-színház hatalmas terme zsúfolásig megtelt, Ira Aldridge arcképe cirillbetűs aláírással az Uralig forgott közkézen. A szépművészeti akadémia dísztagjává választotta meg. Sándor cár a Tolsztoj érdemmel tüntette ki, Péter Boborykin, a híres kritikus, Ira vendégszereplését az utolsó évtized legnagyobb művészi eseményének jelentette ki és azt mondta, hogy Anglia nem lehet örökké eléggé hálás vele szemben, aki Shakespeare nevét a moszkoviták földjén halhatatlanná tette és egy eddig ismeretlen kultusznak nyitotta meg az útját.

Népszerűsége a politikusokéval vetekedett. A *Vesseloski* több karrikaturát és humoros történeteket közölt róla, mint a kor államférfiaiáról. Játékának életszerűsége annyira hatott az orosz képzelőtehetségre, hogy az Othello előadásán állandóan együtt zokogtak vele, ájult asszonyokat vittek ki a nézőtérrel. Egy ízben - ugyancsak egykorú feljegyzés szerint - az Othello ötödik felvonásának második jelenetében, amikor Othello elkezdte nagy monológját: *it is the cause, it is the cause, my soul*, hirtelen felugrik egy fiatalember az első sorban és felkiált: Desdemona ártatlan, Othello, ő ártatlan! majd tébolyodottan átvette magát a párkányon, hogy a zenekar székein keresztül a színpadra rohanjon. Másnap, amikor Ira egy orosz herceggel ebédelt, az újságolta neki, hogy a felindult fiatalember súlyos beteg lett és meghalt.

Moszkvában ugyanaz a tomboló siker, a paroxizmusig. Othello, Shylock, Lear állandóan a műsoron. Moszkvában Desdemónát az igen tehetséges Poznikova Fedetova játszotta oroszul, de azt mondják, a jelenlevők több zeneiséget hallottak ki Aldridge angol beszédéből, mint saját anyanyelvükből. Hónapokat töltött Ira vidéken is. Művészetének csúcspontján állott, ezt már nem lehetett fokozni. Csak ő volt elégedetlen. Ám, ha azt mondta volna, hogy boldogtalan, kinevették volna. Aki látta őt a nizzsinovgorodi vásáron asztrakán sapkájában, ébenfa botjával méltóságteljesen végigvonulni a sokadalomban, résztvéve nevető arccal minden paraszt mulatságban vagy Dolguriszkij herceg estélyén, az epolettek, a delnők rizsposros vállai fölé emelt fejjel, dehogy is gondolta volna, hogy egy kis néger madár szorult e hatalmas mellkas ketrecébe és az afrikai éjszakák gyászos énekét zokogja.

Egy alkalommal az udvari bálra is meghívást kapott.

II. Sándor cár barátságosan magához intette és a következőket mondotta neki:

- Katyrina hercegnő nagy elismeréssel nyilatkozott önről. Nos, nem volna kedve önnek udvari színészem lenni? Moszkovita földön az ön népe mindig nagy rokonszenvre talált. Dicső elődünk, nagy Péter barátjának tekintette a néger Hannibált és tudvalevőleg országunk legnagyobb költőjének, Szergejevics Alexander Puskinnek is ereiben néger vér folyik.

Ira felvetette szemét a Szent György terem márvány stukkóira, mintha azon keresztül a csillagos égboltot keresné.

- Felség, meghatva köszönöm szívjóságát, de az én sorsom, hogy örökké vándoroljak. Nekem nem szabad sokáig egy helyben ülnöm. Mire megszeretnének, már meg is unnak.

- Nem akarunk bókákat mondani önnek. Láttuk és méltányolni kívánjuk érdemeit. Ön csillag Európa egén és szeretnők a mi égtájunk felett megrögzíteni.

Ira mélyen meghajolt:

- Engedje meg felség, hogy hasonlatát variálhassam. Belőlem legfeljebb a meteor csillogásából van valami. Amíg messziről sziporkázom, idegen fénnel, tapsolnak nekem, de ha földre zuhantam, élettelenül összeomlik a testem. És inkább elmenekülök, nehogy valakit lomha terhemmel agyonüsssek.

Sándor cár álmodozó mozdulattal tette karba kezét fehér dolmányán, amelyet szibériai kék róka himzés szegélyezett és fürkésző pillantással nézett Ira arcába:

- Sajnálom, - válaszolt az uralkodó és a hangján érződött, hogy őszintén gondolja. - Reméljük azonban, hogy viszontlátjuk önt. Ismeri ezt a művet? - emelt fel egy könyvet az íróasztalról.

Uncle Toms Cabin. Tamás bácsi kunyhója.

- Nem, felség - szólott Aldridge.

- Hogyan? - csodálkozott Sándor cár. - Hiszen ez a leghatásosabb védőírat az ön jobb sorsra érdemes népe érdekében.

- Népemtől elszakadtam - akarta mondani Aldridge, de mielőtt ajkára ért volna e felelet, érezte, hogy annyiszor hangoztatott tiltakozása most erőtlenné válik.

- Nem ismerem, de el fogom olvasni - felelt szolgálatkészen.

- Ha tudná, hogy szívem mélyén mennyire egyetérzek önnel. Bennünket nyugaton elnyomóknak tartanak. Nos, ön most visszamegy Európába... Elmondhatja, sőt mondja el, hogy én Sándor cár a muzsikok felszabadításával foglalkozom és elhatározásomat tüzőn-vízen keresztül viszem. Ha önre pillantok és tekintetbe veszem szellemi nagyságát, azt a csúcsot, ahova feljutott, át és átérzem a rabszolgatartás igazságtalanságát. A muzsikok szabadok lesznek, talán még hamarabb, mint a civilizációjára annyira rátarti Amerikának négerai.

Aldridge szeretett volna szabadulni e téma nyomasztó hatása alól. Hát mindig azonosítják őt a fajtájával? De egy ellenerő jótékony hatását érezte felszívódni a csontjaiba és hagyta sodortatni magát.

- Köszönöm önnek felség - népem nevében is. Nem szabad magamat illúziókban ringatnom, hogy épen én, egy jelentéktelen porszem, tölthetek be szerepet felséged mélyen emberi elhatározásánál, nem - ez ildomtalan volna.

- De igen, igen - szakította félbe Sándor cár élénken.

Aldridge meghajtotta magát.

Sándor jókedvűen szorított vele mégegyszer kezét és kegyesen elbocsátotta.

- Úgy látszik megöregedtem - gondolta Ira magában, míg kissé nehézkesen lefelé haladt a lépcsőn. - Meg kellett öregednem, hogy egyszer fel merjem lapozni a saját lelkemet is... Eddig mindig csak utánoztam... Holott az én lelkemben is van elég olvasni való. No, lám...

XVIII. FEJEZET. BOLHASZINHÁZ

Sophie Irával odahaza volt Svédországban. Valahol a Wener tó közelében töltöttek egy telet. Most már kitavaszkodott. Ira pedig azzal a gondolattal foglalkozott, hogy megszakítja vendégjátékát s egyelőre nem lép fel. Amit akart, elérte. Akárhogy is fordul sorsa, emberi számítás szerint nem fog koldusbotra kerülni.

Igen, nyugalom... A halhatatlanságra vágyott? Keserűen nevetett: a színész halhatatlansága... Csak addig halhatatlan, míg a testével, tíz ujjával rá tudja magát vetni arra a földre, amely az övé. Jöjjenek mások. Mily édes eltűnni a névtelenségben.

A színpadok izgalmas élete után a magányosság volt az, amelyben Ira úgyszólván önmaga mértéke felé nőtt. A magányosságban, a csöndben, a világtól való elzárkózottságban vélte felismerni azoknak az elemeknek egyikét, amely még új izgalmat, meglepetést jelenthetett a számára. Most valami olyan érzés vette őt birtokába, amely erősebb volt Shakespeare szavainak minden csillogásánál. Saját boldogtalanságának felszabadító érzése.

Akárhogy is forgatja, magyarázza, boldogtalan. De vajjon a boldogtalanságnak nem épen az emberi nagyság az oka? Ira Aldridge sokáig nézte magát a tükörben. A szájam mindig nevet. De a szemem mindig szomorú. Minek higgyek inkább, a szájamnak-e, vagy a szememnek?

Szomorúság, egészen sajátságos szomorúság volt. Szomorúságát már régtől úgy viselte, mint teherhordó a vállait. Egy egész élet formálta olyanná. És tudatára ébredve eddigi élete elvetéltségének, a szomorúság lett nyugalmi állapota is.

Hát kezdődjek egy új élet... Majd ott a tó mellett vásárol egy farmfélélt és egész nap hallgatni fogja a Trollhatta vízesések fejedelmi zúgását. Vagy vasárnaponként bemegy Göteborgba Olaffal és mint békés polgár járnak-kelnek a mutatványos bódék között. Shakespeare?... Egy régi barátja, öreg színlaposztó jut az eszébe, akit még segédkellékes korában ismert meg. A nevét elfelejtette. Ó, a név az ember életében teljesen fölösleges. Csak arra való, hogy *mások* ismerjék meg. Ennek a színlaposztónak állandóan élesen szimatoltak az orrcimpái és lilába játszott az arca. De hát ez is mellékes... Valaha bolhaszínháza volt és erről mesélgetett, amikor együtt ültek a csapszékekben. - Csak egy romlatlan emberi bolha jöhet számításba, amelyet születése pillanatától embervér táplál és vattás skatulyában nő fel, - tárgyalgatta szakértelemmel e művészet mibenlétét és a megmaradt whiskit egyetlen hosszú korttyal leitta. - Volt, kérlek - folytatta aztán kissé gunyos mosollyal - egy kis bolha hősöm, akivel az Othellót játszottam. Láttad volna azt az édes kicsi ágyat, pöttömnyi selyempaplant, amellyel a bolha Desdemonát letakartam. Othellócska ugrott egyet és törével leszúrta Desdemonát. Haha! De az én Othellóm megöregedett, képtelen volt elegáns mozdulattal a paplankát félretolni és kétszer-háromszor is ugrálnia kellett, amíg feljutott az ágyra. Kénytelen voltam egy frissebb erővel kicserélni...

Tempi passati... Most majd ő agyal ki bolhaszínházat Olaf mulattatására.

Tehát végérvényesen meg fog telepedni Svédországban...

Ira Aldridge azonban meggondolta magát: mégsem Skandináviában vásárol birtokot. Túlközel volnának az övéi a svéd földhöz, túl együtt volnának ezek a svédek... Már akkor inkább Angliában, ahol Sophie is idegen, Olaf is. Ellenben, ha neki nem is adatott meg Angliát hazájának tekinteni, a nyelv, amelyen kifejezi magát, amely épen olyan szerves része lényének, mint keze vagy lába, angol. Csak nem sokat gondolkodni. Egyenesen Angliába utazni és mielőtt Sophie ellenvéleményt jelentene be, megvásárolni a birtokot.

Ira Oroszországból lengyellakta vidékeken keresztül Északnémetországba, onnan Dániába utazott. Dániában pár napot töltött, hajóra ült. A hajón három apácát látott, közülök, kettő öregebb, egy fiatalabb. Fehér fejkendőjüket a szél állandóan cibálta, megmozgatta a keresztet is a mellükön. Az apácák mozdulatlanul ültek az egész átkelés alatt. Aldridge csodálta türelmüket. Az életnek egyetlen bölcsessége a türelem, - állapította meg némi irigykedéssel.

Sydenhamban találta meg azt a hajlékot, amelyet keresett. Az ősi, omladozó kastély legszebb terme egy hatalmas, faburkolatos ebédlő volt, délkeletre nyíló szobáját Olafnak szánta. Volt a kastélyban billiárdszoba, zeneterem, hálószoba, baldachinos ágygal, még egy szoba és még egy szoba, egyelőre ismeretlen rendeltetéssel... Ő maga a toronyszobát tartotta fenn magának.

*

Noha tavasz volt már, amikor Aldridge utánuk ment, a sok erdős csúcs még hókupakosan fénylett az áprilisi ég alatt. Keze tele volt vadvirággal, amikor betoppant a házba. Elsőnek Ira az Olaf hangját hallotta meg.

Olafról olvasta le az idő rohanó lépéseit. Alig egy esztendő és már nagy, értelmes fia van. Szőke, hosszú haja, amely leányos külsőt adott neki, jócskán levágva s most oldalra fésült hajviseletet hordott, mint egy kis skandináv herceg. Tekintete sem kószált oly nyugtalanul, mint régen, amikor nem tudott betelni azzal, hogy minden bokorból virág küldi az illatát. Pillantása most biztosan nyugodott rajta.

Sophie kedves, mértéktartó, előzékeny. Megcsókolták egymást és ölekezésük az egymáshoz tartozás néma jele volt. De azért megérződött, hogy távol éltek egymástól, mind a kettő annak az életnek a ritmusában, amelyet a körülmények parancsoltak reájuk.

Sophie megütődve vette észre, hogy Ira mennyire megöregedett. Szeme alatt kis táskák képződtek, halántéka tájékán a csombékos haj egészen fehér, mintha az orosz tél csippte volna meg és a jeges dér még azóta sem olvadt volna le róla, hogy eljött. A szemefénye is fakult, a hangja mélyebbről jött és rekedtesebben hangzott. Istenem, pedig csak egy év... De Sophie a viszontlátás e percében arra a férfire gondolt, akit évekig látott maga körül és hajlandó volt elfelejteni, hogy Irán már a hanyatlás jelei mutatkoznak.

- Hát most már együtt maradunk, Olaf - emelte fel Ira, mint régen a fiút vállmagasságig. Olaf már szokatlanul találta e mozdulatot és bizonytalanul tekintett az arcba, amelyet újra meg kell szoknia, hogy rokonszenvesnek találja. - Hát emlegettél-e sokat, öcskös?

Sophie közbevágott:

- De mennyiszer...

Olaf lesütötte a szemét, nem hiányzott neki. Hát az elején igen, emlegette. De később...

- Aztán majd összepakolunk és megyünk Angliába. Sydenhamba. Mit szólsz hozzá?

Sophie kérdő tekintetet vetett reá.

- Sydenhamba? - fintorította el arcát Olaf - hát az hol van?

Ira előadta rábeszélő élénkséggel a történetet.

Sophie hallgatott. A fjordok jártak az eszében, a vízesés édes lármája, a meghitt ház minden zúga. Az a nyugalom, amely kiáradt minden szögletből, az a biztosság, ami azoknak adatott meg, akik szülőföldjükön élnek.

- Minden jó, mit te csinálsz, Ira - szólt, de hangja nem vette át Ira lelkesedését.

- Ne így mondd, édes Sophiem! Örülj neki - majd hozzátette: a ti kedvetekért csináltam.

Eljött hát a pillanat, amikor ösztönösen tudták, hogy az elmúlt idő sem másasztotta el közöttük a természetes válaszfalat és hogy a viszontlátás varázsa már lehullott róluk.

- És most megmutatom neked, hogyan lakunk. Nézz körül, minden kis bokorról leolvashatod az életünket.

Sophie karját az Iráéba öltötte. Csak alig kellett elhagyni a széles fatornácot, már benn voltak a természet kellős közepében. Olaf egy mogyoró vesszővel hadonászott és elől ment. A távoli vízesés folytonosan morajlott, de nem nyomta el a szél zúgását, amely bekerült a fenyők közé és fáról-fára terjedt, jól lehetett hallani. Különben piros volt az ég a késői alkonyatban és valami kimondhatatlanul rozsdaszínű fényben égett.

Ira távollétében több levelet írt és válaszokat is kapott rá. Nagyjából tehát Sophie értesült Ira minden sikeréről.

- Csak arról nem írtál - állott meg Sophie, mély lélegzetet véve és irányt keresett, hogy most merre menjenek - csak arról nem, hogy hűséges voltál-e hozzám?

Milyen ostoba, okvetetlenkedő kérdés, bánta is, hogy megkérdezte, hiszen ismerte Irát, tudta, hogy hűséges, mert az *akart* maradni. De évdőnie kellett, hogy betöltse az ürességet, amely egyszerre a lelkében támadt. - Annyi szép hercegnő között, úgy értem - lehajolt, egy virágot emelt fel.

- Ezt a kérdést én is feltehetném hozzád. Hiszen te szebb vagy, mint valaha. - Igaz is. Sophienak előnyére vált a hosszú visszavonultság. Arca megszínesedett, szemei csillogtak és mozgásában, ahogyan lehajolt, volt valami nagy-nagy kipihentség, amelyből évekre lehet majd tartalékolni.

- Én? - kacagott Sophie elfeledkezve és rámutatott a lucfenyőkre, amelyek ritkásan állottak a tisztás szélén, ahová érkeztek. Mintha azt mondaná: hiszen itt csak fák vannak, mozdulatlan tő, árnyékos. Csak ezekkel csalhattalak volna meg.

Amikor megvacsoráztak, Ira tréfásan megjegyezte, hogy felséges dolog lehet odakünn aludni a verandán. A hold sápadt karéja felcsillogott és fénye hüvösen jött, mintha közben szitákon szűrtek volna át.

- Nyáron magam is sokat aludtam odakünn. Az éjszaka tele van csodálatos hangokkal, amelyeket csak az ért meg, aki ismeri ezt a vidéket, de most még hideg van...

Ira tréfás megjegyzéséből azonban komoly lett. Abban a szobában ugyanis, amelyben Sophie aludt, aludt Olaf is, aki ragaszkodott hozzá, hogy anyjával aludjon és sírt, amikor Sophie kiadta az utasítást a cselédnek, hogy a másik szobában vessen ágyat az úrfinak.

- Félek egyedül anyám - zokogott Olaf és fenyegetőzve nézett Irára, aki megrontotta az ő békés nyugalmát.

- Nohát akkor igazán mindegy, hogy künn alszom-e el vagy a másik szobában vettetek ágyat.

- De nem fogsz megfázni? - nyugtalankodott Sophie.

- Oroszországból jövök. Ott megszokja az ember a hideget. - Hosszasan nézte Sophie és azon gondolkodott, amit elveszíthetett benne. - És én is kíváncsi vagyok arra az össze-vissza finom zenére, amely téged úgy elszokott andalítani.

Ira künn aludt a filagoriában. Plédekkel betakarózott, feje, nyaka azonban szabadon maradt. Ameddig csak a távoli víz moraja hallatszott, tökéletes csendességűnek tűnt fel az éjszaka. Később különböző zörgések tépték fel a csendet, amelyek még félálomban sem szüntek meg. A hangokon kívül a rét fanyar illatát érezte sokáig az orrában. Azután elaludt és álmodott. Az érzékszerveire gyakorolt benyomások a gyermekkor életét ébresztették fel benne. Álmában

oly forró égtáj borult fölé, hogy kitakarózott. Otthon volt. Az ültetvényeken. Feketebőrű emberek emelték fel lassú csodálkozással a fejüket és a görnyedt testek egyszerre egyenesebben állottak, mint a cukornád. Zavaros villódzás ébresztette fel. A szívét fogta. Köhögött. Nem jót tett neki az éjszaka. De azért kitartott mellette, mert megszokta, hogy minden kísérlet jó, amelyen akaratát edzheti.

- Nos, mit mesélt neked a svéd éjszaka? - kérdezte reggel Sophie, amikor beöntötte a kávé a csészébe.

Ira ránézett a távoli domboldalakra, majd feleségére és onnan újra ki a bizonytalan távolba. Nem a feltett kérdésre felelt:

- Oly jó volna élni, Sophie, ha száz évvel később születtem volna meg.

Egyszerre a régi rajongó hangján kiáltott fel. Szeme tele volt titokzatos csillogással, vággyal és visszatérő bizakodással.

- Megváltóztál - suttogta akaratlanul is Sophie és a kávé kanna megremegett a kezében.

*

Ira a toronyszobából, súlyos fehér függönyök mögül nézte a sydenhami major életét. Olafot, amint egy ponnyra ült és kilovagolt a park kapuján; Sophiet, amint könyvvel a kezében lassan végigvonult a platán fák alatt, vagy leült egy kőpadra és kézimunkás kosarában motozott; a napfény szelid játékát az omladozó falon vagy a felhők olvadozását.

- Ha nem tudnám, hogy ez az élet, akkor az életet kellene a legtökéletesebb színháznak tartanom, - mormogta magában Ira. - Ám felemás itt minden és mert felemás, hazugság. Igaza volt Keannak, amikor a borhoz menekült. Igaza volt Shakespearenek, amikor azt mondatja Hamlettel, „aztán amelyikötök a bohócot játsza, ne mondjon többet, mint amennyit szerepe előír, mert akkor akad ám olyan is, aki maga nevet, hogy egy csomó bárgyút nevetésre bírjon, még ha ugyanakkor a darabnak valamely kényes mozzanatán kell eltöprengnünk...” És igaza van Othellónak is. „Többé se mákony, se beléndek, a természet semmi altatószere nem adja vissza édes álmodat, ami tegnap ringatott...”

Ira ebben az időben sokat kóborolt az éjszakában. Szerette az éjszakát, amely mint valami orvosság, a létezés friss nedveivel újította meg ereit. Az éjszaka mélyéből tompa hangok hallatszottak, de saját lelkének lármája elnyomta azokat. A parkban volt egy elkerített hely dísznövények számára és amint rajtuk gázolt, elégtételt érzett, hogy saját birtokán a tilosban járkal. Szidta magát, viaskodott magával, esztelenebbnél esztelenebb gondok gyötörték. Azt mondják, hogy a néger ellenállhatatlan ösztönből meglopja embertársát. Ó, én csak egyszer szeretnék lopni: a napot lelopni az égről, hogy teljes sötétségbe boruljon a világ.

Néha megunta magányos tépelődéseit, befogatott és Londonba rohant. Mint egy ismeretlen, akinek nincs semmi köze a színházhoz, jegyet váltott, beült a nézőtérre és mialatt az előadást hallgatta, csodálkozott kortársain, hogy ezeknek még mindig van kedvük játszani. Furcsa diadalérzése volt, mikor meglátta a réseket és repedéseket azoknak játékában, akik a ma hőseinek képzelték magukat... Tehát mások is... Nemcsak ő... De nem olyan könnyen végez a démon áldozatával. Ezek az önmarcangoló hetek és hónapok is, amelyek alatt Ira az eszeveszettek fenségével küzdött, hogy más legyen, mint ami, elmúltak.

Csak üresség maradt utánuk. De lehet vajjon üresen, cél nélkül, remények nélkül befejezni egy életet? Ira ezerszer feltette magában, hogy soha többé nem lép a színpadra. És hogy nagyobb szilárdságot adjon elhatározásának, megesküdött Sophienak, hogy szakít a színpaddal. De hát miért? - rémült el Sophie.

- Ha felteszed magadban, hogy nem játszol többé, akkor én nem is kényszeríthetlek reá. De miért kell megesküdnöd? Annyira félsz, hogy nem tudod elhatározásodat megtartani?

Ira gyűlölettel nézett a feleségére. Azután elfordult, szégyelte magát. Sophienak mindig igaza van. Bolhaszínház, de ha törik, szakad, végig kell játszania. Nincs okoskodás és nincs ellenerő. A végzet döbbenetes hatalmát megtanulhatta a nagy britt tragikus színjétekaiból. Aki shakespearei értelemben élt, az csak shakespearei értelemben is halhat meg.

XIX. FEJEZET. SAM ROBESON ÉLETFILOZÓFIÁJA

Ira Aldridge 1865-ben a Haymarket színpadán lépett fel. Előadás után elővette jegyzőkönyvecskéjét és beírta a dátum mellé: Othello, 508 ízben.

Aztán lemosakodott. Arcát közel tartotta a tükörhöz. Szíjjas, fáradt arc meredt felé. A tükörben visszaverődtek az asztalkán elhelyezett sminkelő szerek; a maszk eszközei: a zsíros rudacsákák, amelyekkel tajtékot kevert a szája körül, és arcát teltebbé és fiatalabbá tette, a rizsporos doboz, álhaj, mindez nyugtalanító feleslegességgel, mint operáció után a műtőasztal körül hagyott csipeszek, ollók, vattacsomók.

Amióta visszaköltözött Angliába, egyetlenegyszer lépett fel, most - és mintha valami kinos előérzet gyötörte volna, fennhangon utána mondogatta - most és utoljára. Fennről és lennről a vékony falakon keresztül vidám, kacagó hangok szűrődtek át, lábtopogás, székhúzás, becsapott ajtó lármája. Aldridge oda nyomta fejét a tükörhöz, mint valami hűvös párnához és nem tudott megválni tőle. Pedig már semmit sem látott. Ziháló melléből felszakadt pára elhomályosította az üveget, csak a két gyertyafény csillámlott benne.

Sophie és Olaf odakünn voltak Sydenhamban. Már alszanak mélyen mind a ketten. A szárnyas ablak nyitva van, gyanta szaggal telik meg a szoba.

Egy pillanatra bejött az öltözőjébe egy fiatal leány, prêmes gallérban, kalapjáról lecsüngő fátyollal, amely homlokát és szemöldökét eltakarta, ölebbel a balkarján: Mrs. Kendal. Aldridge ijedten fedte el magát a tükörrel.

- Nem tudtam elmenni, mesterem, hogy meg ne köszönjem előbb, amiért velem lépett fel. Velem... aki semmi vagyok, egy csitri leány.

Aldridge húzakodott a felé kínálkozó kéz elől és rámutatott zsíros, festékes ujjaira.

- Ó, a maga keze! Amikor azt mondta: Your hand, Desdemona, úgy mondta, hogy eltűnjek és megsemmisüljek a tenyerében. Mutassa! Ezek azok a kezek, amelyek reámnehezedtek, hogy megfojtsanak. Ezek a...

- Hány éves vagy kis lány?

- Tizenhét.

- Desdemona kora - mormogta Ira és hirtelen elhallgatott. Az ölebb vakantott, Kendal ujjai bebujtak az állat szőrzetébe.

- De az ön Othelloja. Olyan férfias, olyan fiatalos...

- Ne folytasd, bogaram... Könnyebb meggyőzni ezt a pincsit, itt...

- De amikor olyan nagy volt! Fenséges. Felülmúlhatatlan. Úgy lobogott, mint egy meggyújtott fáklya.

Aldridge rezignáltan legyintett a kezével:

- Ötszáznyolcszor játszottam el ezt a szerepet, ne csodálkozz. Te pedig először - akarta mondani és már is odalépett hozzá, megszorította csuklójánál - olyan fiatalosan ver a pulzusod, mind arra gondoltam, ez már vér, ami kering, ez már vér...

Kendal ösztönösen visszahúzta a kezét.

- Az ön ereiben talán...

- Nem - kongott Aldridge hangja üresen. - De mit törödsz te velem? - fakadt ki hirtelen hevességgel. - Törödj te csak magaddal! Nem én tartottalak keresztvíz alá. Mit hálálkodszt te nekem? És miért magasztalsz? Hiszen jól tudod. Egy leesett mákszem, nem sok, annyit sem érek már. Csak annak van értéke, ami nő, színeskedik, virágzik... Eredj, te prücsök, te, te kis vékonyság... Indulj, s szerencséd felé...

Kendal zavartan húzódott az ajtó felé, szemei megteltek könnyekkel.

- Mivel bántottam meg a mestert?

- Semmivel. Ered, csak eredj - gyöngéden kituszkolta és az ölebet, amely közben a gyalulatlan széken otthonosan helyezkedett el, megfogta és óvatosan a leány kezébe tette. Megvárta, amíg elhangzott minden lépés és csend ülte meg a színházat. Azután pelerinjébe burkolózva elindult a magas emeletről. A portás mély meghajlással köszöntötte.

- Csúnya időnk van - szólott oda a portáshoz.

- Hozassak egy kocsit? - kérdezte a portás.

- Nem, majd csak gyalogszerrel.

*

Írát azon az este, amikor a Haymarket igazgatójának hosszas unszolására fellépett és fájdalmasan igaznak találta aggodalmát, hogy neki már nem okoz gyönyörűséget semmiféle szerep sem a világon, ahelyett, hogy a legelső alkalmatossággal visszatért volna Sydenhamba, ellenállhatatlan vágy a Whitechapel felé vitte. London felett épen apró eső szitált. Mintha csak tegnap lett volna, biztos lépésekkel haladt a Themse mentén és elérte a Varjú utcát, ahova Kean szokott betérni, hogy utcáról felszedett barátjával Robesonnal, a díjbírkózóval találkozzék. A néhány órai céltalan mászkálás terhét nem érezte meg, vérenek ősi öröksége volt akár száz kilométereket benyargalni olyan könnyedséggel, amely elképzelhetetlen európai ember számára. Az eső frissre áztatta homlokát. A kis korcsma semmit sem változott. Cégére vidáman táncolt a szélben, a fűrészporról behintett lépcsőfokok most is tele voltak giz-gazzal, mint harminc és egynéhány évvel ezelőtt.

Ahogy az ajtóhoz ért, tudta, hogy most már három lépcsőfokot kell lelépnie, különben megbotlik, mint akkor, amikor először kereste gazdáját, hogy átdorbézolt éjszaka után kocsira ültesse és szállására vigye.

A macskaasztalok, amelyek a nedves fal mellé voltak tolvá, úgy állottak, mint régen. A sántán bicegő korcsmárost azonban már nem látta itt türelmes görény arcával, félrecsapott bojtos sapkájával, nekitámaszkodva a söntésbe vezető ajtófélfához. Idegen emberek ültek szorosan egymás mellett, de ugyanazon arccal, ugyanazon ruházatban, mint elődeik, ugyanaz a szag, ugyanaz a félhomály, ugyanaz a rekedthangú zenebona, mintha teljesen lényegtelen lett volna, hogy az emberek kicserélődtek, amikor más minden a helyén maradt.

De lám, mintha Robeson ülne ott egy matrózsipkás himlőhelyessel. Szerecsen, mindenesetre az... Billen a feje, ránéz: Robeson. Ez visszanéz: Halló - integet feléje. - Hát meddig őrizzem még szutykos holmijaidat? - kérdezte vidáman.

Aldridge azonnal visszaemlékezett, hogy harminc évvel ezelőtt Robesonra bízta a cókmozkját, a sáfrányszínű egyenruhát, az ujjatlan inget és két-három durva törölközőt. Végtelenül jólesett neki ez a dévaj észbe-kapás, amely egyszerre megszüntetett minden távolságot és harminc évet úgy elsöpört, amint az ember egy kenyérmorzsát elsöpör az asztalról.

Robeson már jött, felálltában rángatott egyet a nadrágszíjján és kacsintott társának is, hogy üljenek át az asztalhoz.

- Bratford - nyújtott kezét a matróz, olyan nyers markolással, mintha a hajócsigát kellett volna megráncigálni.

Ira érezte a kézfogás szilárdságát.

- Nem láttalak - szólott Robeson és intett a korcsmárosnak, hogy három alet hozzon az asztalra.

Ittak, mint régen. Bratford fekete bagót húzott ki zsebéből és fogai közé szorította. Ira nézte tetovált karját, ízléstelen, színes nyakkendőjét, hatalmas, kidülleszkedő mellkasát.

Az ivó tetejéről füstölgő petroleumlámpa csüngött alá, amely ingadozó nagy köröket írt le maga körül. Robeson a maradék sört egyetlen hosszú korttyal leitta és csak azután szólott:

- Nem láttalak, elkerültél a szemem elől. Mi lett belőled? Pincér, portás, kocsis, mi az isten csodája? Vagy - bizalmaskodva közel hajolt hozzá és kezével olyan mozdulatot tett, mint akit csuklójánál összekötöznek: - bekaszlítottak néhány esztendőre?

- Sem az egyik, sem a másik. Színész lettem...

Robeson felkacagott.

- Színész. Haha. Most jut csak az eszembe... Emlegetett Kean, amikor megszöktél tőle... Robikám, megbolondult az inasom. Faképnél hagyott, színész akar lenni. Szegény Kean! Nagyon szerettem. Jó slukkja volt. Hát hallod, Bratford koma?... Színész lett a mi igen tiszteletreméltó barátunkból.

Bratford bóbiskolt, zavaros szemmel nézett fel és azután ő is eltüntette maradék sörét.

- És te Robeson?

- Haha, ilyesmit kérdezni. Még mindig a gyűrűben.

- Birod még?

Robeson nyújtózkodott:

- Hallod Bratford, hogy birom-e még? - rázta meg társát nagy magabizakodással.

Ira hallgatott.

- Te, Robeson, most én kérdek valamit... Mi az értelme? Mi a titka... a boxolásnak?

Robeson sercintett egyet.

- Nem gondolkoztam rajta. A zápfogaimnak nem tesz jót a gondolkodás.

- De mégis... Harminc éve csinálod már. Harminc év, gondold csak el...

Robeson elhárító mozdulatot tett, mint akit kísértésbe akarnak vinni. Ira arcán azonban volt valami sürgető könyörgés féle, amely válaszádsra késztette:

- Nohát, ha észreveszem, hogy más ütni akar, én ütöm meg először. Ezzel a bölcsességgel még mindig én jöttem ki jobban. Mindenesetre egyszerűbb, mint a te munkád, amelyre én isten ugyse, sohasem vállalkoznék. Még hogy a más bőrébe bujjak bele. Elég nekem a magamé is - és most gyönyörködve rántott egyet felső karizmán. Közben Bratford ültében előre csúszott és minden átmenet nélkül horkolni kezdett.

- Különben sohasem voltam még színházban.

Ira élénken érintette meg a karjánál.

- Soha, soha... Pedig jegyek irányában lettek volna némi összeköttetésem... De ha Kean utálta, aki pedig abból élt, miért ne utáljam én, már látatlanban is.

- Mert nem jöttél rá az ízére... Nem ismered a titkát... Ez édesem, feltéve, ha nem unod...

- Ha ital van bendőmben, semmit sem unok. Már pedig van.

A korcsmáros újabb italokat tett az asztalra. A kancsókkal megkopogtatták az asztalt és fenéig kiitták. Robeson megadóan bólogatott a fejével, Ira gyulladt szeme óriásivá tágult.

- Hallgass ide, Horatio, megengeded, hogy így szólíthassalak? Tudod, mi a magam fajtájú embernek a legrettenetesebb, ha nincs barátja, akinek feltárja a szívét. Csak azt ne mondd, hogy a feleségem... Szenvedélyes tirádára akarom kinyitni a számat, hogy végre megmondjam neki mi bánt, mire ő: töröld le kérlek a szádról azt a morzsát, vagy: kérlek, fűzd be a cipőznórodat... Ő olyan asszony, aki nem fogad el tőlem egyetlen argumentumot sem, ha az rendetlenséggel párosul. Úgy kezelt mindig, mint egy gyermeket. Egész Európa úgy kezelt... Mindenki csak azt látta bennem, amit én a világtól kaptam. De, amit én adtam a világnak, azzal...

Robeson meggyőződésesen ásított.

- Horatio, te sem értesz meg, de most már nem is fontos, hogy megértsenek. De meghallgatsz - és könnyíték a lelkemen. Nos, miről is beszélünk? Az én mesterségem titkáról. Az én mesterségem, kérlek alázatosan, hogy hazugsággal hitessem el az igazságot. Én is alakoskodom, állítom, hogy most felemelek egy tört és megforgatom valaki gyomrában... A közönség is hazudik, mert tudja jól, hogy én hazudom és nem tör van a kezemben, hanem egy feketére mázolt fakés, amellyel még egy ceruzát sem tudnék meghegyezni. De el akarja hinni az én hazugságomat. Becsapom a közönséget, aki akarja, hogy becsapjam, mert ha nem csapom be, akkor azt mondja, hogy egye meg a fene, becsapott... Neki meg kell feledkezni arról, hogy én ki vagyok, nekem pedig arról, hogy ő ki. Hát ez az egész! Nincs benne semmi bonyolult.

Robeson bamba képet vágott, nem ment fejébe a dolog.

- Nehéz buksid van, látom. Nézz hát ide... Én most felemelem ezt az üres kancsót és azt mondom: isten éltesse őfelségét! Kiiszom, megtörölöm a számat... Neked el kell hinni, hogy ez a kancsó tele van valami isteni nedüvel és hogy ez a részeg koma, akit most felköszöntöttem, Anglia királya... Ha nem hiszed el, lőttek az igazságnak.

Robeson végigmustrálta és megint sercintett egyet:

- Már akkor inkább a gyűrűben, cimbora...

Ira Aldridge végighúzott kezével italtól nehéz homlokán és komolyan helyeselt:

- Tökéletesen, cimbora! De várj csak... Betanulok egy szerepet - remélem tudod mi az? Annyi baj legyen - hónapokig, évekig, csak azért, hogy ott a deszkán elhidd nekem, né, most megszületett egy szó, egy természetes válasz, amely nem volt azelőtt, nem is lehetett, mert egy másik szó váltotta ki... Micsoda csalafintaság - spongyát az egész mesterségre... De van még ennél is ravaszabb, utálatosabb, megdöbbentőbb, hogy úgy mondjam, tragikusabb, ha értenéd... Amikor az ember egy olyan életet tanul be, ami nem az övé... Amikor nem mást akar megtéveszteni, hanem önmagát... Reggel és este, esőben és viharban, nem egy mulatnivágyó közönség számára, hanem a maga hülye babonájában egyedül állani tükör elé és sajnálkozni: ez én vagyok... Kellemetlen ráfeledkezés, mondhatom. Csak egy kicsit későre jön rá az ember...

- Elég ostoba - rivalt rá Robeson. - Az ember ne habarcsozza maga körül a dolgokat. Én mindig abból indultam ki, hogy akire haragszom, le kell vágni a földre, hogy nyekkenjen.

- Te - ismerte el Aldridge határtalan elismeréssel. - De várj csak, van valami ennél is cifrább. Amikor az ember tudja, hogy amit csinált, az ostobaság, de ha még egyszer csinálná, ugyanazt tenné, mert nem tehet másként, nincs más választása, meg kell gebbednie belé, de csinálnia kell...

Robeson ostobán felnézett. Azután villant a szeme:

- Úgy látszik valami nagy-nagy bűnt követtél el. Nem tiszta a kezed.

Ira rábámult a kezére. Megkapaszkodó, kicserzett, fekete öklére, hosszú, görcsös ujjaira.

- Senkit meg nem gyilkoltam. Senkit meg nem loptam. De egy fekete ember keze sohasem lehet tiszta. Talán századok mulnak el, de körömágyam alatt egy kis félhold mindig elárul.

Felállott és öregségtől kongó hangon szólott, mintha prédikációt tartana:

- Nekem csak egy a bűnöm, hogy az egyetlen nép, amelyet meg mertem vetni, a feketék népe volt.

Robeson kacagott.

- Bravó! Most már látom, hogy teljesen lekapott az ital. Legjobb, ha cihelődünk és lógunk egyet a szabad levegőn. Csak nem vagy rosszul?

Aldridge arca hamuszürke volt. Belekapaszkodott az asztal szélébe és változatlanul mormogta:

- Szökevénye vagyok a saját fajtámnak. Eltüntettem nyomait, mint a tettes, aki fél a büntetéstől.

Szemeit úgy forgatta, hogy csak a fehérje látszott. Ahogyan a lámpa alatt állott, arca erős fényhatásokkal volt megmintázva és mintegy alászínezte alázattal kevert meghatódottságát.

Amikor a szabadba értek, Ira Aldridge megnyugodott. Robeson halkán füttyrészett, hatalmas testét, amellyel úgy járt, mintha teljesen súlytalan lett volna, felhúzta a nyakába. Aldridge csodálta ezt a mozgást, amely elüt minden más mozgástól, mert ez az izmok diadala. Robeson a hajnal derengésében felhúzott valami éktelen sárga színű keztyűt. Azután megölelték egymást. Ira egy százfontost kaparászott elő és a Robeson felöltője zsebébe dugta. Robeson megtapogatta izmos tenyerével a zsebét. Tekintete tétova tiltakozást fejezett ki. De azután vállat vont és eltűnt. Talán több ízben vissza is fordult, de a köd leereszkedett és már két lépésnyire nem lehetett látni tőle.

*

A démon azonban nem nyugodott.

A démon nem engedte, hogy a tunya öregség kegyelme nehezedjék reá. A démon nem tűrte, hogy belemerüljön a magányosságának különös elrévedésébe, felköltötte és kikergette, hogy ott semmisüljön meg a nagyvilág lármájában. A démon azt vijjogta a fülébe; gondolj Machbet élet-halálharcára Macduffal! A szellem még akkor is él, amikor a királyi test már rég halott. A lelked még él, Ira, kövesd az utolsó lélegzetvételig parancsát.

Ira Varsóban játszott és most épen útban volt Lodz felé. Alsóteste összezsugorodva a lábzsákban, feje fojtó prémekbe bugyolálva, de fülei változatlanul hallották a trojka csengőinek halk zenéjét. Utközben meg-megállottak egy-egy havas kunyhó előtt, csizmás, szakállas, csontos arcú parasztok, macskakalapos, kaftános zsidók, hóviharnak kitartott esernyővel, hónaljuk alatt bugyraikat szorongatva. Megnyilt a bódé ablakdeszkája, ráncos kéz vodkát és teát nyújtott át, a fabódé ereszeről megereszkedtek a jégcsapok.

Azután megint elnémult a táj, bilincsbe vert fák szótlanul silbakoltak az út szélén, kékes fehérbe szívoúdtak fel a mezők, a csengettyüs lovak vágattak a cél felé, amelyet nem ismertek.

Varsó... Azután Lodz...

Odahaza pedig a rengeteg hall, a kék porcellános kandalló, az ódon csarnok. Csak türelem... Két hét és ismét ott fog állni a Cár előtt. Atyuska gondosan ápolt szakállával, hosszúkás keskeny arcával, finom, világos, gyűrűs ujjával. Krinolinok hölgyek körülötte, csillogó diadém a hajukban, urak dolmányban, ifjú leányok rízporos, telt vállakkal fehér selyem ruhában.

A cárnő aranyos karosszékeben legyezőjével, amelyre Zichy Mihály festett csodálatos ábrákat, pofaszakállas komornyikok hordozzák körül a pezsgőt, egy másik teremből halk zene szűrődik át. - Talán tarokkoznánk - fordul a cár egy vállrojtos tábornok felé, aki szent Stanislav rendjét viseli. Ő meg átvonul a hölgyekkel, esetleg Gautier Theophil urral újjít fel emlékeket Dumasról...

A trojka zeng az éjszakában, mindenütt hó, hó és örök végtelenség.

Ira felgyúlt képzelettel keveri a múlt és a jövő mozaikdarabjait. Játszik a fénnel és az árnyékkal.

Tejüveg lámpák, délszaki növények, hangfogó szőnyegek... Mit is mondott neki tegnap Bohuslav, a színigazgató? - Önnek Mr. Aldridge haladéktalanul át kell mennie Amerikába. Járt már arrafelé? Szent meggyőződése, hogy óriási sikerei lesznek.

Hogy járt-e Amerikában? Miért nem mondta meg: hiszen ott születtem!... Nincs éjszaka, hogy ne járjam be álmodozásaimban az ültetvényeket. A vér legmélyebb titka sodor oda. Amerika! Gyalázatom és szerelmem földje.

Ehelyett azt mondta:

- És ha dollárhegyeket rakosgat fel előttem, mennék-e oda?

Milyen ostobaság! *Csak* oda akar már menni. Csontjáig szívódott fel a vágy, hogy odamenjen, leboruljon s földre, melyet megátkozott. De hát akkor miért mondta?’

Cárt emleget és rabszolgát ért alatta. Hótömegeken káprázik a szeme és trópusi hő szaggatja jégbilincseit. Ha még egyszer övéi között lehetne... Igen, el kell oda menni. Még akkor is, ha véredek szaggatják le róla a ruhát.

Nevetséges! Ő, Ira Aldridge, angol állampolgár, német lovag, a cár barátja - van-e jogcíme minden jöttment sehonnai amerikainak palástjába törölni a sáros csizmáját. Északtól délig fogják ünnepelni, ha visszatér.

Csilingelnek a csengők, itt-ott apró lángok villannak fel a távolban, hogy ismét eltűnjenek, a néma táj kifordul mint egy hattyuprémmel szegélyezett legyező.

Tíz vagy tizenöt évvel ezelőtt, igen: amikor még nem ismertem magamat. Nem láttam még oda hiú álmodozásaimnak fenekére. De ma? Kiégett aggyal? Felperzselt ideggel? Megfojtott öntudatommal? Ma, amikor nem tartozom önmagamhoz? Olyan lehetek, mint egy cifrán felaggatott karácsonyfa. Holmi ékességek csüngenek le rólam, ezüst koszorúk, ötvözött billi-komok, mézeskalács szívek, apró gyertyácskák forró lángjai... Semmi közöm e talmi fényhez. Öles, idegen fa vagyok, idegen erdőből vágtak ki. Elfáradtam, mert csak az ordításaimat hallgatták. Titokzatos suttogásaim befogadására nem akadt fül.

A trojka hangos csörömpöléssel vágatott át egy hídon és beérkeztek a lodzi vámhoz.

Innen a város kocsija vitte szállására. Beszéddel akarták fogadni, de Ira kitért minden ünnepelés elől.

*

Ira lepihent, de nem jött szemére álom, láz gyötörte. Délután felkelt és elindult, hogy sétát tegyen a városban. Ellenállhatatlan ösztön a külvárosba vezette. Zeg-zúgos utcákon, elhagyva a komor szövőgyárakat a zsidó negyedbe ért. Apadt szemű, öreg zsidókkal találkozott, akik összebújva nézték, amint dülöngöző léptekkel haladt és botjával felverte az utca gizgazait. Most botja egy mozdulatlan tömegbe akadt, egy macska fagyos kadaverje volt.

Úgy tűnt fel neki, hogy már járt e helyen.

Amikor egy pupos faház elé ért, megállott. Ha most megnyomja az ajtó kilincset, talán Rebecca arca villan fel, meztelen lábakkal állva a dagasztó teknő előtt és első látvány, mi szemébe ötlük, egy törött üveges szekrény, a tetetején poros uborkás ibrikkel.

Szédült, a szívét fogta, benyitott. Ijedt arccal bámultak reá. A szoba egészen más volt, mint ahogyan elképzelte. Az üveges szekrény helyét egy festetlen ág foglalta el, az összegyűrt párnák közül egy kiszáradt asszony, mellette a széken orvosságos üvegek. Az asztalnál a

szoba közepén pedig különböző korú férfiak fölője hajolva vaskos, gyertyával lecsepegtetett szent könyveknek. A falon primitív üvegfestmény, oroszlánok között a frigtábla és sok héber betűs cifra írás sorjában. Ahol Rebecca ruhás ládája állott, ott egy bubos, töredezett kemence, tetején egy ütött-kopott hétágú gyertyatartó. Egy idegen faj atmoszférája lebegett minden tárgy felett, különös hangsúlyt adva azoknak az embereknek, akik mind félreismerhetetlenül összetartoztak. Ira Aldridge azonban szeliden mosolygott magában: mi azért értjük egymást.

- Bocsánatot kérek - mondotta németül - de hirtelen rosszul lettem. Engedjék meg, hogy kipihenjem magamat.

Hellyel kínálták meg és egy pohár vizet adtak neki. Nem kérdezősködtek, ő sem kérdezősködött. A szobában ülők egy darabig nyugtalanul várták, hogy mi lesz. Ira Aldridge azonban nem mozdult, csak intett a kezével, hogy rosszul van.

- Talán el kellene menni orvosért? - szólalt meg az asszony az ágyból.

A szakállas öreg azonban tanácstalanul hallgatta. Bealkonyodott, itt a szombat este. Most jó zsidónak odahaza a helye, nem veheti a nyakába a várost, hogy orvost hozzon.

- Köszönöm, ne fáradjanak! Egy kicsit pihenek és tovább állok. Kérem folytassák, mintha itt sem volnék.

Meggyújtották a gyertyákat, odavitték az asszonyhoz, aki kezével áldó mozdulatokat tett az imbolygó lángocskák felett, behunyta szemeit és halk szavakat mormogott. Azután felcsengett az asztalnál: Löhó daidi likrász káló...

Ira megtörölte a homlokát. Figyelte a szakállas vén embert és úgy tetszett, hogy soha meg nem unja a beszédet. Volt ott egy másik, kis vörös szakállal, hűdéssel arccal, ennek szája úgy mozgott, mint egy hernyó.

- Haza, haza kellene menni, - motyogta magában és már nagyon távolról látta ezt az egész gyülekezetet. - Haza, mint egy kódás nigger, akármi is történik...

Újabb szédülés fogta el, szeme előtt fekete karikák táncoltak. A lelke otthon járt. Nem bánta, ha meg is égetik és látta magát egy fekete máglyán, ajkain a zsoltárral, jóformán meztelenül és még kis vászon nadrágját is megoldja, hogy meztelenebbül álljon az Úr előtt.

Egy szoprán hang csendült meg mellette: jöjj kedvesem a menyasszony elébe, várjuk együtt a szombatot...

Úgy tetszett neki, hogy vér ömlik ki a szája szélén, mint két kiszabadult kígyó.

Mosolygott. Milyen érdekes, hogy *azok* között éltem, de *ezek* között halok meg.

Tudta, hogy meghal. Menthetetlenül. Pillanatról pillanatra, úgyszólván mimikai leleményességgel. Először a füle halt meg. De képzeletének úgy tetszett, hogy e pillanatban minden tornyon megszólalnak egyszerre a harangok. Szemével még látta a fagerendáról lecsüngő petróleumlámpát. Azután a szeme is meghalt.

Meghalt végérvényesen.

Lodzban temették el.

A világ legnagyobb Shakespeare színésze volt, de az Encyklopaedia Britannica egy szóval sem emlékezik meg róla.

(VÉGE)

UTÓSZÓ.

Könyvem új kiadásával kapcsolatosan válaszolok azokra a kérdésekre, amelyeket olvasóim intéztek hozzám. Az egyik: hogy jutott eszembe nekem, aki írói pályámon úgyszólván minden regényemben a kisebbségi magyar társadalom életét írtam meg, hogy merész kanyarulattal visszaforduljak a régmúltba és új regényem hőségé épen egy tizenkilencedik századbeli néger színészt avassak. A másik: meddig valóság ez a könyv és meddig kitalálás; hol támaszkodom a történelem tényeire és hol szólítom segítségre a képzelőtehetséget? Ira Aldridgenek sokan a nevét sem hallották és akik ismerik, azoknak sem áll módjukban ellenőrizni a történesek hitelességét, egyszóval az átlag olvasó idegenül tapogatózik e területen és így történhetett, hogy nem is egy olvasóm megkockáztatta a kérdést, (noha én még a nagyobb élethűség kedvéért Barabás Miklós rajzát is közlöm a műben), hogy élt-e egyáltalában ez a bizonyos Ira Aldridge.

Az első kérdésre az a feleletem, hogy könyvem nem elhajlás eddigi témaérdeklődésemtől, ez a mű végzetesen kisebbségi és talán nem is juthatott volna megírni annak, aki nem él maga is kisebbségi sorsban és nem látja azt a tragikus és csakis finom lelki műszerekkel kitapintható helyzetet, amelybe egy kisebbségi ember vagy nép a többségi néppel szemben kerül. Azoknál az íróknál is, akik mögött már egy hosszú élet termékeny oeuvreje áll, kielemezhető bizonyos állandó lírai mag, amelyből a látszólag a legkülönbözőbb természetű és kereszteződésű vegetációk sarjadzanak. Nálam a kisebbségi érzés jelenti a csírázásra kész lírai magot és önmagamhoz maradtam hű, amikor ezt a könyvet megírtam. Egy másik ösztönző erő Ira Aldridge regényes figurájából sugárzott ki. Ma, amikor egész civilizációnkban érezhető a néger kultúra beszívárgása - miként a Goncourtok idejében az ázsiai befolyás, japán, kínai volt érezhető - ma, amikor a fekete emberiség népi energiáival mind teljesebben vívja meg szabadságharcát az egyenjogúság elismertetése felé - Ira Aldridgeban a készülő néger szabadságharc legjellegzetesebb előőrsét ismertem fel, hiszen Ira Aldridge már közel száz évvel ezelőtt világhírré tett szert és nem remélt szellemi eredetiségről tett bizonyosságot. A jazz, a ragtime, a néger plasztika, a néger spiritualek, a négerségből átszívárgott kaktusz kultúra divatjának idején - e legutóbbira egy termékeny beszélgetés során Supka Géza dr. barátom figyelmeztetett - különös varázssal volt reám épen ennek az emberfölöttien nagy Shakespeare-színésznek egy új kultúrát elindító alakja. A harmadik meggondolás, amely e könyv megírására késztetett: az önként kínálkozó alkalom összevetni a múltat a jellel. Ira Aldridge arra a gyönyörű színházi korszakra emlékezteti az olvasót, amikor Shakespeare a tömegek valósága volt s amikor a karzaton, földszinti padsorokban, előadás alatt úgy olvasták a shakespearei szövegekönvet, mint meggyőződéses zenészek talán még ma is az ellenőrzés mohó kívánságából a magukkal hozott partitúrát lapozgatják.

Ami a második kérdést illeti, Ira Aldridgere első sorban régi magyar írások figyelmeztettek. Nem azért emelem ki, mert, hogy magyar forrásmunkákhoz könnyebb volt hozzáférköznöm, inkább azért, mert csodálatosképen Aldridgevel egész Európában magyar földön foglalkoztak a legtöbbet. Kitűnő anyagot kaptam a könyvhöz Rakodczay Pál Egressy Gábor és kora című munkájában, ahol Rakodczay Egressynek hosszú Aldridge tanulmányát közli. Rakodczaynak sikerült a néger színművésznek egy német bárónőnek ajándékozott önéletrajzát is megszereznie, ebből állította össze megfellebbezhetetlen pontossággal a néger Aldridge kétes és vitatott személyi adatait. Ezt a bizonyára rendkívüli értékes önéletrajzot kerestem Rakodczay Pálnak a Magyar Nemzeti Múzeumban elhelyezett hagyatékában is, de fájdalom, nem találtam meg, úgy látszik, veszendőbe ment. Jókai, Kertbeny, Gyulai Pál, régi hírlapok feljegyzései, az Ira Aldridge budapesti vendégszereplései alkalmából átadott emlékalbum meggyőztek arról, hogy nem túloztam el Ira Aldridge jelentőségét, amikor őt egy vonalba helyeztem Dessoirral, Ristorival, Rossival és a többi egykorú nagy színészekkel. Hálás köszönetemet fejezem itt ki

Pataki József úrnak, a budapesti Nemzeti Színház kiváló könyvtárosának, aki több ízben értékes útbaigazítással szolgált.

Rendkívül sokat köszönhetek az óceántúli néger írók s a Fisk University előzékenységének. A néger írók Ira Aldridge amerikai életének feltárásánál Európában eddig nem ismert anyagot bocsájtottak a rendelkezésemre. Hogy összeköttetést találhattam velük, R e m é n y i József clevelandi egyetemi tanáré az érdem, - ő levelezett velük helyettem és hívta fel figyelmüket, hogy miben töröm a fejemet voltaképen. Hálás köszönetem neki is. Ugyancsak Amerikából kaptam meg Ira Aldridge oroszországi útjára vonatkozó részleteket is és ott figyelmeztettek Chester feljegyzéseire is, amelyeket jól felhasználhattam.

Természetesen Ira Aldridge életfolytonosságában sok hézag mutatkozik még ezek után is, amelyeket csak belső átvilágítás módszerével tudtam áthidalni. Aldridge hármass szerelmi vonatkozásaira csak utalásokat kaptam, regényem cselekményét itt a köznapi igazság helyett a művészi igazság síkjára kellett átennem. A Dumasval, Keannel, az orosz cárral, Mrs. Kendallal való találkozások azonban nem nyugszanak kitaláláson és nem önkényes, művészi megoldást kereső feltevés az sem, hogy Aldridge épen a lodzi gettóban végezte hányatott életét. R e g é n y t írtam, nem tagadom, legalább is azt akartam írni, de é l e t l e í r á s t is pótol egyelőre a könyvem, mert még összefoglalóan, széles vonalvezetéssel - tudtommal - senki meg nem írta a történetet.